

Kutatási jelentés

A globalizáció hatása és bűnözés-prognózis Magyarországon 2020-ig c. kutatási témában

Finszter Géza

Tartalom

KUTATÁSI JELENTÉS	4
IRK FERENC	14
A GLOBALIZÁCIÓ FOGALMA, HATÁSA AZ EURÓPAI TÉRSÉGBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL HAZÁNK HELYZETÉRE.....	14
A globalizáció fogalma, múltja, jelene és jövője	14
Társadalmi-gazdasági változások az ezredfordulón.....	17
A posztmodern kor és a bűnözés.....	18
Globalizáció és kriminalitás	20
Prognózis-szenáriók Magyarországnak.....	22
Bűnözés-menedzselés a 21. század globalizálódó magyar társadalmában	27
IRODALOMJEGYZÉK.....	30
KÓ JÓZSEF.....	35
BŰNÜGYI PROGNÓZIS 2020	35
Ami a bűnügyi statisztikából hiányzik:	36
Mit mutat a bűnügyi statisztika?	39
Az ismertté vált bűncselekmények számának változása	40
A regisztrált bűncselekmények alakulásában kimutatható trendek.....	45
A bűncselekmények növekedési ütemének változása 1968-2012.....	49
Mit hoz a jövő?.....	51
IRODALOMJEGYZÉK.....	54
SOLT ÁGNES.....	56
A LEGNAGYOBB KISEBBSÉG ÉS A SZEGÉNYSÉG PROBLÉMA.....	56
ELŐLJÁRÓBAN	56
LÉTSZÁM	57
IDENTITÁS	57
KORMEGOSZLÁS ÉS EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT	58
ÉLETKÖRÜLMÉNYEK, LAKHATÁS, SZEGÉNYSÉG	58
FOGLALKOZTATOTTSÁG	62
ISKOLÁZOTTSÁG	63
ÁLDOZATTÁ VÁLÁS ÉS BŰNELKÖVETÉS	64
DISZKRIMINÁCIÓ.....	65
A JÖVŐ GENERÁCIÓ, A GYERMEKEK.....	66
KORMÁNYZATI ROMA POLITIKA.....	67
IRODALOMJEGYZÉK.....	68
WINDT SZANDRA:	72
A MIGRÁCIÓ JELENE ÉS JÖVŐJE EURÓPÁBAN ÉS HAZÁNKBAN 2012-2020.....	72
Bevezetés.....	72
Elméleti háttér	73
Népesedés.....	74
Az EU népességének jövője.....	74
A magyar népesség alakulása 2020-ig	75
Migráció az EU-ban	77
Migráció Magyarországon – ma	79
Magyarország- bevándorlás- jövő	80
Menekültügy.....	80
Zárógondolatok	81

Jövő és Magyarország	82
IRODALOMJEGYZÉK.....	84
FINSZTER GÉZA	86
A RENDÉSZETI IGAZGATÁS FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI 2012 - 2020	86
Tervezés a közigazgatásban és a gazdaságban.....	86
A közigazgatás távlatos fejlesztése	89
Közbiztonsági- és rendészeti stratégiák	93
A kriminálpolitika és a közbiztonsági stratégia	95
A biztonságpolitikai felfogás	96
A komplex biztonság.....	100
A rendészet és a változó tételes jog.....	103
IRODALOMJEGYZÉK.....	112

Kutatási jelentés

A kutatási program célkitűzése és a rendelkezésünkre álló idő olyan módszerek alkalmazását követelte, amelyek a már feltárt empiriákra támaszkodva, a szakirodalom áttekintésével, valamint a statisztikai trendek meghatározásával segítik a programban felvetett következő két kérdés megválaszolását:

- Melyek a globalizáció 2020-ig várható hatásai világméretben, az európai térségben és hazánkban?
- Hogyan alakulhat Magyarországon a kriminalitás az elkövetkezendő 7-8 évben?

A munka során figyelmet fordítottunk a társadalmi integrációval kapcsolatos nemzetközi tapasztalatokra, különösen az Európai Unió helyzetére, valamint arra a felzárkózási folyamatra, amely a kelet-európai térségben zajlik. Természetesen mindezek sorában legfontosabb a magyarországi integrációs folyamatok értékelése volt.

Feltételezésünk az, hogy a jól integrált társadalmak csökkentik a kriminális hatásokat és eredményesen képesek megelőzni a bűncselekmények egy jelentős részét. Az elkövetett jogsértések leleplezésével növelik a bűnözés kockázatát, anélkül, hogy szakítaniuk kellene a büntető felelősségre vonás humanizmusával, az emberi jogoknak azzal a szemléletével, ami Európában alig több mint kétszáz éves múlttra tekint vissza. A jogállami kriminálpolitika megszületése az európai kultúrák teljesítménye, eredménye pedig az, hogy messze nagyobb biztonságot képes szolgáltatni polgárainak, mint amelyet a kegyetlen megtorlás korábbi századaiban valaha is elért.

Az integráció azért kulcsfogalom, mert a globalizáció világjelenségét sem érthetjük meg, ha azt nem vizsgáljuk ebből a szempontból. A globalizáció áldásai az integrálódás soha nem látott felgyorsulását, a társadalmi tevékenységek hatékonyságának korábban nem tapasztalt emelkedését eredményezik, ellenben ugyanennek a globalizációnak erőteljes dezintegrációs szerepe is felismerhető, ami a világméretű feszültségek terjedésével és a társadalom működési zavarainak válságokig fokozódó felerősödésével jár.

Az integráció alapkérdés: jól integrált társadalom az, amelyben az egyének és a közösségeik harmonikus együttműködésben képesek értékgyarapító céljaik megvalósítására, és ehhez a társadalom állami-, gazdasági- és civil rendszerei támogató kereteket nyújtanak. A rendszerintegráció azonban sem a nemzetek, sem az egyéneket nem uniformizálhatja, nem követelheti gyökereik megtagadását. A rendszerintegráció csak a cselekvésintegrációval együtt lehet sikeres. (Habermas kifejezése) A cselekvésintegráció művelt szabad polgárokat feltételez, akik szabadságukat becse értéknek tekintik, és közösségek tagjaként képesek is élni ezzel az autonómiával

A gazdaság kilátásai

Minden integrációs folyamat alapja a gazdasági integráció. Kriminológusként ezt a területet kompetencia hiányában nem tudjuk vizsgálni, de néhány szempontot fontosnak tartunk megemlíteni.

Amikor Magyarország uniós tagságra készült, az volt az alapkérdés, hogy képes-e megfelelni az un. kopenhágai ismérveknek. Ezek következők voltak:

1./ Stabil demokratikus intézményrendszer.

2./ Működő piacgazdaság.

3./ Képesség az uniós kötelezettségek teljesítésére

A magyar gazdaság integráció-érettségét vizsgáló kutatási program az uniós kihívásról ekként fogalmazott: „Világos volt ugyanis, hogy a térségben lezajló átalakulások révén a piaci reformok nem célozhatnak meg mást, mint a termelési tényezők termelékenységének lényeges növelését, s ennek fenntartását egy viszonylag magas szinten a decentralizált döntési rendszerek bevezetése, valamint a makro-ökonómiai gazdaságpolitikai koordinációk révén... A vállalati és a vállalkozási tevékenységet is a piacnak kell befolyásolnia a keresleti, kínálati, intézményi hatások révén... S végül, de nem utolsó sorban, a gazdasági intézményrendszert is a piaci viszonyoknak megfelelően kell átalakítani.”¹

A modernizáció négy fontos tényezőjét az előbbieken hivatkozott munka így határozta meg:

1. a fejlett technológiák átvétele
2. fejlett tőkepiac
3. dinamikus felvevő piac
4. képzett és motivált munkaerő

Különösen aktuálisak napjainkban az uniós integráció politikai feltételeinek összefoglalása:

- A demokrácia általános érvényesülése (1957 Róma)
- A demokratikus intézmények stabilitása (1993 Koppenhága)
- Működő demokratikus intézmények (1995 Madrid)
- A demokratikus elveknek való megfelelés (1997 Amsterdam, 2000 Nizza)²

Anélkül, hogy a képletet leegyszerűsítsenénk, azt lehet megállapítani, hogy hazánk a csatlakozás idején, mint a lehető legkecsegtetőbb perspektívára tekintett az Unióra, amelynek kritériumainak megfelelni, ez az ország, a nemzet, és az egyes polgárok boldogulásának legbiztosabb útjának látszott. Ma sokkal inkább az érzékelhető, hogy az Unió nem a megoldás, hanem maga a probléma. A megoldást minden tagállamnak magának kell megtalálni, nem az Unió ellenében, hanem annak fennmaradása érdekében is. A most exponált probléma a legfontosabb azoknak a sorában, amelyek hazánk és az európai térség közeljövőjét meghatározzák, akár még a bűnözés alakulása tekintetében is.

Társadalomkutatások a hazai integrációs kilátásokról

A jelen helyzet felmérésére rendelkezésünkre áll egy fontos dokumentum, ami a társadalmi integráció helyzetét mutatja be Magyarországon.³ A hivatkozott kötetben megjelent tanulmányok napjainkról meglehetősen aggasztó képet rajzolnak. Ennek összefoglalása következik:

¹ A magyar gazdaság és társadalom integráció-érettsége... koordinátor: Palánkai Tibor, CORVINUS Egyetem, 2005, 12.

² A magyar gazdaság... im. 294.

³ Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon, (szerk.: Kovách Imre, Dupcsik Csaba, P. Tóth Tamás, Takács Judit) MTA Társadalomtudományi Központ (Szociológiai Intézet), Argumentum, Budapest, 2012

Kovács Éva – miután azt a meggyőződést közvetíti, hogy a múlt feldolgozása nélkül nem képzelhető el sikeres társadalmi integráció – a történelmi emlékezetéről írt tanulmányát azzal zárja, miszerint „... magyar emlékezetkultúránk európaiságát valójában nem a történelempolitikák, hanem a demokratikusan összeegyeztetett nemzeti emlékezetformáink fogják meghatározni”⁴

De mi van akkor, ha a politika formálói egyáltalán nem találják értéknek emlékezetkultúránk európaiságát, és azt sem gondolják, hogy az általuk kívánatosnak tartott helyes emlékezetet demokratikus úton kellene kialakítani?

Minden nemzetnek szüksége van olyan elite, amelyik képes az integráció katalizálására. Kovács Imre és Kristóf Luca elitekről szóló tanulmányukban megállapítják: „... a magyarországi elitek integratív szerepe az erőteljes bizalomhiány miatt kevésbé hatékony.”⁵ Ez pedig jövőnk tekintetében eggyel kevesebb sansz a sikeres integrációra.

Hajdú Gábor a bizalomról és a normakövetésről szóló tanulmányában azt állapítja meg, hogy hazánk a rendszerváltást követően rosszul integrált társadalomként működik, ami egyebek mellett a korrupciós érintettségét is növeli.⁶ Megjegyezzük, hogy az integritás központi kategóriája Báger Gusztáv korrupcióról szóló monográfiájának is.⁷

A fiatal generációk életkilátásaival foglalkozik Ságvári Bence tanulmánya. A konklúzió nem derülátó: „Az elmúlt évek gazdasági visszaesése és a következő évekre várható stagnálás vagy lassú kilábalás a fiatalok élethelyzetében és kilátásaiban nem ígér gyors pozitív változást.”⁸

Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor tanulmánya a világméretű, a kontinensnyi, majd pedig a nemzeti szintű és a kisebb közösségi integráció lehetőségeit tekinti át. A szerzők úgy vélik, hogy ezeknek a szinteknek az együttes hatása lehet optimális, amelybe még az átmeneti dezintegráció jótékony hatása is belefér.⁹ Ez a megközelítés a mai európai helyzet számára is biztató kilátásokat nyithat.

Tibori Tímea a magas kultúra és a demokrácia összefüggéseit vizsgálja.¹⁰ A sikeres integrációhoz kulturális értékekre és demokráciára is szükség van. A kultúra leépülése a demokráciát is feleslegessé, és főleg megvédhetetlenné teszi.

A települések és a régiók helyzetét elemző részt Szirmai Viktória és Váradai Zsuzsanna tanulmánya vezeti be, amelyben azt vizsgálják, hogy a nagyvárosi lét (főként Budapest példája alapján) miként serkenti a dezintegrációt, „a városi társadalmak szétszakadását, illetve mennyiben segíti a közösségek építését és erősítését.”¹¹

⁴Társadalmi integráció... im. 27.

⁵Társadalmi integráció... im. 41.

⁶Társadalmi integráció... im. 60.

⁷ Báger Gusztáv: Korrupció, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013

⁸ Társadalmi integráció... im. 79.

⁹ Társadalmi integráció... im. 98

¹⁰Társadalmi integráció... im. 110.

¹¹Társadalmi integráció... im. 115.

Az előbbiekhez szorosan kapcsolódik Csizmady Adrienne-nek a fővárosi város-rehabilitáció példáit felvonultató írása, amelyből megtudhatjuk, hogy az ilyen felújítások vesztesei a kerületek legszegényebb népességéből kerülnek ki.¹²

Csizmady Adrienne és Csurgó Bernadett a városból vidékre költözők beilleszkedési stratégiáit vizsgálták, megállapítva, hogy „... a településrészek társadalmi összetétele is megváltozott: korábbi heterogén lakórészek mellett homogén népességű, gyakran szegregált (szegény vagy elit lakóparkos) alacsony integráltsági fokkal és készséggel jellemezhető részek jöttek létre.”¹³

Kovách Imre és Megyesi Boldizsár az átalakuló kormányzásnak a vidéki településekre gyakorolt hatását vette górcső alá. Következtetésük az, hogy a hazai „... fejlesztéspolitika nem, vagy csak korlátozott mértékben volt képes csökkenteni a területi egyenlőtlenségeket.” A helyi közösségekben a gazdasági együttműködés és a kultúra jelenthetnek integráló tényezőket.¹⁴

A most ismertetett tanulmánykötet gazdaságot tárgyaló fejezetének első tanulmánya, Farkas Éva, Markó Csaba, Illéssy Miklós és Csizmadia Péter közös munkája, amelynek alap gondolata a kapitalizmusok sokféleségéről alkotott felfogásra és a vállalatok tudásfelhasználási gyakorlatára támaszkodik. A kutatás azt állapította meg, hogy az országban egymás mellett élnek eltérő kapitalizmus modelleket követő vállalatok. A munkavállalók növekvő képzettsége ugyanakkor nem jelenti a munkafolyamatok felett gyakorolt kontrollok erősödését.¹⁵

Messing Mária a munkapiaci helyzetet vizsgálja, megállapítva, hogy Magyarországon feltűnően magas az inaktívak aránya. A foglalkoztatáspolitikai elmúlt években tapasztalt irányváltásai nem enyhítették a munkanélküliséget, de a hozzá kapcsolódó kommunikáció súlyos morális torzulásokat okozott azzal, hogy a szegénységért a leszakadókra tette felelőssé. A szerző idézi Ferge Zsuzsát: „A szegények ez a fajta gyűlölete és jogfosztása az intoleráns világnak és a rasszizmusnak szörnyű fejleménye.”¹⁶

Tardos Katalin a befogadás és a kirekesztés munkahelyi jelenségeit vizsgálja. Végkövetkeztetése az, hogy a munkahelyi kultúrák inkább a kirekesztés és a dezintegráció fokát erősítik és kevésbé képesek hozzájárulni az esélyegyenlőség növeléséhez.¹⁷

Dupcsik Csaba az oktatáspolitikának a társadalmi integrációra gyakorolt hatásait tárja fel. Következtetése az, hogy jelenleg erőteljes integrációellenes irány érvényesül, annak ellenére, hogy „a szegregált oktatásban eltöltött minden egyes tanév csökkenti a továbbtanulás esélyeit.”¹⁸

Eröss Gábornak a szegregáció – integráció probléma vizsgálata során döbbenetes következtetésre jut. Állítja, hogy az egyenlőtlenség növekedését azért nem lehet empirikus adatokkal alátámasztani, minthogy „... arra a nagyszabású társadalmi kísérletre, amire a

¹²Társadalmi integráció... im. 133.

¹³Társadalmi integráció... im. 163.

¹⁴Társadalmi integráció... im. 183.

¹⁵Társadalmi integráció... im. 202.

¹⁶Társadalmi integráció... im. 216.

¹⁷Társadalmi integráció... im. 236.

¹⁸Társadalmi integráció... im. 259

jelenlegi oktatáspolitikára rászánta magát, vagyis a szakközépiskolai, gimnáziumi érettségit szerzők arányának és a felsőoktatási keretszámoknak az ebben a kormányzati ciklusban zajló drasztikus csökkentésére, a strukturális mobilitás történeti tendenciájának ilyen visszafordítására az általunk ismert világban még nem volt precedens.”¹⁹

Szalai Júlia a cigány gyermekek továbbtanulási esélyeiről azt állapítja meg, hogy mintegy 6 %-nak van esélye az érettségi letételére és 1 % juthat diplomához. „Magyarország oktatási rendszerében egyelőre ,nem időszerű, a roma diákok egyenlő jogon nyugvó és egyenlő szabályok szerint érvényesített részvétele.”²⁰

A témát más oldalról közelíti Kóczé Angéla, aki a roma civil szervezetek szerepét vizsgálta. „A roma civil szerveződések – hasonlóan a magyar civil társadalom szervezeteihez – az jellemezte, hogy az érdekeit hatékonyan képviselő elitcsoportokkal szemben apolitikus, érdekeiket érvényesíteni nem tudó, szervezetlen, dezintegrált roma csoportok állnak, amelyek még civil szervezeti formában is eszköztelenek a döntési folyamatok megváltoztatásában.”²¹

Neményi Mária a megnevezés dilemmáiról a következőket gondolja: „Ha a roma/cigányok már a nevükkel sem találkozhatnak a javarészt róluk szóló diskurzusokban, akkor végképp elnémítjuk, illetve láthatatlanná tesszük őket.”²²

Gerő Márton a civil társadalom 1990 utáni néhány trendjét mutatja be. Az erős civil hatás „a politikai rendszer szempontjából demokratikus, a társadalomszerveződés szempontjából plurális, ethoszában és gyakorlatában a részvételre, a szabadságjogokra, esélyegyenlőségre építő társadalmat eredményez. A magyar helyzet ebből a szempontból „nem túl biztató.”²³

Albert Fruzsina és Dávid Beáta az interperszonális kapcsolatháló átrendeződését figyelte meg Magyarországon. Összképük az, hogy a makroszintű dezintegráció és mikroszintű integráció figyelhető meg, az első oka a bizalomvesztés, az utóbbira viszont az infokommunikációs eszközök látványos fejlődése adott lehetőséget, akár föld méretű kiterjedésben.²⁴

Légman Anna közösségképeket vetít olvasói elé. Megállapítja, hogy a közösségben válik az egyes ember társadalmi személyiséggé, de tény az is, hogy a közösség egyszerre befogad és ki is rekeszt.²⁵ Ehhez mi hozzátehetjük, hogy a probléma egyik aktualitása az emberi méltóságnak a közösségi létnek való alárendelése, ami azzal a tényleges veszéllyel jár, hogy a közösség meg is foszthat az emberi méltóságtól, másnak, idegennek tekintett tömegeket is.

Tóth Olga a család integráló szerepéről értekezik. Felhívja a figyelmet arra, hogy a családi kapcsolatok bizonyos helyzetekben dezintegráló szerepet is betölthetnek, ami mindaddig elkerülte a kutatók figyelmét.²⁶

Takács és Dombos Tamás a lesbikus, meleg, biszexuális és transz (LMBT) emberek hazai integrációjának esélyeit latolgatja. Munkájuk összegzése az, hogy a helyzet sokkal inkább kirekesztő és ellenséges, mint támogató és befogadó.²⁷

¹⁹ Társadalmi integráció... im. 273.

²⁰ Társadalmi integráció... im. 291.

²¹ Társadalmi integráció... im. 304.

²² Társadalmi integráció... im. 312.

²³ Társadalmi integráció... im. 341.

²⁴ Társadalmi integráció... im. 355.

²⁵ Társadalmi integráció... im. 362.

²⁶ Társadalmi integráció... im. 381.

P. Tóth Tamás a HIV pozitívok társadalmi beilleszkedési lehetőségeiről hasonlóan borús képes rajzol.²⁸

Széman Zsuzsa a tartósan gondozást igénylő idősök társadalmi integrációjának új eszközeit mutatja be.²⁹

Kucsera Csaba a Budapesten élő idősök elmagányosodásáról tár fel elgondolkodtató összefüggéseket.³⁰

Az előbbieken összefoglalt integrációs problémák jelentős részben csak áttételesen, és az általunk vizsgálnál hosszabb idő elteltével gyakorolnak hatást a bűnözésre, illetve a közbiztonságra. Azt viszont biztosan állíthatjuk, hogy a jól integrált társadalmaknak sokkal több esélyük van a bűnözés ellensúlyainak megteremtésére, a védelem biztosítására, a bűnözés áldozatainak megsegítésére, mint az olyan formációknak, amelyeket megoldatlan ellentétek feszítenek. Magyarországon több olyan dezintegrációs folyamat került feltárásra, – az elszegényedés, a korlátozott munkaerőpiac, a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatásának nehézségei, a cigányság helyzete, a terjedő intolerancia – amelyben átgondolt közpolitikával fordulatot kellene elérni.

A bűnözés várható alakulása szempontjából meghatározó tényezők

Jelen kutatásnak célkitűzése, hogy a tanulmányozásra váró néhány terület áttekintésével maga is járuljon hozzá Magyarország sikeres fejlődéséhez. Ehhez felkértük az Országos Kriminológiai Intézet kutatóit, Irk Ferencet, Ko Józsefet, Solt Ágneszt és Windt Szendrét.

1./ Irk Ferenc a globalizáció folyamatait a kriminológus szemével vetíti elénk. (1. számú Melléklet) Főbb megállapításai a következők:

„Realitásként célszerű tudomásul venni, hogy a határok átjárhatósága (már ahol ez biztosított, de ahol legálisan nem az, ott is a folyamat – bármiféle kockázat vállalásával, de – feltartóztatathatatlanul zajlik) olyan folyamatokhoz vezetett, amelyek eredményeképp ma már sokszáz-millió vagy talán milliárdos nagyságrendben beszélhetünk emberekről, többé-kevésbé együtt maradó vagy szétszakadó családokról, újra alakuló és folyton változó közösségekről. Őket – találó kifejezéssel – „globál nomádoknak” nevezhetjük.”

„A biztonsági szakembereknek máról holnapra azzal kellett szembesülniük, hogy míg régebben egy vagy néhány országon belül kellett bűncselekményeket és azok elkövetőit felderíteniük, addig a bűnözés egypár éven belül annyira átalakult, hogy a bűnelkövetők nem különülnek el az állampolgárok többségétől, hanem köztük és velük együtt élnek, dolgoznak. Épp ezért a *rizikó a korábinál diffúzabbá* vált. Ez viszont egyáltalán nem jelenti azt, hogy a jelenlegi kockázatok kevésbé veszélyesek az eddigieknél. Ellenkezőleg! Épp ezért a bűnözéskontroll az utóbbi évtizedekben – mind nemzeti, mind nemzetközi vonatkozásokban – gyökeresen új kihívásokkal szembesült.”

²⁷Társadalmi integráció... im. 395.

²⁸Társadalmi integráció... im. 409.

²⁹Társadalmi integráció... im. 412.

³⁰Társadalmi integráció... im. 427.

„Már korábban utaltam arra, hogy a globalizáció egyértelműen *növeli a vagyoni különbségeket*, és ez a társadalmi struktúrákban milliósámra *okoz hátrányos helyzeteket*. Ennek közvetlen kapcsolata a kriminalitással régóta ismert, hiszen a *strukturális egyenlőtlenségek* előrevetítik a bűnözés és az erőszak terjedését.³¹ Tehát *a globalizáció az egyenlőtlenségek növekedése által a társadalmi dezorganizáció és az erőszak melegágya.*”

„A *globalizáció korában és a rizikótársadalom viszonyai közepette egyre több olyan norma kerül ebbe az ún. szürke zónába*, amiről nehéz eldönteni, hogy a túrt vagy inkább a tiltott kategóriába célszerű-e sorolni, s ha ez utóbbiba számúzzuk, akkor milyen gyakorlatias eszközök állnak rendelkezésre ahhoz, hogy a *szándékhoz* a vonzó eredménnyel kecsegtető módszereket és *eszközöket* is megtaláljuk. *Morális értékek és értékvesztett, egyértelműen célvezérelte érdekek ütköznek* egymással, s ezek végeredményeként kell kimódolni a helyes döntést.”

„A *globalizáció és a bűnözés várható alakulása* szempontjából két terület igényel kiemelt fontosságot.

Egyrészt valószínű, hogy a kriminálstatisztika által eddig is nem vagy csak alig követhető, a társadalom működésének egésze szempontjából azonban nagy veszélyt jelentő cselekmények látenszen növekedni fognak. Ezeknek a folyamatoknak, az azokból fakadó társadalmilag káros cselekményeknek, jelenségeknek közös vonása, hogy nincsenek a felszínen, többnyire láthatatlanul, lassan de folyamatosan „eszik meg” a társadalom (még) egészséges szövetrendszerét (is). Ebből a szempontból tökéletesen beleillik a második modernitás szerkezetébe, és a rizikótársadalom működési mechanizmusába. Maga a bizonytalanság, a mindennel és mindenkivel szembeni kétkedés az, ami a *társadalom normális működését lehetetlenné teszi*. Első helyen említhető ebben a körben az e dolgozatban röviden érintett *korruptió*, másodikon a *feketegazdaság* további terjedése, nemkülönben a migráció általában, az embercsempészet, illetve a csempészet. A *környezet elleni* kockázatos tevékenységek (*atomerőmű-üzemeltetés és bővítés, veszélyes anyagok és hulladékok kezelése, szállítása és tárolása*) szintén ehelyütt említhetők. Azt nem nehéz belátni, ezért nem szükséges különösebben indokolni sem, hogy a felsorolt tettek nemcsak önmagukban, hanem egymással összefonódva, hálóba szerveződve (s ez a tipikus) különösen veszélyesek a társadalomra, mert a folyamatok és azok aktorai, tettesek és áldozatok, az ő szerepjátásaiuk jórészt áttekinthetetlenek.

Másrészt – feltéve, hogy nem következik be a ma még a valószínűség alacsony fokán prognosztizálható hirtelen fordulat – a *társadalmi-gazdasági leszakadás erőszakos akciókat eredményezhet*, következményeképp mind a személy, mind a vagyon elleni bűncselekmények száma jelentősen megemelkedhet. Ezt azonban statisztikai megközelítésből – miként korábban is – a mindenkori hatalmi elit saját elképzelése szerint kezelheti, végső soron kodifikációs változtatásokkal akár el is tüntetheti. Ezzel párhuzamosan továbbra is főként egyetlen eszköz bevetése várható a lakossági félelem és szorongás csökkentésére: a büntetések szigorítása, amitől azonban a társadalomra nagymértékben veszélyes cselekmények csökkenése önmagában nem várható.”

2./ Ko József a bűnügyi statisztika tanulmányozása alapján tárja elénk a várható jövőt. (2. számú Melléklet)

³¹ A szakirodalom erre már rég felhívta a figyelmet. Gillespie – viszonylag korai – ezirányú figyelmeztetését két szerző idézi, nevezetesen: Blau, J. R., & Blau, P. M. (1982), továbbá Messner, S. F. (1989).

„Most mi is megpróbálkozunk egy nagyon összetett társadalmi jelenség, a bűnözés jövőbeli alakulásának megbecslésével. Pontosabban nem is a bűnözés egészének alakulásával fogunk foglalkozni, mert sajnos erre vonatkozó adataink jelenleg nincsenek. Csupán a bűnözés alakulásával remélhetőleg összefüggő bűnügyi adatok alakulását próbáljuk meg prognosztizálni, és amennyiben lehetőség van rá, megmutatni az összefüggést a tényleges bűnügyi helyzet és a bűnügyi statisztika között.”

„A regisztrált bűncselekmények adatainak matematikai elemzése a jövőbeli trend alakulásáról több lehetőséget is felvet. A modellek számításakor 20 éves előrejelzéssel számoltunk. Matematikailag a legpontosabb illeszkedést egy exponenciálisan növekvő görbe mutatja itt a legmagasabb az R^2 értéke ($R^2 = 0,84$) A tapasztalat szerint azonban az ilyen dinamikus növekedésnek nem nagy a valószínűsége. A jelenleg rendelkezésre álló adatokkal ugyan jó egyezést mutat ez a modell, de tartalmilag nem nehéz lenne interpretálni. A társadalomban nem látszanak ilyen jelentős változásra utaló jelek, s a bűnözés nem választható el a társadalmi háttértényezőktől. Így ennek a lehetőségnek a megvalósulását nem tartjuk valószínűnek.

Egy növekvő lineáris trendet jelző modell is még jó illeszkedést mutat. ($R^2 = 0,8$) Ennek a scenáriónak a bekövetkezése mellett már több érvet lehet felsorakoztatni. Mint korábban már említettük az ezredforduló utáni adatok viselkedése is a korábbi a 80-as évek végig tartó enyhén növekvő lineáris trend folytatásának tűnik. Itt csupán a trend meredeksége jelenthet gondot. A jelentős szintbeli eltérés (a 80-as években 200.000 körül alakuló adatok, a 2000-res években 400.000 körül ingadoznak) miatt a trend növekedési üteme meglehetősen meredeken alakul. Ez a modell 2022-re 600.000 körüli regisztrált bűncselekmény számot prognosztizál. A modell magvalósulásának valószínűsége nem elhanyagolható ugyanakkor vannak olyan tényezők, amelyek a növekedés ellen hatnak.

Az egyik ilyen tényező a szabálysértési értékhatár 50.000Ft-ra emelése. A törvénymódosítás hatására legalább 30-35.000-rel fog csökkenni a következő évben a regisztrált bűncselekmények száma. S ez a csökkentő hatás még néhány évig éreztetni fogja a hatását.

Egy harmadik hatványkitevős modell lényegesen lassabb növekedést jósol, de matematikai értelemben itt kisebb illeszkedést lehet kimutatni. ($R^2 = 0,6$) Ugyanakkor a nyomozóhatóságok felderítési tevékenységének javulása ennek a modellnek is ad némi valószínűséget. Az utóbbi években ugyanis romlott a felderítési hatékonyság. Növekvő bűncselekmény számok mellett is csökkent az ismertté vált bűnelkövetők száma, ez a tendencia azonban hosszútávon aligha tartható. Az eddigi tapasztalatok szerint, a növekvő ismertté vált bűnelkövetők száma a következő években kisebb ismertté vált bűncselekményi számokkal kapcsolódik össze.

Véleményünk szerint a tényleges adatok valószínűleg a 2. és a 3. modell által jósolt értékek között fognak alakulni, és 2020 körül 450.000 – 500.000 közötti ismertté vált bűncselekmény regisztrálásával kell számolnunk.”

3./ Solt Ágnes a roma lakosság helyzetét elemzi. (3. számú Melléklet) Tanulmányát a következőkkel zárja:

„A kisebbségi támogatások eredményessége nem követhető nyomon, a rendszerhez nem kapcsolódott egységes monitoring rendszer, melynek hiányában felmérhetetlen, hogy vajon a segélyek hány százaléka és milyen formában érte vagy nem érte el a célcsoportot. S habár a támogatások mértéke a rendszerváltás óta többszörösére nőtt, a tervezésben, végrehajtásban és a programok egységes szervezésében nem történt minőségi változás.

A roma mélyszegénységben élők többségének egyedüli és bevett érdekérvényesítési képessége a mélyszegénységi lét és a nyomor kommunikálásában áll. A segítség és támogatás

az, ami életben tartja az érdekérvényesítésnek ezt a módját. Ennek alapján a lehetséges utak a következők:

1. Ha az érdekérvényesítés eme, bejáratott útja elzáródik, de a diszkrimináció megmarad, a bűnelkövetési hajlandóság sokszorosára nő.

2. Ha az érdekérvényesítés bejáratott útja megmarad, a diszkrimináció pedig csökken, akkor a jelen állapot stabilizálódik és hosszú évtizedekre konzerválódik.

3. Ha az érdekérvényesítés bejáratott útja elzárul és ezzel párhuzamosan más utak nyílnak meg (pl. oktatás és munkaerő-piaci lehetőségek javulása, bővülése), ekkor, és csakis ekkor van esély a változásra, a mélyszegénységből való kitörésre. Ezzel a változással egy időben és párhuzamosan valószínűsíthető a diszkrimináció fokozatos csökkenése.

Amennyiben az első két lehetőség bármelyike valósul meg, a legnagyobb kárvallottak azok a mélyszegénységben élő roma emberek lesznek, akik a túlélés érdekében nem alkalmazzák a többség által használt kommunikációt, hanem küzdenek ellene. Ugyanis a közvetlen környezetükben élőkön kívül – akiknek erre adott reakciója az alany kirekesztése, kigúnyolása – senki más nem viszonyul eszerint hozzájuk.”

4./ Windt Szandra: A migráció jelene és jövője Európában és hazánkban 2012-2020 című munkájának (4. számú Melléklet) következtetése:

„Jelenleg hazánkban az illegális migrációs nyomás okozza a legnagyobb problémát a rendőröknek. A legális migráció (még) nem jelentős nálunk, az a jelenség azonban hosszú távon megváltozhat.

„A Magyarországra történő bevándorlás, ill. az itt élő külföldiek helyzete és beilleszkedése napjainkban konszolidált képet mutat: a külföldiek száma folyamatosan emelkedik ugyan, de arányuk meglehetősen alacsony, ráadásul nagyobb részük a magyar kultúrkörből érkezett, így nincsenek különösebb beilleszkedési problémák. A jövő nagy kérdése, hogy meddig marad így? Az biztos, hogy a bevándorlás peremfeltételeiben és folyamataiban jelentős változások várhatók.”

A legfontosabb az, hogy a magyar (és az európai) népességfogyás nem állítható meg a természetes népmozgalom eszköztárával, annak ellenére, hogy a születések számának növekedéséért komoly politikai döntésekre, megalapozott család- és szociálpolitikára van szükség. A bevándorlásra is építeni kell. Ugyanakkor megválaszolandó kérdés, hogy honnan és kiket szeretnénk beengedni az országba, ill., hogy mennyi időre és milyen feltételekkel? Hiszen előbb-utóbb a munkaerőhiány pótlására is fel kell készülni, de a már most is aggasztó méreteket öltő Magyarországról történő kivándorlás is aggodalomra és hatékony, gyors válaszra ad okot.

A hazai vándorlás jellemzőin egyértelműen lecsapódnak majd a nemzetközi vándorlás változásai is, és, ha elfogadjuk, hogy „Afrika lesz Európa sorsa”, akkor erre hazánknak is fel kellene végre készülnie.”

Kriminálpolitikai elképzelések

5./ Finszter Géza tanulmánya (5. számú Melléklet) kriminálpolitikai elképzeléseket vázol:

„A biztonság a társadalom és az egyén szükséglete. A veszély kizárólag olyan fenyegetés lehet, ami a társadalom értékeit támadja. A veszély forrása azonban lehet tisztán természeti eredetű, amely emberi közrehatás nélkül is elindít veszteségekhez vezető oksági folyamatokat. Az emberi beavatkozásoktól mentes természeti környezet csak annak jobb megismerésével és a természeti folyamatok előre jelzésével tehető biztonságosabbá.

A közbiztonság nem elavult fogalom, Világosan elkülöníti a magán és a közélet terepeit. Fenntartja a különbségeket a közjog és a magánjog szabályozási megoldásai között, felelősséget vállal az egyes emberért, de nem vonja el az egyéni önvédelem lehetőségét, számol a közbiztonságot fenyegető veszélyekkel, és meghatározza azokat a jogellenes magatartásokat, amelyekkel szemben a közhatalom represszív eszközöket vehet igénybe. A fejlett gazdaság, a környezetvédelem, a szociális biztonság, az egészségügy, a kultúra és az oktatás rendészeti úton nem fejleszhető. A közbiztonság attól nyer értelmet, hogy hatósági eszközökkel történő oltalmazása ezeknek az értékeknek létrehozni képes rendszereknek a zavartalan működését segíti.

A közbiztonság a társadalmi jelenségek mérhető tartományába illeszkedik. A személy- és vagyonbiztonság objektív állapotát a bűnügyi statisztika tükrözi, a közbiztonságról kialakult közvélemény a szubjektív biztonságról tudósít. Ez utóbbi méréséhez rendszeres közvélemény kutatásokra van szükség. A közbiztonság kooperációs termék, amelyben az állam hatósági szolgáltatásai és az önvédelem egyéni és kollektív teljesítményei összegeződnek.

A jól megfogalmazott közbiztonsági stratégia a bölcs kormányzás hatékony eszköze. Minthogy pedig a közbiztonság felettébb alkalmas arra, hogy annak megőrzése a legkülönbözőbb politikai erők közös ügye lehessen, a közbiztonsági stratégia lehet a felelős politizálás egyik első terméke, amiben megjelenik a parlamenti erők konszenzusa, mint a hosszú távú, több cikluson átívelő rendészeti modernizáció nélkülözhetetlen feltétele.”

Az előbbieken hivatkozott tanulmányok a kutatási jelentéshez kapcsolt mellékletekben olvasható.

Budapest, 2013. május 17.

Finszter Géza

Irk Ferenc***A globalizáció fogalma, hatása az európai térségben, különös tekintettel hazánk helyzetére*****A globalizáció fogalma, múltja, jelene és jövője**

A globalizáció mint fogalom, egyesülést, eggyé válást, valamilyen, a maga belső elvei alapján kialakított egységes felépítettség létrejöttét jelenti. *Államtani* oldalról nemzetközi integrációt, szabványosodást jelent, mind a gazdaság szereplőire, mind az állampolgárokra nézve. Magába foglalja továbbá azt is, hogy a modern államok kezdenek hasonlatossá válni egymáshoz, tehát az államok strukturáltsága is közeledik egymáshoz. A globalizáció legjobban a *gazdasági* szempontok alapján közelíthető meg, ezért a tárgyalt jelenség a maga legtisztább formájában, ebből a nézetből tárgyalható és értelmezhető. Ha vizsgálódásunkat ilyen irányból kezdjük meg, akkor a globalizáció kiterjesztésében a *profitmaximálás* lehet a gazdasági társaságok, általánosabban véve: a gazdaságok fő mozgató rugója. A termelés kitelepítése a centrumországokból a perifériákra költségcsökkenést, hatékonyság növekedést és rugalmasságot biztosít a multi- és, transznacionális vállalatok számára, amelyek a globalizáció legfőbb nyertesei, és ezért, élharcosai is.

Tekintettel arra, hogy a globalizáció szoros kapcsolatot jelez a multi- és transznacionális cégeknek a 20. század utolsó évtizedeitől számítható rohamos növekedésével és gyarapodásával, ezért *egész régiók sorsát határozhatják meg* az e körbe tartozó vállalatok befektetési döntései, amelyek az érintett területeken munkahelyeket, fejlődést, megelégedettséget, és mindezeket keresztül hálás szavazóbázist jelenthetnek a helyi politikusok számára. Ennek tudatában a transznacionális vállalatok hallatlan nyomásgyakorló és érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek az államokkal és azok kormányaival szemben.³²

A *pénzügyi szektor* főként a tranzakciók idejének radikális csökkenésével ugyanígy nyertese a fenti folyamatoknak. Ráadásul a bonyolult műveletek rövid időn belül elvégezhetőek, miközben extraprofit is realizálható. A korábbi piaci mechanizmusok átalakulóban vannak, és új reflexek vannak születőben. A hiteles információ birtokosa a megfelelő időben és módon meghozott döntéseivel hihetetlen változások előidézésére képes. A gazdasági és pénzügyi folyamatok egyre nagyobb mértékű összekapcsolódása miatt a világban egymástól távol eső gazdaságok is képesek közvetve hatást gyakorolni egymásra. Ez nagymértékben gátolja a folyamatok átláthatóságát, kiszámíthatóságát és ellenőrizhetőségét.

A globalizáció *társadalomelméleti fogalma* nem új, merev (világ-) hatalmi szerkezetet jelöl, hanem *a társadalmi cselekvés új keretét és közegét*, amelyben a gazdaság, a politika, a kultúra és rajtuk kívül a társadalmi cselekvés összes többi szereplője (aktora) saját viszonylatait új és

³² A globalizáció fogalmáról és a szervezett bűnözéssel összefüggő jellemzőiről részletesen ld. pl. Ziegler, J. (1999).

precedens nélküli módon eredendően globális összefüggésekben *alakítja*. A „globális” jelző eredeti jelentése a „földkerekség egészére kiterjedő”. Ez a meghatározás azonban – korunkat jellemző módon – már eleve elsősorban nem geográfiai vagy fizikai, hanem *sajátos funkcionális, politikai és értékmozzanatokot foglalt össze*.³³

A *globalizációs változások társadalmi-gazdasági következményeinek* már a második világháborút követő, első világbeli, sokak szemében csodaszámba menő, jórészt a Marshall-segély kedvezményezettjei körében létrejött gyors gazdasági fejlődés, ezzel együtt a társadalom viszonylag széles rétegének anyagi helyzetében bekövetkezett gyors és kedvező változás „ágyazott meg”. A háború nyomorát – főleg Európa nyugati felén – a jelentős pénzügyi támogatás biztosítása mellett is csak úgy tudták mintegy egy-másfél évtized alatt jólétté transzponálni, hogy tömegesen alkalmaztak *vendég-munkaerőt*. A háború nyertesei az akkor még gyarmatokkal rendelkező országok Európán túl terjedő birodalmaiból, a háború vesztesei (németek, osztrákok) elsősorban Törökországból, később és az előbbinél jóval kisebb számban olasz és spanyolhonból biztosították munkaerő-szükségletüket. Akkor ennek az ember-importnak (amelynek tagjai jórészt tanulatlan vagy csak alacsonyan képzett munkaerőből és a – a törökök esetében – velük érkező, hasonló státuszú családtagjaikból álltak) későbbi következményeivel gyakorlatilag a döntési helyzetben levők közül senki nem számolt. Akkoriban csak az volt nyilvánvaló, hogy ezek az emberek gyors és főleg olcsó megoldást jelentettek az akut munkaerő-hiány felszámolására. Ehhez járult egy további előny: gyakorlatilag minden munkát elvállaltak, olyanokat is, amelyekkel egészségüket, sőt nem ritkán életüket kockáztatták. A munkáltatónak nem kellett azokat a munka- és életvédelmi biztonsági intézkedéseket megtenniük, amelyeket a honi munkások részint egyénileg, részint szakszervezeteik védőernyője alatt megköveteltek maguknak.

A *20. század utolsó évtizedének kezdetén* egy, más jellegű változás is kezdetét vette, ami különösen Európa és e térség szomszédaival kapcsolatban indított be nemhogy előre nem tervezett, de még csak néhány évvel korábban is elképzelhetetlennek tartott változásokat. A *létező szocializmus* világrendszere, mint olyan szinte máról holnapra *megszűnt*, a vezető erőnek számító Szovjetunió éppúgy, mint a térség több másik konföderációs államalakzata darabjaira hullott. Új gazdasági, politikai és katonai szövetségek alakultak, korábban nem tervezett mozgásfolyamatok indultak meg – s az átalakulás-sorozatnak még korántsem vagyunk a végén. Egyelőre csak azt látjuk, hogy ami korábban szétrobbanthatatlanul egybetartozott, az a szemünk láttára több részre szakadt, ugyanakkor az új szövetségeknek legfeljebb még csak a kezdeti jelei mutatkoznak. A nemzeti szuverenitás eszméje, a felvilágosodás időszakát nem számítva, korábban soha nem látott méreteket öltött nagyhatalmi és kistrégiós szinten egyaránt, ami nem épp a gazdasági globalizáció megállíthatatlannak tűnő folyamatába illeszkedő jelenség.³⁴ Miért van mégis így? Azért, mert az állam szinte korlátlan eszköz a hatalmasok kezében, s ez az oka annak, hogy az államok vezetői a legkonzervatívabbaktól a leghaladóbbakig szinte egységesen fordulnak szembe ezzel az eszmével. És a következmény? „A világ jelenlegi formájában szerkezetileg és politikailag egyszerűen kormányozhatatlan.”³⁵

³³ Kiss E. (2007). A globalizáció és a modernizáció részletes áttekintését ld. Findlay, M. (2008). 1-38. pp. Maga a fejezet címe is tartalmazza az itt fellelhető számos szakirodalmi forrás rendszerezési elvét: The new globalisation – modernity to risk societies.

³⁴ Peccei idézi egyetértőleg Arnold J. Toynbee szavait, aki szerint a szuverenitást „legfőbb vallásukká emelték az emberek. Moloch-szerű főistenük oltárán készek föláldozni gyermekeik, önmaguk, embertársaik életét, ha egy hagyományos háború nukleáris háborúvá fokozódik.” Peccei, A. (1984). (117. p.)

³⁵ Peccei, A. (1984). (120-121. pp.) Ő hangoztatja: „... a szuverén államhoz ragaszkodni nem csak veszedelmes, de indokolhatatlan és szerfölött nevetséges is a mai modern korban.”

Már itt megjegyzem: a prognózisokat illő kétkedéssel fogadni, mert az eddigiek nemigen váltak be. (Elég, ha csak a Szovjetunió zűrzavaros éveiben sokak által megjövendölt tömeges Nyugatra-vándorlásra utalunk, amiből nem lett semmi. Illetve valami egészen más következett: a katonai hatalom gazdasági erővé transzformálódott, s orosz katonák helyett gazdag üzletemberek átláthatatlan kapcsolatrendszere hálózta be a mai Európát.)

Célszerű röviden arról is megemlékezni, hogy a 20. század utolsó évtizedei óta eltelt idő során – nem utolsó sorban épp a globalizációval összefüggésben és annak hatására – milyen változásokon mentek keresztül a volt szocialista országok társadalmi és gazdasági rendszerei, s hogy ez a változás milyen világbeli átalakulásba illeszkedik bele.

Különös változáson ment át *Kína*, amelyik formálisan kommunista uralom alatt van mindmostanáig, ugyanakkor a jól kitalált különleges gazdasági övezetek, valamint az anyaországhoz a bérleti szerződés lejártával „visszatért” egykori brit és portugál gyarmatok speciális státuszának biztosításával megalapozta a „fából vaskarikát”: a piacgazdasági elemekkel vegyített tervgazdaságot, ami a centralizált államvezetéssel párosuló egyéni boldogulás lehetőségét kívánja biztosítani. (Lehet, hogy egykor majd ebből fog kifejlődni a demokratikus szocializmus sokak által remélt, de mindmáig csak utópiaként dédelgetett álma?)

Közös vonása a jelenleg is elnöki túlhatalommal, jórészt kézi vezérléssel centrálisan irányított *szovjet utódállamok*nak, (de ebből a szempontból ide sorolható *Kína* is) hogy a világgazdaságban játszott szerepük áttekinthetetlen. A hagyományok – így az egyéni érdekek minimális szinten tartása, az emberi élet, egészség kockázata iránti érzéketlenség (szmog, bányaszerencsétlenségek) – a megváltozott körülmények között is sajátosságai maradtak ennek a régióknak, s ezzel rokon vonásokat mutat – Japán kivételével – az egész *Távol-Kelet*, ahol az élet a honpolgárok számára sokkal kockázatosabb, mint a világ más térségeiben. Ide soroljuk az emberi munkaerő kizsákmányolását is, ami fogalmaink szerint a Középkorra jellemző, a rabszolgamunkától nem sokban különböző tevékenységeket, ide értve a gyerekmunkát is.

Az pedig az ún. „fejlett világ” gazdaságirányítóira vet nem túlságosan barátságos fényt, hogy ezt a helyzetet nemhogy elfogadják, de az első világ olcsó termékekkel való ellátása érdekében a munkahelyek áttelepítésével kifejezetten ösztönzik, nem törődve azzal, hogy így a korábban viszonylagos jólétben élők jelentős része munkanélkülivé válik, s ezáltal életminőségének – önhibáján kívül – jelentős csökkenését kénytelen elviselni.

Realitásként célszerű tudomásul venni, hogy a határok átjárhatósága (már ahol ez biztosított, de ahol legálisan nem az, ott is a folyamat – bármiféle kockázat vállalásával, de – feltartóztatathatatlanság miatt) olyan folyamatokhoz vezetett, amelyek eredményeképp ma már sokszáz-millió vagy talán milliárdos nagyságrendben beszélhetünk emberekről, többé-kevésbé együtt maradó vagy szétszakadó családokról, újra alakuló és folyton változó közösségekről. Őket – találó kifejezéssel – „globál nomádoknak” nevezhetjük.³⁶

³⁶ Aas, K. F. (2007.b.). 29-30. pp.

Társadalmi-gazdasági változások az ezredfordulón

A gazdasági folyamatok által inspirált társadalmi változások a korábbról jól ismert filozófiai tételnek: a mennyiségi változások minőségi változásokba való átcsapása törvényszerűségének megfelelően zajlik. Az utóbbi néhány évtizedben két szempontból azonban a korábbi folyamatok bizonyos mértékben „mutálódtak”. Egyrészt az eddigi jellemző vonásokat magukon viselő folyamatok felgyorsultak, másrészt a változások – épp emiatt – a korábbiaknál gyakrabban vezetnek arra az eredményre, hogy az emberek nem vagy csak megkésve képesek alkalmazkodni e folyamatokhoz. Szűkül azok köre, akik idejében és helyesen mérik fel a folyamatok lényegét, s sikeres beilleszkedésükhöz jó stratégiát képesek kialakítani.

Témánk szempontjából fontos annak világos felismerése, hogy a tudományos-technikai fejlődés egyrészt, a kapitalizmus profitorientáltsága másrészt tömegesen tette szükségtelemmé a szakképzetlen, iskolázatlan munkások – korábban szintén megbecsült dolgozóként való – százezreinek alkalmazását. Ebben a csoportban a változások különösen súlyosan érintették Magyarország legszámosabb kisebbségét: a *cigányokat*.

Emiatt igaztalanok azok a vádak, hogy az emberek jelentős része – nemcsak Magyarországon, de a volt szocialista országok mindegyikében – nem méltányolja kellően a változásokat, a szabadság ízét, azt, hogy a bezártságot a szabad utazás lehetősége váltotta fel, megnyílt előtte az egész világ, szabadon beszélhet, szidhatja a rendszert – és a sor hosszan folytatható. Mindezek a *szabadságjogok fontosak*, megbecsülendők és értékelendők, csak épp *az emberek egy jelentős részét nem érdekli, mert nincs módja élni velük*. Épp ezért az ő számukra ez nem érv annak érzékeléséhez, hogy érdemes a zárt, nemzetállami diktatúra helyett nyitott társadalomban, demokráciában élni. (Ezt minden demagóg „hordószónonk” gondosan be is illeszti a maga érvrendszerébe, s nem kevesen vannak olyanok, akik az említett okok miatt hisznek is nekik. Minél nagyobb a társadalmi egyenlőtlenség, minél többen vannak „lent”, annál sikeresebb ez a manipuláció.)

Ugyanakkor azt is jól látja a kudarcok sorozatát átélő ember, hogy a „*letűnt világ*” számos *jellemző vonása* – változatlan vagy módosult formában – *tovább él*. A teljesség igénye nélkül közéletünknek ezúttal csak két ismert vonására utalok. Ezek egyike a *döntések átláthatóságának hiánya*. A transzparencia-hiány a rendszerváltás előtti évtizedekben (és nem csak a kommunista hatalomátvételtől kezdődően, hanem már azt megelőzően) is megvolt, csak akkor erről nem illett, vagy nem volt szabad beszélni. *Korrupciós botrányokat* a hatalom zárt körben rendezte le, a lakosságnak kevés tudomása volt erről, s ha volt is (lakáskiutalások, orvosi hálapénz), azt lényegében az állam-működés természetes velejárójának tekintette.³⁷ Nem működött e régióban a Transparency International helyi szervezete, következésképpen korrupciós listák sem keletkeztek, s a szocialista országokat nem rangsorolták nemzetközi normák alapján.

Ehelyütt azonban le kell szögeznünk: a *transzparencia hiánya súlyos kockázatot jelent a demokráciákra*, a normális és egészséges állam-működésre, mert rejtve maradnak olyan kapcsolatrendszerek, amelyek végkifejletükben a *maffiaszerű államműködés melegágyai*.

³⁷ Ld. erről részletesen: Kránitz M. (1979) ; Kránitz M. (1988) ; Kránitz M. (1995) ; Kránitz M. (1996).

A globalizáció jelentőségének megismerése elválaszthatatlan a rizikótársadalom lényegi ismérveitől. Ezzel összefüggésben szükséges kiemelni, hogy a 20-21. század fordulóját még egy, a kockázatok jellegének megváltozásához vezető, történelmi méretekben is jelentős átalakulás jellemezte. Ez pedig a *bipoláris világ megszűnése*, a két világhatalom mintegy félévszázados versengésének lezárulása, ami a katonai fenyegetettség lényeges csökkenésére vezetett. A 20. század második felére, egészen a 90-es évek kezdetéig, leginkább az volt a jellemző, hogy a két nagyhatalom óriási méretű hadsereggel és fegyverarzenállal biztosította a világbékét. A szovjet világbirodalom összeomlása történelmi fordulópont volt ugyan, ami azonban ugyanakkor nem jelentette azt is, hogy a világ veszélyeztetettsége csökkent, csupán azt, hogy egyes, csökkenő vagy megszűnő kockázatok helyébe mások léptek. A világ izoláltságának feloldása, a „mi” és az „ők” gondolkodásmód felszámolása, az ezzel kapcsolatos védelmi stratégiák leépülése *minden korábbinál nagyobb lehetőséget biztosított* más, korábban épp *e korlátok miatt nehezen érvényesülő kockázatok széles körben való elterjedésének*.³⁸ Ebben elsősorban a történelmi folyamatok, ezeken belül is főként a határok leomlása, a szabad utazási és kommunikációs lehetőségek, s ezáltal a *globalizáció világméretűvé terebélyesedése játszott fontos szerepet*. Mindezek eredményeképp a megelőző időszakhoz képest sokkal nagyobb jelentőségre tettek szert olyan cselekmények, mint a „határokon átívelő bűnözés”, a „terrorizmus”, és az ezek köré szerveződő „bűnelkövetési formák”. Más hangsúlyt kaptak olyan cselekmények is, mint a „korrupció”, a „pénzmosás”. A biztonsági szakembereknek máról holnapra azzal kellett szembesülniük, hogy míg régebben egy vagy néhány országon belül kellett bűncselekményeket és azok elkövetőit felderíteniük, addig a bűnözés egypár éven belül annyira átalakult, hogy a bűnelkövetők nem különülnek el az állampolgárok többségétől, hanem köztük és velük együtt élnek, dolgoznak. Épp ezért a *rizikó a korábbinál diffúzabbá* vált. Ez viszont egyáltalán nem jelenti azt, hogy a jelenlegi kockázatok kevésbé veszélyesek az eddigieknél. Ellenkezőleg! Épp ezért a bűnözéskontroll az utóbbi évtizedekben – mind nemzeti, mind nemzetközi vonatkozásokban – gyökeresen új kihívásokkal szembesült.³⁹

A *globalizáció* körülményei a korábbi rendteremtő és rendbiztosító szisztémákat részben vagy egészben működésképtelenné tették, azok nagy része érvényét veszítette. A hierarchikusan strukturált (rendezett) elvek mentén felépülő és működő társadalmak átalakulnak, a rend diffúzzá változott és a rend – rendetlenség állapota váltakozik. Ennek viszont az a következménye, hogy megnő a ki nem próbált *új rendezőelvek kockázata*, s a rizikótársadalomban ezért egyre gyakrabban *bizonytalan kimenetelű folyamatok* játszódnak le.

A posztmodern kor és a bűnözés

A globalizáció korszakában részint az *erőfölény* kíméletlen érvényre juttatása, részint a kompromisszumos, az *érdekekre ható befolyásolás* a két fontos magatartás-szabályozó technika. Mindkettőnek megvannak a korlátai. Azt már a múltba tekintve is tudhatjuk, hogy az *erőfölény* totális alkalmazása – különösen hosszabb távon – *visszaüthet* arra, aki azon fáradozik, hogy mást mindenáron legyőzzön, uralma alá gyűrjön, vagy éppenséggel

³⁸ A globalizáció és rizikó összefüggéséről ld. : Marx, R. (2008). (164-165. pp.) Itt Rainer Marx arra hívja fel a figyelmet, hogy amennyiben a nyertesek és vesztesek közötti ellentéteket nem vesszük figyelembe: a kockázatok körét tovább bővítjük, s a két, egymástól mindinkább eltávolodó réteg szellemi-morális különbözősége politikai következményekkel is jár. Ld. még morális dimenzióban, úgymint szolidaritás és igazságosság: Marx, R. (2008). 175. p.

³⁹ Részletesen ld. Flyghed, J. (2005).

megsemmisítsen. Igaz ez a társadalmi élet minden területére, a katonaitól kezdve a gazdaságin át a tudományos szféráig.

A jövőbe tekintve pedig azt figyelhetjük meg, hogy egyre *szűkül* annak az innovációs eszköztárnak a köre, amelyik alkalmas a tartós *felülkerekedésre*. Következésképp a mindenkori hatalom (állam, államok szövetsége, különféle világrendszerek) mind kevesebb befolyással bír a változásokra, s miként azt *Ulrich Beck* és elvbarátai évtizedek óta mondják-hirdetik: *az állami kényszer megreked a tűzoltásnál, az aktuális, azonnali veszélyek elhárításánál*. A távlatos célok csak deklarációkban, de nem cselekvési programokban, s még kevésbé annak a csekély számú programnak a végrehajtásában nyilvánul meg, amiben az eltérő érdekeket felvonultató állami képviselők meg tudtak állapodni. Mert a cselekvés előli menekülés „ösztone”, tehát a valójában rossz tett önigazolás formájában történő „megszépítése” még mindig sokkal erősebb ösztönző ereje a politikusoknak és a szolgálatukba szegődött tudósoknak, mint a valósággal való szembenézés.⁴⁰

A globalizáció és bűnözés-prognózis összefüggéseinek vizsgálata során megkerülhetetlen annak a kérdésnek a feltevése, hogy milyen jövő elé néz maga a globalizáció, s ennek függvényében vajon miként alakul a társadalmak és emberek viszonya környezetéhez. Ebből a megközelítésből figyelemre méltó *Kiss Endrének* számos gondolata.⁴¹ Opuszában felhívja a figyelmet mind magának a globalizációnak, mind a ma embere szerepének számos ellentmondására. Így ír: „A *homo globalicus* az egyik nap a *civilizáció középpontja*, akinek kegyeiért a nagy termelési rendszerek és médiumok versengenek, a másik nap *pária*, akinek formális szabadságjogai jottányit nem akadályozzák meg társadalmi lecsúszását vagy akár teljes társadalmi megsemmisülését.” Úgy véli, hogy a mai viszonyok között már nem lehet arról a fajta fogyasztói társadalomról beszélni, aminek dimenziói a múlt század hatvanas és hetvenes éveiben kialakultak. Ebből pedig az is következik, hogy a tudat nem felel meg a létnek. Ennek része az a megfigyelés, hogy „a posztmodern értékvilág kifejezetten akadályozhatja a mindennapi tudatot a globalizáció életvilágának helyes felismerésében és azonosításában.” Az is megállapítható, hogy a globalizáció szerves velejárója a válság, ami elsőként a 2007-2008-as években vált nyilvánvalóvá. *Kiss Endre* szerint a 21. század első évtizedének első felében véget ért az egypólusú világ, amelyik helyét két- vagy többpólusú világnak adta át. Épp ezért a „globalizáció jelene minden prognózis kiindulópontja. Ezt a jelent aktuálisan három hatalmas elem határozza meg. A globalizáció alapvető meghatározásain (1) kialakuló világválság (2), amely az egypólusú világ utáni helyzetben (3) teljeseedik ki.” A globalizáció nagy ellentmondások hordozója. Így ugyanazt a változást az egyik ember lehetősége kibővítéseként, a másik épp fordítva: a túlélés megnehezüléseként éli meg. *Kiss* hangsúlyozza, hogy a globalizáció „jóval erősebben támogatja a versenyképes egyént, mint a formációba rendezett egyéneket”. Végül, témánk szempontjából érdemes ide idézni azt a megfigyelését, ami szerint „a globalizáció kiszabadítja az aktorokat az állam fennhatósága alól, miközben az állam történelmi korszakokat átívelő kötelezettségeit a globalizáció egyetlen aktora sem veszi át.”

⁴⁰ Ennek példáit láthatjuk a klímakonferenciák sivár „eredményeiben”. Az alkalmazott stratégia pedig megmutatkozik az egyes emberek döntéseiben is. Ld. erről bővebben az Amerikai Pszichológiai Társaság ötletgyűjteményét a jelenlegi felfogás megváltoztatására, a személyes felelősség vállalására. Bővebben: *Oravec* El. (2009).

⁴¹ *Kiss Endre* (2012).

Globalizáció és kriminalitás

Számunkra a *globalizáció kriminogenitását firtató hipotézisek és megállapítások*, az ezeket magyarázó összefüggések különösen jelentősek. Így figyelemre méltóak azok, amelyek a szabadkereskedelem fellegvárából, az USA-ból érkeznek, és empirikus megállapításokra alapozott összefüggéseket tartalmaznak.

Már korábban utaltam arra, hogy a globalizáció egyértelműen *növeli a vagyoni különbségeket*, és ez a társadalmi struktúrákban milliósámra *okoz hátrányos helyzeteket*. Ennek közvetlen kapcsolata a kriminalitással régóta ismert, hiszen a *strukturális egyenlőtlenségek* előrevetítik a bűnözés és az erőszak terjedését.⁴² Tehát *a globalizáció az egyenlőtlenségek növekedése által a társadalmi dezorganizáció és az erőszak melegágya*.⁴³

A globalizáció és a társadalmi egyenlőtlenségek összefüggésével foglalkozó szociológusok *egyetlen gyógyírt* látnak a mindinkább eszkalálódó erőszak megfékezésére: *a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentését*. Nem kevesen vannak azon a véleményen, hogy a társadalmi béke elsősorban azokban az országokban biztosított, ahol a különféle társadalmi rétegek jövedelmei közötti különbségek a legkisebbek. Ez természetesen rávilágít a neoliberais kapitalizmus eszméjének csődjére.⁴⁴

A posztmodern korban a *kontrollrendszerek* is jelentősen megváltoztak. Ennek elméleti megalapozásaként induljunk ki abból a nehezen cáfolható tényből, miszerint az emberek feletti *formális és tényleges kontroll* lehetősége az elmúlt évtizedekben jelentős átalakuláson ment át. A globalizáció egyik fő kérdése, hogy egy országot, egy régiót, egy földrészt ki tart *tényleges* ellenőrzés és befolyás alatt, vagy éppenséggel ki látja át, ki képes leginkább befolyásolni a jövő alakulását. Akinek *legjobb áttekintése* van az embereknek, azok bizonyos csoportjainak részint jelenlegi helyzetéről, részint a viselkedésük legfőbb motívumairól, többnyire annak van legnagyobb esélye arra is, hogy a jövőt befolyásolja.

A posztmodern másik jellemzője az értékekkel kapcsolatos *bizonytalanság*. A biztonságban és biztonságérzetben összegezhető *közérdek* foglal helyet az egyik oldalon, a *társadalomra veszélyesség* manifesztálódása: a *társadalmi károkozás* jelenik meg a másik oldalon, a kettő között pedig óriásira duzzadt szürke zóna található, amelyen belül helytől és időtől, politikai és gazdasági helyzettől, erőviszonyoktól függően kerülnek tettek és magatartásformák hol az egyik, hol a másik végponthoz közelebb. A tapasztalatok azt mutatják, hogy egyre inkább azok a cselekvések sorolódnak a nyerők közé, amelyek sokak rövidtávú érdekeit jól szolgálják, mégpedig egyre inkább függetlenül attól, hogy az államok vagy azok kisebb-nagyobb csoportja kedvező vagy kedvezőtlen értéktartományba sorolja-e be őket. Ezért látszanak pl. kiirthatatlanoknak a globális bűnözés bizonyos megnyilvánulási formái – mint erről a későbbiekben még szó lesz. Épp emiatt nincs az államoknak – még összefogásuk által sem – nyerési esélyük (legfeljebb hatás-csillapító lehetőségük) a széles spektrumban

⁴² A szakirodalom erre már rég felhívta a figyelmet. Gillespie – viszonylag korai – ezirányú figyelmeztetését két szerző idézi, nevezetesen: Blau, J. R., & Blau, P. M. (1982), továbbá Messner, S. F. (1989).

⁴³ Ennek részletes, konkrét Észak-, Közép- és Dél-amerikai példákkal illusztrált elemzését ld. Gillespie (2006). (33. és köv. pp.)

⁴⁴ A kapitalizmus morális csődjére világít rá – mások mellett – Reinhard Marx, aki monografikusan dolgozta fel névrokona munkásságának máig ható érvényesülését, Karl Marxtól teljesen elütő világnézeti alapon, ám ugyancsak a jelen globális világ jövőjére való kitekintéssel. (Ld.: Marx, R. (2008).) Idézi a korábbi német köztársasági elnöknek, Horst Köhlernek még mint a Nemzetközi Valutalap elnökeként elmondott beszéde egy részletét. Eszerint: „A jólétből keletkező haszon extrém egyensúlytalanság formájában történő elosztása mindinkább fenyegeti a politikai és szociális stabilitást.” Vö.: Marx, R. (2008). 25. p.

gazdasági érdekeket szolgáló szervezett bűnözéssel szemben sem. Ez utóbbi bűnözési formában tevékenykedő csoportok ugyanis – az uralkodó elképzeléssel szemben – nem valamely szűk kör vagyoni gyarapodását, hanem részint széles rétegek reális szükségleteinek kielégítését szolgálják, részint nagy tömegek egyetlen biztos megélhetési forrásaként funkcionálnak. *A jóléti és a szegénybűnözés így fonódik szervesen egymásba.*

Már az előbbiekből is levonható az a következtetés, hogy az értékzavarok következményeképp csökken mind az intézményi, mind az egyéni felelősségvállalás spektruma. Ez különösen „könnyű eset” a volt szocialista országokban szocializálódott embereknek, hiszen akkor az volt a „pörnép” egyik vezérszava, hogy ami mindenkié, az valójában senkié. Már ebben az időben gyökeret vert az intézményes (és intézményi) felelőtlenség, amit az akkori hatalom a társadalmi tulajdon prioritásának hangsúlyozásával próbált meg eliminálni. (Kevés sikerrel.) A privatizáció ma már jól ismert technikája nemhogy csökkentette, hanem egyenesen növelte a korábbi morális beállítódást. Van, aki úgy véli, hogy ennek is szerepe van abban, hogy „a kollektív felelőtlenségnek új változata rajzolódik ki a globalizáció egyes szintjeinek eltérő felelősség-, kompetencia- és jogosítvány-elosztásában is.”⁴⁵ Ez pedig arra is visszavehető, hogy a globalizált világban – *Deák István* szerint – a „gazdaság uralja a társadalmat, a politika pedig a gazdaság érdekeit érvényesíti.”⁴⁶

Nem tűnik alaptalannak az a feltételezés, hogy az imént említett felelőtlenség – túl magának a globalizációnak alapjellemezőin – jelentősen járul hozzá a határokon átnyúló korrupció elterjedéséhez, ahhoz, hogy „globalizálódó világunkban a korrupció – határokat nem ismerve – nemzetközi méreteket öltött és ez valószínűsíti a nemzetközi kapcsolatok meglétét.”⁴⁷ Tekintettel arra, hogy „a releváns kutatások szerint, az állami döntéshozókat már nem kell korrumpálni ahhoz, hogy a közjó (pro bono) ellenében magáncélokot szolgáljanak, hiszen ez már eleve a pozícióba való bekerülés alapfeltétele volt”, Magyarországon (is) a „a korrupció új minőségi szintre lépésének” tanúi vagyunk. Ebből az állapotból kedvező irányú elmozdulás a jövőben már csak azért sem várható, mert „érdekes módon, ha valamely politikus jól látja el a közösségi funkcióit, akkor jónak fogják tartani a választói, még akkor is, ha egyébként korrup”.⁴⁸

A most említett és a hozzá hasonló, a globalizációval összefüggésbe hozható, új minőséget produkáló bűncselekmények elterjedésével márcsak azért is nehéz szembeszállni, mert a *kriminálpolitika* abból az *előfeltevésből* indul ki, hogy az állam polgárainak többsége normakonform személyiségjegyeket mutat fel, s csak egy kisebbség az, amelyik deviáns, öntörvényű.⁴⁹ Azt is feltételezi, hogy vannak ugyan ingatag emberek, akik legszívesebben rossz útra térnének, ám jellemük nem eléggé erős ahhoz, hogy – amennyiben állami fenyegetéssel kellene szembe nézniük – eredeti elhatározásukat végre is mernék hajtani. Ezért – egy sajátos előny-hátrány vagy költség-haszon elemzés után – inkább választják a jogkövető magatartást, mint a

⁴⁵ Kiss Endre (2012)

⁴⁶ Deák István (2012).

⁴⁷ Deák István (2012).

⁴⁸ Deák István (2012)

⁴⁹ Ebben a (tév)hitben jelentős szerepet játszik az a tény, hogy – kivételektől eltekintve – a hatóságok álláspontjukat a tudomásukra jutott jogsértések ismeretében alakítják ki, a látencia körébe tartozókat nem veszik tekintetbe. Pedig valamennyi idevonatkozó kutatás azzal a megállapítással zárul, hogy a statisztikai nyilvántartásba kerülő jogsértések csak a jéghegy csúcsát jelentik, a többségről a döntéshozóknak nincs tudomásuk.

jogsértést. A feltételezések közé tartozik az is, hogy a társadalom többségének erre a tabu-megerősítésre szüksége van. Sőt egyenesen elvárja az ő képviselőjére szerződött államtól, hogy az egyértelműen deklarálja: mit szabad és mit nem szabad tennie.⁵⁰

Tegyük hozzá: ez utóbbi kriminálpolitikai vélelemmel feltétlenül egyet lehet érteni. A baj csak az, hogy egyre nehezebb a kívánalomnak eleget tenni. A posztmodern társadalom egyik jellemzője épp az, hogy az embereket, de az államok vezetőit is mind gyakrabban hozza olyan helyzetbe, amikor a fehér (a jó) és a fekete (a rossz) mezője egyre ritkábban látszik egyértelműen, viszont a kettő közötti átmenet (azaz a szürke zóna, a fehér és fekete közötti átmenetek széles skálájával) mind jellemzőbbé válik. Az sem ritka, hogy egy jelenség, ami korábban a fekete tartományban volt, egyszer csak elkezd kiszürkülni, s bizonyos idő után fehérré válik (valamennyi dekriminalizációs folyamat ezt az utat járja végig). Az ilyen cselekmények kapcsán természetesen az előbbi felsorolás első és második pontjában körülírt feltevések is megkérdőjeleződnek.

Ehhez a változáshoz társul az, az embereket mind gyakrabban érő élmény is, hogy a felettük gyakorolt *kontroll* több irányból hat, ám ezek egymásnak nincsenek alá-főlé rendelve, s nem ritkán – az elvárásokat tekintve – ellentétesek egymással. (Például egyik elvárást erősíti a morál, de gyengíti a rövidtávú anyagi érdek, a másikat épp fordítva: erősíti az anyagi motiváció, miközben szembe megy a morális értékkel.) Az nem kétséges, hogy a bűnözéskontroll megvalósítója formálisan továbbra is az állam. Kérdőjel csupán annak a mondatnak a végére tehető, hogy az emberek feletti kontroll-hierarchiában az állam vajon milyen ranghelyet foglal el. A globalizáció körülményei között nem csak az a kérdés tehető fel, hogy *kié a tényleges kontroll, hanem az is, hogy ha legfőbb kontroll nem az államé, akkor kié az, s az államnak milyen lehetősége marad kontroll-feladatának érvényesítésére*. A kérdésfeltevés legalábbis abban az esetben mindenképpen jogos, ha az állam kontroll-szerepébe nem pusztán magát az ellenőrzést, hanem akaratának kikényszerítési lehetőségét is beleértendőnek tartjuk.⁵¹

Prognózis-szenáriók Magyarországnak

A tanulmány jelen részének elkészítése során nagyban támaszkodtam a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztály Jövőkutatási Bizottságának a 2007-ben írt tanulmányok alapján készült művére⁵², valamint e kétkötetes tanulmányt megelőzően a Jövőkutatási Bizottság elnöke által közreadott vezetői összefoglalójára.⁵³ (A jelzett forrásmunkák az interneten elérhetők.)

A kutatásvezető tanulmányából tudjuk, hogy „A Magyarország előtt álló *kihívások és lehetőségek több dimenzióban jelentkeznek*, tartalmukban, struktúrájukban és dinamikájukban is különböznek, ezért eltérő módon kell velük foglalkozni. *A készen kapott struktúrák és a megörökölt folyamatok esetében a kulcskérdés a megfelelő adaptációs képesség, illetve készség. Az adaptáció nem passzív elszenvédést, hanem aktív cselekvést igényel. Szembe kell nézni*

⁵⁰ Az ún. resztoratív igazságszolgáltatás a büntető eljárásnak és a büntetésnek további célokat is tétel. Ezek azonban kívül esnek a kriminálpolitikán, ezért ehelyütt nem foglalkozom velük. Ez utóbbira ld. bővebben: Barabás T. (2004).

⁵¹ Részletesen ld. Irk F. (2002). Természetesen, amikor bármely kormányzat az alkotmányos jogállamiság garanciáinak lebontásában mesterkedik, s a maga rövidtávú érdekeit a büntetőjog eszköztárával is megpróbálja érvényre juttatni: az ilyen megállapítás esetleg megütközést kelthet. De, mint tudjuk, minden inga előbb-utóbb visszatér központi állapotába, hogy azután az ellenkező irányba mozduljon el. Ezért az állami kontroll-monopólium hanyatlása miatti aggodalom hosszú távon megalapozott.

⁵² Nováky Erzsébet (szerk.) (2010.a) ; továbbá Nováky Erzsébet (szerk.) (2010.b).

⁵³ Nováky Erzsébet (2008). A jelzett forrásmunkák az interneten elérhetők.

a létező folyamatokkal és struktúrákkal, meg kell ismerni őket és számolni velük jövőnk tervezésénél. Ez az előrelátás hozzásegít bennünket *a proaktív szemlélet erősödéséhez*, amelynek lényege, hogy *előre felkészülünk a várható változásokra*. Így nem ellenük dolgozunk, hanem a feltételekhez adaptálódva próbáljuk megvalósítani céljainkat.

Azoknak a pontoknak a meglátása és tervezése, amelyek a bizonytalanságot hordozzák a rendszerben (hiszen a rendszer megismerésén és elfogadásán túl igényünk van annak befolyásolására is), a proaktív szemléletmód lényege. Itt lehetőségünk nyílik a különböző kimenetek, alternatívák összehasonlítására és értékelésére, majd egy alternatíva kiválasztására és az odavezető stratégia felépítésére. A proaktív gondolkodás során tehát a célunk nemcsak a túlélés, hanem új, kreatív jövő felépítése. Ez sok kérdést hordoz, hiszen helyzetünk egyik lényegi jellemzője az instabilitás. A várakozásainkba ezért a tervezett, kreatív jövőn túl a bizonytalanságot is be kell építenünk. A kreatív jövő felé fordulás tehát kockázatvállalást is igényel, és a kockázat mértékét kell csökkentenünk. A bizonytalanságra felkészülünk, különösen a bizonytalan események és a gyenge jelek vonatkozásában. Ezeknél a tényezőknél a jelen még csak a változás magját rejt magában. A változás mértékéről (mértékéről, irányáról és következményéről) még nagyon keveset tudhatunk. A felkészülés, a jövő előzetes kialakításának egyik legfontosabb eszköze tehát a bizonytalanság felismerése és elfogadása. A jövőcsírák tekintetében a proaktív gondolkodás és a várakozások összekapcsolása különösen fontos, hiszen ún. önbeteljesítő jóslatként jövőformáló erővel bír.”⁵⁴

Az összefoglalóból kitűnően a Bizottság tagjai az *ország jövőjét meghatározó változásokat két területen* keresték. Ezek egyikebe azokat a változásokat sorolták, amelyekre *van hatásunk*, amelyeket befolyásolni tudunk, a másikba azokat a várható változásokat, amelyek jelentős társadalmi, gazdasági és/vagy környezeti *hatást gyakorolnak hazánk jövőjére*. Az első körbe sorolták pl. a bűnözés-bűnüldözés témakörét, a másodikba a globalizációt, a technikai fejlődést és a gazdaságot.⁵⁵ A témakörben a kutatásokat alátámasztja az az elképzelés, amely szerint a „jövőről alkotott elképzelések, *jövővárakozások* „húzóerőt” gyakorolnak jelenünkre. ... A félelemteli és reményteljes elvárások, azaz a *jövőlehetőségek*, és a félelmekben és reményekben megjelenő *jövővárakozások* együtt alakítják az egyéni és a társadalmi döntéseket és cselekedeteket.” „A jövőlehetőségek és a jövővárakozások megfogalmazása kapcsán a cselekvési térben bizonytalan tényezők is megjelennek.”⁵⁶

A Bizottság rögzítette azokat a *biztos kimenetelű tényezőket*, amelyeket a magyar társadalom a múltból megörökölve tovább visz magával a jövőbe. Ilyenek: a lakónépesség számának lassú csökkenése, a növekvő bevándorlás, az előregedő lakosság, a hátrányos helyzetű csoportok leszakadása, a magyar és az európai gazdaság tovább növekvő kölcsönös függősége, az állami szerepvállalás csökkenése, a természeti erőforrásaink kielégítő állapota, a növekvő iskolázottság és tudásigény, az innovatív gondolkodásmód. A jövő generációjának is számolnia kell a globális meghatározottság számos előnyével és hátrányával, utóbbiak körében a gazdasági, az ökológiai, a társadalmi, a demográfiai problémákkal, a politika színterén számos kiszámíthatatlan fejleménnyel.⁵⁷

⁵⁴ Nováky Erzsébet (2010.c).

⁵⁵ Nováky Erzsébet (2008). 4. p.

⁵⁶ Nováky Erzsébet (2008). 5 p.

⁵⁷ Nováky Erzsébet (2008). 7. p.

A Bizottság a jövővel kapcsolatos félelmeket és reményeket a vizsgált területekre összpontosítva rendszerezte. Ezt a következő táblázatban foglalta össze.⁵⁸

A vizsgált területek	Félelmek	Remények
Demográfiai folyamatok, család	Romlanak a születési arányszámok, csökken a népességszám, a családszám és az átlagos	A fiatalokban újra megerősödik a vágy a nagycsalád és a több gyermek vállalása iránt
Egészségi állapot, testi épség, életminőség	Nő az egészségügyi ellátórendszerek leterheltsége, ami a színvonal romlásához vezethet. Újabb népbetegségek jelennek meg, amelyek egy része az egészségtelen	Az egészség-tudatossággal, egészségneveléssel és a megelőzés előtérbe kerülésével javul a lakosság egészségi állapota. Előtérbe kerül az egészségügyi rendszer működési
Lelki betegségek, deviancia , viselkedési zavarok	Nő a társadalomba beilleszkedni nem tudó, nem akaró egyének , a depressziósok száma, megbomlik sokak lelki egyensúlya és a devianciák felé fordulnak. Már gyermekkorban is tetten érhető a	A közösségek felismerik a deviáns viselkedés megelőzésének fontosságát, több civil szervezet foglalkozik a betegek helyzetének javításával és a fiatalok felvilágosításával. Több figyelmet és
Testkultúra, szabadidő sport, turizmus	Csökken a lakosság érdeklődése a sportolás és az egészséges életmód iránt, 25%-kal nő a túlsúlyos, mozgáshiányos A média mozgásszegény szokások elterjedését katalizálja, közvetetten mozgásszervi betegségeket okozva.	Nő a társadalom egészségtudatossága, népszerűbbé válnak a szabadidősportok. Többgenerációs családok, kis közösségek szabadidejének kulturált eltöltésére alkalmas színterek létesülnek, ezek közösségteremtő funkcióval
Táplálkozás, táplálkozási kultúra	Az elszegényedés fokozza az egészségtelen ételek fogyasztását, különösen a hátrányos helyzetű	A magyar táplálkozási kultúra jó irányban fejlődik, közeledik a mediterrán diétához. A helyes
Kisebbségek, kiközösítettek	Romlik a kisebbségek, főleg a cigány etnikumhoz tartozó népesség helyzete, fokozódik a bevándorláshoz kapcsolódó félelem. Jelentősen megnő a funkcionális analfabéta, székélytelen fiatalok száma	A bevándorlókkal és a kisebbségekkel szemben az elfogadás és a kooperáció a jellemző, különösen a fiatalabb korosztályoknál. A hazánkban élő nemzeti kisebbségek a kulturális identitás a gyökerek
Hajléktalanok	Megoldhatatlan a hajléktalanok (re)integrációja a hajléktalan-ellátás jelenlegi intézményrendszerében. E	A hajléktalan-ellátás intézményrendszerét ésszerűen átalakítják. A közösségek emberségesen segítik
Bűnözés, bűnmegelőzés	Erősödik a politikai-gazdasági bűnözés, különösen a korrupció. Összefonódik a politikai terrorizmus és a nemzetközi bűnözés, a nemzetközi terrorizmus és a hazai bűnözés. Tovább erősödik az IT bűnözés,	Lényeges jogszabályi változtatások és a nemzetközi szervezetekkel való együttműködés kialakítása révén csökken a korrupció, javul a környezeti morál, mérséklődnek a befektetési csalások,

⁵⁸ Nováky Erzsébet (2008). 10-12. pp. A táblázatban kiemeltem azokat a fogalmakat, illetve megállapításokat, amelyek a bűnözés alakulása szempontjából relevánsak lehetnek.

A vizsgált területek	Félelmek	Remények
Bio- és géntechnológia	Láthatóvá válnak a bio- és géntechnológia alkalmazásának veszélyei, megjelennek az első negatív következmények. Az emberek számára áttekinthetetlen kutatások növelik a lakosság	A biotechnológia alkalmazásával növelik a hatékonyságot, jelentős gazdasági hasznot eredményezve. A géntechnológia széles körű alkalmazásának köszönhetően nő a termőképesség, gyorsabb az érési
Nanotechnológia	Új veszélyeket jelent a molekuláris átrendeződés. A méretek módosítása befolyásolja károsító potenciáljukat, ezért veszélyesek az emberi	Az interdiszciplináris nanotudomány az „új ipari forradalom” meghatározó tényezője lesz. A fejlesztések és alkalmazások főleg
Digitalis szakadékok	Hatalmas különbség alakul ki a társadalom különböző rétegei között, ami megjelenik és erősödik kor, iskolai végzettség és területi elhelyezkedés szerint. A	Felismert és közismert lesz a társadalom kettészakadásának problémája. A múlt tapasztalatai és az új helyzetek felismerése segíti a társadalmi összehangolást.
Nevelés, oktatás	A változások új kihívások elé állítják a nevelési-oktatási rendszert, ami félelmet kelt a szektorban. A mobil- és távoktatás csak elszigetelten jelenik meg, a hagyományos oktatási módszerek dominálnak. A	Alaposan foglalkoznak a nevelés hatékony módszereinek kialakításával. Az egyénre jellemző tanulás technikai feltételrendszere az informatika térhódításával, a mobil hálózatokhoz való hozzáférés bővülésével minőségében is
E-közigazgatás	Az e-közigazgatás kiterjedése tovább erősítheti a digitális szakadék okozta reális félelmet. A magyar lakosság nagy része (főleg az alulképzettek és a kisebbségi csoportokba tartozók)	A millenniumi generáció felnövekedésével létrejön a „digitális bennszülöttek világa”, akik eligazodnak az „e”-világban. A digitális ügyintézés a
Globalizáció	A globalizáció magában hordozza az eddig sikeresen elkerült uniformizálódás lehetőségét. A félelmek mezoszinten jelennek meg: itt ütközik össze a globalizáció újvilága a társadalommal. Megvalósul a globalizáció jelenlegi állapotának öndestruktív karaktere. Megfordítja a gazdagok és a szegények társadalmi aktivitását.	Létrejönnek és megerősödnek a globális világot szabályozni képes aktorok. Sok nemzet együtt létrehozza a nemzetközi rendőrségek, bíróságok rendszerét és azok demokratikus ellenőrzését, és elfogadja globális intézkedéseit és döntéseit. Olyan törvények globális kialakítása válik elfogadottá, amelyek az egyes államok szintjén – az ott lakók alapvetően
Természeti környezet	Szűkülnek a meg nem újuló természeti erőforrások, ijesztően romlik a környezet állapota. Erősödnek és gyakoribbá válnak a természeti katasztrófák. Az univerzális megoldásoknak nincsenek univerzális aktorai.	Nő a társadalom környezet-tudatossága, az oktatásban kora gyerekkortól kezdve nagy szerepet kap a fenntarthatóság. A fogyasztási szokások jobban harmonizálnak a környezeti igényekkel. A technikai

A vizsgált területek	Félelmek	Remények
Települések	A fejlesztések kiegyensúlyozatlanok, a területi szempontok háttérbe szorulnak a makro-stratégiák kidolgozásánál és így nőnek a területi egyenlőtlenségek , fokozódik a centralizáció. „Sivatagi katedrálisok” alakulnak ki. Újtípusú szerkezetváltási nehézségek megjelenésével új válságterületek alakulnak ki.	Várható, hogy az ország területi szerkezetében funkcionális differencialódás és bizonyos súlypontok áthelyeződése lezajlik. Megváltozik az ország határmenti periférikus területeinek helyzete az EU-n belüli határok mentén. Budapest megváltozott
Fenntartható háztartások	A fogyasztók kiszolgáltatottakká és rabjaivá válnak a bevásárló- és szórakoztató központoknak, a fogyasztói társadalom kontroll nélkül terjeszkedik. A fogyasztás kritikája erőszakos formákat ölt, megjelenik a	A jövő fenntartható háztartásaiban új fogyasztói szokások alakulnak ki. A fenntarthatóság elvét szem előtt tartják a fogyasztásban és az életér felépítésében is. Tovább terjed az
Gazdaság	Jelentős gazdasági változások hiányában hazánk gazdasági téren lecsúszik az EU legelmaradottabb három országa közé. Pénzstabilitás helyett inflációs „rángatózás” a jellemző. Rögzül az elavult import nyersanyag-, energia- és alkatrész-függő szerkezet, tartós deficit, magas infláció és munkanélküliség	Gazdasági téren megvalósul a felzárkózás az Európai Unió (akkori) legfejlettebb 15 országának átlagához a főbb makro mutatók és a modern gazdaságszerkezet terén. Hosszú távú modernizációs stratégia kerül megfogalmazásra, amelynek megvalósításában a gazdasági, politikai és társadalmi szereplők

A táblázat tanulmányozása alapján jól észrevehető, hogy hibás az a szemlélet, amelyik azt képzelet, mintha a bűnözést önmagában befolyásolni lehetne mindenféle, a determináló tényezőktől független akár „tűzoltó”, akár hosszú távú, leginkább szociálpolitikai beavatkozásokkal. A bűnözés annyira komplex jelenség, hogy annak mind jövőbeli alakulása, mind e folyamatra ható tényezők befolyása csak komplex módon közelíthető meg. Tényként kell azt is kijelentünk, hogy ennek a szemléletnek az elfogadására sem a társadalom, sem a politikai elit a legcsekélyebb mértékben sincs felkészülve. Ahogy a Bizottsági állásfoglalás is hangsúlyozza: „teljes paradigmaváltás szükséges a lakosság mind szélesebb rétegét megcélzó felvilágosító munkában. A társadalom szabályozásában nagy szerepe van a bűnüldözésnek, a szociális ellátásnak és a mentálhigiének”.⁵⁹

⁵⁹ Nováky Erzsébet (2008). 18. p. Saját, a globalizációval kapcsolatos összegező elemzésben a táblázat számos tanulságára a tanulmány-végi összefoglalóban még visszatérek.

Bűnözés-menedzselés a 21. század globalizálódó magyar társadalmában

Szinte már közhelynek tekinthető az az állítás, ami szerint a 9/11-es 2001. évi Világkereskedelmi Központ elleni merénylet átalakította a világ biztonságát. A földkerekség *államai közötti* problémák fontosabbakká váltak, mint az egyes *államokon belüli* konfliktusok.⁶⁰ Ez nemcsak a terrorizmusra érvényes, hanem ezzel egyidőben előtérbe kerültek a kockázatok egyéb formái is, kezdve a környezeti gondoktól a népvándorlásokig.⁶¹ Ezeknek a bűnözésre gyakorolt hatásait sem lehet a továbbiakban másodrendű kérdésekként kezelni. Ezért egyre inkább a *globális világ fogalmának helyét a globális világ mozgásaival kapcsolatos elemzések veszik át.* („World in motion” – „Mozgásban a világ”).⁶² Számos globális hatás mind kapcsolatainkra, mind a helyi közösségek életére, mind morális és kulturális értékrendszereinkre, minden korábbinál jelentősebb következményeket von maga után. A nemzeti határokat átlépő különféle tevékenységek, kezdve az emberkereskedelemtől, a szexturizmuson át a számítógépes kapcsolatok legkülönfélébb megnyilvánulásaiig, a helyi viszonyokat mélyebben alakítják, mint azt sokan tudni vélik. Ez a kriminológiát sem hagyja érintetlenül. Ilyen kézzelfogható következmény, hogy a szakterületen mindinkább elterjedni látszik a „mozgásban a kriminológia” (*„Criminology in motion”*) fogalom, és a mögötte meghúzódó gondolkodás-rendszer.⁶³ Ennek főként a büntetésre és a szociális kontrollra gyakorolt hatását látszik célszerűnek alaposan elemezni. Ezt célozza a *mobilitás kriminológiája* („*Criminology of mobilities*”) művelésének elindítása, ami szoros összefüggést mutat a korábban már tárgyalt ún. második modernitás tanai köré csoportosított gondolatok kriminológiai elméletbe való átültetésével.⁶⁴

Ennek a szemléletnek a gyökerei *Ulrich Beck* korábban már ugyancsak megemléített téziseiben lelhetők fel, leginkább abban, hogy *az államok elveszítették ellenőrzésüket a globális kockázatok felett.*⁶⁵

És akkor mi lesz a *feketegazdasággal*, s az államot megannyi oldalról fojtogató *gazdasági bűnözéssel*? Merthogy ez a jelenség sem áll meg egy ország határainál. Ellenkezőleg: mindinkább globális problémaként jeleníthető meg. Meggyőződésem, hogy ezekben, és a hozzájuk hasonló társadalmakra nagymértékben veszélyes cselekmények esetek többségében *büntetőjogi büntetéssel semmiféle eredményt nem lehet elérni.* Egyedül az érdekeltségi rendszer - esetleg jogon belüli, ám mindenképpen büntetőjogon kívüli - befolyásolásával lehet az érintetteket - jó esetben - az állam által képviselt többség szempontjainak elfogadására rábírni. Mindaddig, amíg erre a hatalom rá nem jön, addig nem lesz képes érdekeinket hatékonyan reprezentálni. Addig szegény és gazdag egy oldalon - *az állammal szemben* – fog állni. Így lesz ez annak ellenére, hogy a gazdag a szegény kontójára nyereszkedik, azonban ez utóbbi ezt továbbra is el fogja tűrni annak reményében, hogy még mindig hasznosabb a két ellenérdekű félnek az állammal szemben összefogni, mint a szegénynek az állam oldalára állni.

⁶⁰ National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States (2004) *The 9/11 Report*. New York: St Martin's Press. P. 517. Idézi: Aas, K. F. (2007.a.). (284. p.)

⁶¹ Ezt 2011-ben tovább fokozták a korábban többé-kevésbé stabilnak látszó Észak-afrikai és Közel-keleti muszlim országokban – az ún. fejlett országok vezetőinek többsége számára teljesen váratlanul, s egyúttal láncreakciószerűen – kirobbant „forradalmi” események.

⁶² *Inda, J.X. & Rosaldo, R.* (2002). Idézi: Aas, K. F. (2007. a.). (284. p.)

⁶³ Ld. részletesen Aas, K. F. (2007.a.). (284. és köv. pp.)

⁶⁴ Előzményeket ld. pl. *Harvey, D.* (1989). ; *Lash, S. & Urry, J.* (1994) ; *Castells, M.* (1996). ; *Bauman, Z.* (2000). Idézi: Aas, K. F. (2007.a.). (284. p.)

⁶⁵ Beck, U. (2002). (47. p.). A Beck-tézisek elemzését részletesen ld. Irk Ferenc (2012).

A globalizáció korában és a rizikótársadalom viszonyai közepette egyre több olyan norma kerül ebbe az ún. szürke zónába, amiről nehéz eldönteni, hogy a túrt vagy inkább a tiltott kategóriába célszerű-e sorolni, s ha ez utóbbiba számúzzuk, akkor milyen gyakorlatias eszközök állnak rendelkezésre ahhoz, hogy a szándékhoz a vonzó eredménnyel kecsegtető módszereket és eszközöket is megtaláljuk. *Morális értékek és értékvesztett, egyértelműen célvezérelte érdekek ütköznek egymással, s ezek végeredményeként kell kimódolni a helyes döntést.*

Gyakran *neves szakértők és tudományos intézmények támasztják alá az ellentétes nézetek egyikének vagy másikának kizárólagos helyességét.* Ezek háttérben mind gyakrabban gazdasági érdekek húzódnak meg. Ilyenkor természetesen már nem lehet a tiszta tudományosság érvrendszeréről beszélni. Azonban akkor is egymásnak ellent mondó – sokoldalúan, különféle kísérletekkel és mérésekkel alátámasztott – érvek sorakoznak fel a homlokegyenest ellentétes végkifejletű következtetések mögött, amikor az előbb említett, a tudomány korrumpálódásának nevezhető beavatkozások közel-távolban sem fedezhetők fel.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztály Jövőkutató Bizottságának az új évszázad első évtizedének közepe táján végzett kutatásáról a korábbiakban beszámoltam. Most ennek, *saját prognózisunkkal összefüggésben történő értékelésére* térek vissza. Ez annál időszerűbb, hiszen a Bizottságnak az akkor mintegy tizennyolc év (2007-2025) távlatában tervezett prognózisa az időközben eltelt hat év (2007-2013) miatt első harmadának végéhez ért. Ennyi idő elegendő lehet annak véleményezhetőségére, hogy a tudóscsoport által vizsgált területeken megjelölt *félelmek és remények* sorából melyek látszanak inkább megvalósulni, illetve inkább elveszni.

A félelmek-remények párhuzamba állítása alkalmával úgy látom, hogy valamennyi, a bűnözés szempontjából akár közvetlenül, akár csak többszörös áttételen keresztül közvetetten releváns területeken a *félelmek megmaradtak, a remények pedig nem valósultak meg.* Magyarország az *eltelt hat év alatt egyetlen változó esetében sem mutatott fel kedvezőnek értékelhető tendenciát.* Ebből megalapozottnak tűnik arra következtetni, hogy a jelen kutatás végdátumát adó újabb 7 év alatt (tehát 2020-ig) sem fog a Remények tartomány bármelyik változójában átütő kedvező változás bekövetkezni.

Ezen a helyzeten – nem prognosztizálható fejleményként – egyedül épp a rossz körülményeket és kilátástalanságot leginkább megszenvedő ún. *milleniumi nemzedék erőteljes fellépése hozhat gyökeres fordulatot.* Természetesen nemcsak kedvező, hanem kedvezőtlen irányban is. Amennyiben ennek a nemzedéknek a többszörösen hátrányos helyzetű és egyre kilátástalanabb rétegének korosztályon belüli arányát tekintve egyre népesebb része a jelenleginél is inkább gettósodik, ezzel párhuzamosan aktivizálódik, aminek folytán a társadalom többi részéhez tartozó közösségei ma még előre nem látható és ezért kiszámíthatatlan, esetleg erőszakba hajló válaszreakcióival (provokációival) lehet számolni. A milleniumi generációnak az előbb vázolttal ellentétes, esetleges pozitív aktivitása esetében a határainkon túli európai (elsősorban Uniós) erők is szerepet játszhatnak.

A *globalizáció és a bűnözés várható alakulása* szempontjából két terület igényel kiemelt fontosságot.

Egyrészt valószínű, hogy a kriminálstatisztika által eddig is nem vagy csak alig követhető, a társadalom működésének egésze szempontjából azonban nagy veszélyt jelentő cselekmények látenszen növekedni fognak. Ezeknek a folyamatoknak, az azokból fakadó társadalmilag káros cselekményeknek, jelenségeknek közös vonása, hogy nincsenek a felszínen, többnyire

láthatatlanul, lassan de folyamatosan „eszik meg” a társadalom (még) egészséges szövetrendszerét (is). Ebből a szempontból tökéletesen beleillik a második modernitás szerkezetébe, és a rizikótársadalom működési mechanizmusába. Maga a bizonytalanság, a mindennel és mindenkivel szembeni kétkedés az, ami a *társadalom normális működését lehetetlenné teszi*. Első helyen említhető ebben a körben az e dolgozatban röviden érintett *korruptió*, másodikon a *feketegazdaság* további terjedése, nemkülönben a migráció általában, az embercsempészet, illetve a csempészet. A *környezet elleni* kockázatos tevékenységek (*atomerőmű-üzemeltetés és bővítés, veszélyes anyagok és hulladékok kezelése, szállítása és tárolása*) szintén ehelyütt említhetők. Azt nem nehéz belátni, ezért nem szükséges különösebben indokolni sem, hogy a felsorolt tettek nemcsak önmagukban, hanem egymással összefonódva, hálóba szerveződve (s ez a tipikus) különösen veszélyesek a társadalomra, mert a folyamatok és azok aktorai, tettesek és áldozatok, az ő szerepjátásaiak jórészt áttekinthetetlenek.

Másrészt – feltéve, hogy nem következik be a ma még a valószínűség alacsony fokán prognosztizálható hirtelen fordulat – a *társadalmi-gazdasági leszakadás erőszakos akciókat eredményezhet*, következményeképp mind a személy, mind a vagyon elleni bűncselekmények száma jelentősen megemelkedhet. Ezt azonban statisztikai megközelítésből – miként korábban is – a mindenkori hatalmi elit saját elképzelése szerint kezelheti, végső soron kodifikációs változtatásokkal akár el is tüntetheti. Ezzel párhuzamosan továbbra is főként egyetlen eszköz bevetése várható a lakossági félelem és szorongás csökkentésére: a büntetések szigorítása, amitől azonban a társadalomra nagymértékben veszélyes cselekmények csökkenése önmagában nem várható.

Irodalomjegyzék

Aas, K. F. (2007b): *Globalization & Crime*. London: Sage Publications

Aas, K. F. (2007a): Analysing a world in motion. Global flows meet ‘criminology of the other. *Theoretical Criminology* Vol. 11(2): 283–303. pp.

Albrecht, H.-J. (2000): *Foreigners, Migration, Immigration and the Development of Criminal Justice in Europe*. In: Green, P. & Rutherford, A. (Eds. 2000). pp. 131–150. pp.

Barabás T. (2004): *Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában*. Budapest: KJK-Kerszöv Kiadó

Bauman, Z. (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press

Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2007): *Generation Global*. In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 236–265. pp.

Beck, U. (2002): The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited. *Theory, Culture and Society* 19(4), 39–55. pp.

Beck, U. (2007a): *Einleitung*. In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 7–11. pp

Beck, U. (Hrsg. 2007): *Generation Global. Ein Crashkurs*. Frankfurt: Suhrkamp

Benhabib, S. (2007): Zwielficht der Suveränität oder kosmopolitische Normen? In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 167–183. pp.

Berkovits Gy. & Lázár I. (Szerk. 1981): *Folyamatos jelen. Fiatal szociográfusok antológiája*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó

Berkovits Gy. (1976): *Világváros határában*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Blau, J. R. & Blau, P.M. (1982): The cost of inequality: Metropolitan structure and violent crime. *American Sociological Review* 47, 114–129. pp.

Castells, M. (1996): *The Rise of the Network Society*. Cambridge: Blackwell Publishers

Chan, J. (2005): *Globalisation, Reflexivity and the Practice of Criminology*. In: Sheptycki, J. & Wardak, A. (Eds. 2005): 337–355. pp.

Christie, N. (2005): *Wieviel Kriminalität braucht die Gesellschaft?* München: Beck

Deák István (2012): A hazai korrupció. In: Nováky Erzsébet & Tóth Attiláné (szerk. 2012): 100-117. pp.

- Erdei F. (1937): *Futóhomok. A Duna-Tiszaköz földje és népe*. Budapest: Athenaeum Kiadó
- Erdei F. (1941): *A magyar paraszttársadalom*. Budapest: Franklin-Társulat
- Erdei F. (1980): *A magyar társadalomról*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Fekete F. (Szerk. 1973): *Erdei Ferenc válogatott írásai és beszédei*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó
- Findlay, M. (2008): *Governing through Globalised Crime. Futures for international criminal justice*. Devon: Willan Publishing
- Finszter G. & Korinek L. (2011): Levél a kormányzó honatyákhoz. *Népszabadság*, 2011. július 9. 12. p. http://nol.hu/lap/forum/20110709-level_a_kormanyzo_honatyakhoz
- Flyghed, J. (2005): Crime-Control in the Post-Wall Era: The Menace of Security. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 6:2, 165–182. pp.
- Frehsee, D. (1999): Verschwindet der Rechtsstaat? *Neue Kriminalpolitik*, Heft 1; Jg. 11, S. 16–21. pp.
- Frehsee, D. (2003): *Der Rechtsstaat verschwindet*. Berlin: Duncker & Humblot
- Giddens, A. (1990): *The consequences of modernity*. Stanford, CA: Stanford University Press
- Gillespie, W. (2006): Capitalist World-Economy, Globalization, and Violence. Implications for Criminology and Social Justice. *International Criminal Justice Review* Vol. 16, No. 1, May 2006. 24–44. pp.
- Gorz, A. (2007): *Die entzauberte Arbeit*. In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 199–226. pp.
- Gönczöl K. & Korinek L. & Lévai M. (Szerk. 1996): *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest: Corvina Kiadó
- Green, P. & Rutherford, A. (Eds. 2000): *Criminal Policy in Transition*. Oxford: Hart Publishing
- Habermas, J. (2010): Leadership and Leitkultur. *The New York Times*, 28 October 2010. http://www.nytimes.com/2010/10/29/opinion/29Habermas.html?_r=3&pagewanted=1
- Harvey, D. (1989): *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell
- Held, D. (2007.a): *Mythen der Globalisierung*. In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 12–26. pp.
- Held, D. (2007b): *Globale Ungleichheiten*. In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 95–119. pp.
- Huggins, M. K (2000): Urban violence and police privatization. In: Brazil: Blended invisibility. *Social Justice* 27(2), 113–134. pp.

Inda, J. X. & Rosaldo, R. (2002): Introduction: A World in Motion. In: Inda, J. X. & Rosaldo, R. (Eds. 2002): 1–34. pp.

Irk F. (Szerk. 1997): Társadalmi átalakulás és bűnözés. Magyar-Német Kriminológiai Szimposium, Budapest, 1995. augusztus 20–25. Budapest: OKRI

Irk F. (2002): Globális kockázatok – diszfunkcionális kriminálpolitika. Állam- és Jogtudomány, XLII/3-4., 191–224. pp.

Irk F. (2012): Kétkedő kriminológia. A rizikótársadalom kriminálszociológiája. Bíbor Kiadó, Miskolc.

Jakobs, G. (1985): Kriminalisierung im Vorfeld einer Rechtsgutverletzung. ZStW 97, 751–785. pp.

Kermani, N. (2007): Der neue Terrorismus: Dynamit des Geistes? In: Beck, U. (Hrsg. 2007): 36–56. pp.

Kiss E. (2007): Globalizáció és jövőkutatás. Új komplexitás és új tényezőségek a két terület áthatásaiban. Magyar Tudomány, 2007/9. In: <http://www.matud.iif.hu/07sze/04.html>

Kiss Endre (2012): Félelem, demokráciaelmélet, tudomány módszertan. A globalizáció jelen korszakáról. In: Nováky Erzsébet & Tóth Attiláné (szerk. 2012): 49-57. pp.

Korinek L. (2010): Kriminológia II. kötet. Budapest: Magyar Közlöny és Lap- és Könyvkiadó

Kránitz M. (1979): A korrupciós jellegű bűnözés. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola

Kránitz M. (1988): A korrupciós bűnözés. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Kránitz M. (1995): Korrupció – szervezett bűnözés. In: Kriminológiai és Kriminológiai Évkönyv 32, 82–96. pp.

Kránitz M. (1996): A korrupció. In: Gönczöl K. & Korinek L. & Lévai M. (Szerk. 1996): 172–185. pp.

Lash, S. & Urry, J. (1994): Economies of Signs and Space. London: Sage Publications

László L. (1974): Uránbányászok. Budapest: Gondolat Kiadó

László-Bencsik S. (1973): Történelem alulnézetben. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó

Marx, R. (2008): Das Kapital. Ein Plädoyer für den Menschen. München Pattloch-Verlag

Melossi, D. (2003): „In a Peaceful Life”: Migration and the Crime of Modernity in Europe/Italy. Punishment and Society 5(4): 371–397. pp.

Messner, S. F. (1989): Economic discrimination and societal homicide rates: Further evidence on the cost of inequality. American Sociological Review 54, 597–611. pp.

Moldova Gy. (1977): Akit a mozdony füstje megcsapott. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó

Neubacher, F. (2006): An den Grenzen des Strafrechts – Stalking, Graffiti, Weisungsverstöße. ZStW 118 Heft 4, 855–877. pp.

Nováky Erzsébet & Tóth Attiláné (szerk. 2012): A Jövő és 2012. Gazdaság, Társadalom II. Arisztotelész 2012 Kiadó, Sopron.

Nováky Erzsébet (2008): Magyarország 2025. – Lehet másként is?! Budapest, 2008. március.

Nováky Erzsébet (2010.c): Magyarország 2025. – Lehet másként is?! In: Nováky Erzsébet (szerk.) (2010.a). 25-26. pp.

Nováky Erzsébet (szerk.) (2010.a): Magyarország 2025. Tanulmánykötet a Magyarország 2025 című akadémiai kutatás alapján. 1. kötet. Budapest.

Nováky Erzsébet (szerk.) (2010.b): Magyarország 2025. Tanulmánykötet a Magyarország 2025 című akadémiai kutatás alapján. 2. kötet. Budapest.

Oravecz E. (2009): Lelki hadviselés a klímaváltozás ellen. Népszabadság, 2009. október 14. 12. p. http://nol.hu/lap/tudomany/20091014-lelki_hadviseles_a_klimavaltozas_ellen

Peccei, A. (1984): Kezünkben a jövő. A Római Klub elnöke világproblémákról. Budapest: Gondolat Kiadó. (Eredeti megjelenés időpontja: 1981)

Prittwitz, C. (1999): Strafrecht und Risiko. In: Bora, A. (Hrsg. 1999): 193–206. pp.

Prittwitz, C. (2000): Skizzen zu Strafrecht und Kriminalpolitik in Zeiten der Globalisierung. In: Prittwitz, C. & Manoledakis, I. (Hg. 2000): 163–175. pp.

Prittwitz, C. & Manoledakis, I. (Hg. 2000): Strafrechtsprobleme an der Jahrtausendwende. Deutsch-Griechisches Symposium, Rostock

Sack, F. (1995): Társadalmi átalakulás és kriminalitás – a társadalmi átalakulás, mint kriminalitás. II. főreferátum a „Társadalmi átalakulás és bűnözés” címmel tartott Magyar-Német Kriminológiai Szimpóziumon. Budapest, 1995. augusztus 20-25. In: Irk F. (Szerk. 1997): 95–132. pp.

Shell Energy Scenarios to 2050.

Sheptycki, J. & Wardak, A. (Eds. 2005): Transnational and Comparative Criminology. London: Glasshouse Press

Sieber, U. (2007): Grenzen des Strafrechts. Grundlagen und Herausforderungen des neuen strafrechtlichen Forschungsprogramms am Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht. Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW), Heft/Band 119, 1–68. pp.

Valier, C. (2003) ‘Foreigners, Crime and Changing Mobilities’. British Journal of Criminology 43(1), 1–21. pp.

Wacquant, L. (1999): Suitable Enemies. *Punishment and Society* 1(2), 215–222.

Ziegler, J. (1999): *Die Barbaren kommen. Kapitalismus und organisiertes Verbrechen.*
Goldman

Kó József

Bűnügyi prognózis 2020

A jövő az ismeretlen megismerésének vágya végig kíséri az emberi történelmet. Mindig is élt a vágy az emberekben, hogy megtudják milyen sors vár rájuk. E vágyak kiszolgálásával a tudomány sem maradhatott adós. A régi transzcendens módszereket, az istenek akaratának kifürkészését, a horoszkópkészítést, a „felkent guruk” jövendöléseit a XX. század közepére felváltotta az önálló társadalomtudománnyá váló jövőkutató. Az emberek a jövőt befolyásoló döntéseiket a múlt béli tapasztalataikra alapozva, és az eltervezett, elérendő célokhoz, jövőképhez igazítva hozzák meg. A bekövetkező hatások azonban nem determinisztikusak, rendszerint megjelenik valamilyen nem várt, vagy nem tervezhető jelenség, ami módosítja az elképzeléseket és a megvalósuló jövő ritkán egyezik pontosan az elképzelt jövendővel. Különösen a hosszabb távú jövendölések esetében nagy az esély a „tervtől” való eltérésre. Vannak jelenségek, amelyek jól prognosztizálhatóak. Ilyenek a természeti törvényeken alapuló következmények. pl. Ha a poharat tartó kezünk elengedi azt, akkor a pohár le fog esni, s ha a talaj eléggé kemény, akkor összetörik. S ezen nem változtat az, hogy az említett akció végrehajtója ismeri-e a tömegvonzás törvényét. Az embereket érintő, illetve az emberi viselkedések alakulást leíró társadalmi törvényszerűségek azonban nem működnek ilyen következetességgel. S a jövőre vonatkozó elképzelések, tervek befolyásolják a jelenbeli döntéseket is, így a jövőkép elképzelése hatással van a ténylegesen bekövetkező eseményekre.

Most mi is megpróbálkozunk egy nagyon összetett társadalmi jelenség, a bűnözés jövőbeli alakulásának megbecslésével. Pontosabban nem is a bűnözés egészének alakulásával fogunk foglalkozni, mert sajnos erre vonatkozó adataink jelenleg nincsenek. Csupán a bűnözés alakulásával remélhetőleg összefüggő bűnügyi adatok alakulását próbáljuk meg prognosztizálni, és amennyiben lehetőség van rá, megmutatni az összefüggést a tényleges bűnügyi helyzet és a bűnügyi statisztika között.

A prognózis készítését mi is a múlt alapos tanulmányozásával kezdjük. Első lépésként a bűnügyi adatokban mutatkozó tendenciák feltárását végezzük el, majd a lehetséges alternatívákat vázoljuk fel.

Első lépésként néhány szót kell szólnunk azokról az adatokról, amelyekre az elemzések során támaszkodhatunk. Az elemzés során a bűnügyi statisztika adataival dolgozunk. a régebbi adatok az ERÜBS, (Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika) a frissebbek 2008. január 1-től az ENYÜBS (Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika) statisztikából származnak.

A bűncselekményekkel kapcsolatban több statisztikai rendszer is működik hazánkban:

1. Az ERÜBS, ENYÜBS statisztika
2. A büntető perekről beszámoló bírósági statisztika
3. A büntetés végrehajtási statisztika

A rendelkezésre álló statisztikai rendszerek közül a rendőrségi, ill. nyomozóhatósági statisztikát fogjuk használni, mert ez a statisztika a legteljesebb, és ez állhat legközelebb a

vizsgálat tárgyát jelentő bűnügyi helyzethez. A bírósági statisztika csak azokat az eseteket tartalmazza, amelyeknél az elkövető kézre került, és bírósági eljárásra került sor. Jogi értelemben ez a legbiztosabb statisztika, mert szigorú jogi értelmezés szerint csak ezekben az esetekben jelenthetjük ki, hogy valóban bűncselekmény történt, és az a bűncselekmény valósult meg, ami az ítéletben szerepel. A biztos minősítésért azonban nagy árat kell fizetnünk, mert a bírósági statisztikában csak az összes regisztrált bűncselekmény mintegy egyharmada szerepel, és az igazságszolgáltatási eljárások elhúzódása miatt ez a statisztika jelentős időbeli eltéréssel tartalmazza az adatokat. Az elkövetéstől sokszor több év is eltelik a jogerős ítélet megszületéséig, így az adott év bűnügyi helyzetére vonatkozóan nem adnak információt a bírósági statisztika adatai.

A büntetés végrehajtási statisztika még távolabb áll az elkövetéstől, és a bírósági statisztikánál is szűkebb körben tartalmaz adatokat, azokról az esetekről, ahol végrehajtandó szabadságvesztés büntetést szabott ki a bíróság.

A prognózis készítés alapjául a rendőrségi, nyomozóhatósági statisztika használható leginkább, bár ezzel a statisztikai rendszerrel is akadnak problémát. Az elemzés megkezdése előtt mindenképpen szükséges tisztázni, hogy mit mér, és mit nem a bűnügyi statisztika.

Alapvetően nincs baj a bűnügyi statisztikákkal, csak nem szabad elfelejteni, hogy a nevükkel ellentétben rendszerint valójában nem a bűnügyekről tudósítanak, legalábbis nem csak arról. Leginkább annak a szervezetnek az ügyforgalmi mutatójának tekinthető, amelyik készíti. Sajnos a kutatók az elemzés hevében hajlamosak megfeledkezni erről, és a bűnügyi statisztikából levont, levonható következtetéseiket általánosítják és már a bűnözés egészéről, annak alakulásáról beszélnek. Néhány problémával azonban minden bűnügyi statisztikai elemzésnek szembe kell néznie függetlenül attól, hogy mely országban és ki készíti azt.

Ami a bűnügyi statisztikából hiányzik:

Összefoglalóan látens bűncselekményeknek nevezi a hazai és az európai kriminológia azt a kört, amelyet nem tartalmaz a bűnügyi statisztika. Az angolszász irodalom a regisztrált és nem regisztrált (registered, unregistered) kifejezéseket is használja. Ez utóbbi megközelítés szerencsésebb, mert pontosabb megkülönböztetést tesz lehetővé, és pontosabban jelzi a két bűncselekménycsoport közötti különbséget. A rejtve maradásnak, latenciának ugyanis többféle megkülönböztetésre érdemes oka lehet:

A/ Először is a szabálysértések esete: A bűnügyi jellegű szabálysértésekről hazánkban nem készül statisztika, ezeket az eseteket a bűnügyi statisztika sem tartalmazza, de valójában nem lehet látens bűncselekménynek se nevezni őket, mert kiderültek és a sértettek jelentették is az esetet, csak a hazai jogszabályok szerint nem minősülnek bűncselekménynek, csak szabálysértésnek. Viszont egyértelműen a nem regisztrált bűncselekmények körébe tartoznak, mert a bűnügyi statisztikában nem jelennek meg. Ez a bűncselekményi kör különösen fontos lehet majd a prognózis elkészítésekor, mert éppen most esedékes a szabálysértési értékhatár emelése. Ez az intézkedés minimum 30-35.000⁶⁶ esettel csökkentheti az ENYÜBS statisztikában megjelenő adatokat. Azt a látszatot keltve, hogy csökkent a bűncselekmények száma.

⁶⁶ Az elmúlt 3 évben a 20.000Ft-os értékhatárt el nem érő lopások száma 2010. 36054 2011. 34555 2012. 36280 forrás az ENYÜBS statisztika

A látens bűncselekmények köre

B/I. A „klasszikus” látens cselekmények, amelyekre nem derül fény, a sértett sem tudja, vagy nincs abban az állapotban, hogy jelenthetné, vagy éppen nincs is sértettje (hagyományos értelemben) a bűncselekménynek. A legsúlyosabb ilyen cselekmény az, az emberölés lehet, amikor nincs tanúja a cselekménynek nem kerül elő a holttest, titokban marad az elkövetés, nem indul eljárás sem. Szeretjük azt feltételezni, hogy ilyen eset kevés van, és a közkeletű álláspont, hogy az életellenes cselekményekben kicsi a látencia. De valójában semmi sem támasztja alá ezt a feltételezést, hazánkban több százra tehető azon személyeknek a száma, akik véglegesen eltűnnek. Reméljük, azonban mégsem tévedünk nagyot.

Sokkal gyakoribb, de többségében rejtve maradó cselekmények pl. az adócsalás, okirat-hamisítás, a csalások bizonyos esetei, a zsebtolvajlás azon esetei, amikor a sértett azt hiszi, hogy elvesztette a hiányzó értékeit, egészségre ártalmas termék forgalomba hozatala, (amikor nem okoz közvetlenül kimutatható károsodást) a kábítószer-fogyasztás abban az esetben, amikor az elkövető nem tudja, hogy törvényt sért a cselekményével.

B/II. Azok a cselekmények, amelyek kiderülnek, de a sértett nem akar, vagy nem tud feljelentés tenni, vagy a sértett és az elkövető azonos személy.

Tipikus ilyen cselekmények: a megvesztegetés, a kábítószer-fogyasztás, abban az esetben, ha az elkövető tudja, hogy törvényt sértő a cselekménye, a tiltott szerencsejáték. De ide sorolhatóak azok a cselekmények is, amelyeknek a sértettjei tudják, hogy bűncselekmény áldozataivá váltak, de a körülményeik miatt, vagy a várható pozitív eredmény hiányában nem tesznek feljelentést. PL.: Családon belüli erőszak, bűnelkövetők sérelmére elkövetett cselekmények, nemi erőszak, családtag, „Jó” ismerős által elkövetett cselekmények, azok az esetek, amikor az áldozat nem lát esélyt semmilyen, vagy érdemleges mértékű reparációra (itt előfordulhat lopás, betörés, testi sértés, tetteges becsületsértés, csalás, sikkasztás, zsarolás...)

B/III. Azok az esetek, amik valójában megjelentek a rendőrségen, de valamilyen okból mégsem indult eljárás az ügyben. Minden rendőrségen előfordulnak ilyen esetek, többnyire a kisebb súlyú vagyron elleni cselekmények körében, de más bűncselekményeknél is előfordulhat. A rendőrség már eleve reménytelennek látja az ügyet és vagy sikerül a bejelentőt lebeszélni a feljelentésről, vagy szabálysértéssé minősítik az esetet, vagy más módszerrel próbálják meg „elsikkasztani” az ügyet. Chicagóban volt egy elhíresült ilyen eset, amikor fényderült jelentős mennyiségű elfektetett ügyre. 1960-ban 129.742-re nőtt a regisztrált bűncselekmények száma a korábbi évben regisztrált 69.122-ről, mert egy új rendőrkapitány került a városi rendőrség élére, aki elrendelte, hogy azok az esetek is kerüljenek be a statisztikába, amelyeknél érdemi nyomozati munkára nem került sor. (Taft 1964. 48. o.) Ha nem is ilyen nagymértékben, de valószínűleg mindenhol előfordulnak ilyen jellegű esetek.

A látencia, a rejtve maradás szinte minden bűncselekménytípust érint, valamilyen mértékben minden cselekménynél maradnak ismeretlen esetek, a mérték megállapítására sokféle módszerrel próbálkoznak a kriminológusok a legkevesetebbek az elkövetői önbevallásos, az áldozati és a vállalati kutatások, kiegészítő információval szolgálhatnak a kísérleti körülmények között végzett vizsgálatok is.

„A bűnözés mennyisége mérésére használják fel a XIX. század első harmada utáni időben, az úgynevezett „bűnügyi statisztikát”(Quetelet 1835). A kételkedés a bűnügyi statisztikával szemben már születése pillanatában megjelent. Maga a „szülőatyja” Quetelet nemcsak felismerte a későbbi utódok által (Exner1949,Mayr1971,Kerner1973) a *”bűnügyi statisztika nagy keresztjének”* elnevezett jelenséget, azaz a látenciát, mely egy meghatározott térségben és meghatározott időszakban elkövetett bűncselekmények és minderről a bűnügy

statisztikában megjelent számok közötti különbségét mutatja ki, hanem megalkotta az „*állandó arányok törvényét*.” Ebben azt a nézetét fejtette ki, hogy amilyen mértékben nő, vagy csökken a bűncselekmények száma, olyan mértékben és irányba változik - most már mondjuk ki mai terminológiával- a rejtve maradt, azaz *látens* bűncselekmények száma is. Quetelet-t az elmúlt évszázad tapasztalatai igazolták, mert érvelése logikus volt: minél több bűncselekménnyel kell a bűnüldöző szerveknek megküzdenie, annál kevésbé jut ideje az alapos felderítő munkára és annál kisebb a tettesek „lebukási” esélye.”⁶⁷(Déri 2008. 67. o.)

Déri Pál a bűnügyi statisztika, és a bűnözés méltán elismert szakértője. Az idézet azonban jól példázza, hogy még a szakemberek körében is sok nem megalapozott hiedelem él a bűnügyi statisztikával és a látens bűnözéssel kapcsolatban. Quetelet elképzelése az „állandó arányokról” túlzottan optimista várakozás volt, és sohasem „nemesedett” törvénné, annak érdekében születhetett, hogy önállóan is lehessen használni a bűnügyi statisztikákat a bűnözés mérésére. Ha a látens bűnözés és a bűnügyi statisztikában szereplő adatok között változatlanok lennének az arányok, akkor a statisztika, bár nem a teljes bűnözést mutatja, de jól követi annak változását, és így a bűnözés változásának, alakulásának elemzésére közvetlenül használható volna. Az adatok azonban éppenséggel az ellenkezőjét bizonyítják. A rejtve maradás mértéke időről-időre változik, ahogyan az emberek bejelentési hajlandósága is.

Az amerikai Igazságügyi Minisztérium 2012-es jelentése szerint az Egyesült Államokban a súlyos erőszakos bűncselekmények (definíció szerint a nemi erőszak vagy a szexuális zaklatás, rablás, vagy súlyos testi sértés), esetében a bejelentési hajlandóság javult az utóbbi időben. Most sokkal valószínűbb, hogy az áldozat bejelentést tesz a rendőrségen, mint 1994-ben. A be nem jelentett, súlyos erőszakos cselekmények aránya 1994-ben 50 százalék volt, s ez az arány 2010-ben 42 százalékra csökkent. A kevésbé súlyos egyszerű támadás (olyan támadás, amely nem járt sérüléssel, vagy nem fegyverrel követték el), és a vagyon elleni bűncselekmények áldozatai is hasonló mintát követtek ugyanebben az időszakban. A be nem jelentett egyszerű támadások aránya 63 százalékról 51 százalékra csökkent. A be nem jelentett vagyon elleni bűncselekmények aránya 67 százalékról 60 százalékra csökkent ebben az időszakban.⁶⁸ Ez a 7-8%-os csökkenés akkor, amikor az összes be nem jelentett cselekmény számát 3,5 millióra becsülik, azt jelenti, hogy közel 300.000 esettel változott a bűnügyi statisztika. A bejelentési hajlandóság tehát változhat, és ennek arányában változik a regisztrált bűncselekmények száma is, függetlenül az össz-bűnözés alakulásától. A látens bűncselekmények aránya akkor is csökkenhet, ha az összes elkövetett bűncselekmény száma növekszik, de akkor is, ha az összes bűncselekmény csökken. Nem helyt álló tehát az az érvelés, hogy a látens és regisztrált bűncselekmények aránya állandó, és az abszolút számok sem feltétlenül egyenes arányban változnak.

Az ilyen elemzések elvégzésének feltétele, hogy legyenek a bűnügyi statisztikán kívül is adataink a bűnözés alakulásáról. Rendszerint a viktimológiai vizsgálatok szolgáltatnak ilyen adatokat. Sajnos Magyarországon nem végeznek rendszeres viktimológiai felméréseket, így a hazai helyzetet nem tudjuk elemezni. Csak azoknak az országoknak az adataira tudunk támaszkodni, ahol rendszeresen sor kerül ilyen jellegű vizsgálatokra.

A bűnügyi statisztika rovására szokták írni magából a módszerből fakadó hiányosságokat is pl. kitöltési pontatlanság, érdektelenség, kódolási hiányosságok, értelmezési problémák, a feldolgozásban előforduló pontatlanságok, stb. Normális működés estén azonban ezek nem

⁶⁷ Dr. Déri Pál: Statisztika vagy regisztráció a „bűnügyi statisztika”? A statisztika és a közigazgatás elkötelezettje, ünnepi kötet a 60 éves Katona Tamás tiszteletére. (Szerk. Kovacsicsné Nagy Katalin.) Bp., 2008, ELTE Állam és Jogtudományi Kar - Központi Statisztikai Hivatal. 63-73.

⁶⁸US Department of Justice: ADVANCE FOR RELEASE AT 10 A.M. EDT THURSDAY, AUGUST 9, 2012
[HTTP://WWW.BJS.GOV/](http://www.bjs.gov/)

érik el a kritikus mértéket és minden ilyen jellegű empirikus módszerrel végzett kutatásnak, vagy feldolgozásnak számolnia kell velük. Időnként érdemes azért ellenőrizni a rendszer működését.

A bűnügyi statisztikáknak tehát sok hiányossággal, nehézséggel kell megbirkózniuk, de ez nem jelenti azt, hogy az elemzésük fölösleges, nem világíthat rá fontos összefüggésekre, jelenségekre. Amennyiben figyelembe vesszük jellegzetességeit és a helyükön értelmezzük és alkalmazzuk az eredményeket nagyon hasznos eszközhöz juthatunk a bűnügyek sajátosságainak elemzéséhez.

Mit mutat a bűnügyi statisztika?

A bűnözés, mint társadalmi tömegjelenség vizsgálatának egyik legfontosabb eleme a bűnügyi statisztikák vizsgálata. A bűnügyi statisztika a bűnügyek két elemét rögzíti, egyrészt az ismertté vált elkövetőket, másrészt az ismertté vált bűncselekmények számát. Az egyik elem a büntetőjogi normaszegést, mint emberi magatartást, a másik a büntetőjogi normát megszegő személyeket regisztrálja. A két sokaság kapcsolata nyilvánvaló, de mind tartalmukat, mind számszerűségüket tekintve eltérnek egymástól

Vizsgáljuk meg először az ismertté vált bűncselekményeket nyilvántartó statisztika alakulását.⁶⁹ Az elemzés során az ERÜBS-ENYÜBS 1968-2012 közötti statisztika adataira támaszkodtunk. A hosszabb idősorokat vizsgáló elemzés révén jelentősen lehet mérsékelni a statisztika hiányosságaiból fakadó problémákat. Bár tudjuk, hogy a bűnügyi statisztika nem tükrözi a bűnügyi helyzet teljességét, de azért az nem tagadható, hogy valamilyen kapcsolat fennáll a bűncselekmények alakulása és az e cselekményeket vizsgáló rendőrségi aktivitás között. Egy-egy adott évben akár eltérően is alakulhat a tényleges bűncselekmények gyakoriságának változása és a regisztrált bűncselekmények számának alakulása, de hosszútávon az eltérő irányú tendenciák csekély valószínűséggel állhatnak fenn. Előbb-utóbb a rendőrség mégis csak kénytelen alkalmazkodni a működési környezetét jelentő cselekmények alakulásához. A növekvő bűncselekmény számok, esetleg 1-2 éves csúszással, de meg fognak jelenni a bűnügyi statisztikában is. Nem valószínű, hogy csak a látens cselekmények száma emelkedik, az a tapasztalat, hogy a több bűncselekményből több jut a hatóságok tudomására, és ilyen időszakokban több eljárás is indul. Ebben a tekintetben a hosszabb távú idősorok mutatta tendenciák jó közelítéssel alkalmazhatóak a tényleges bűnügyi helyzet leírására.

A hosszabb időszakot felölelő vizsgálatok esetében azonban másfajta nehézségek adódnak, minden esetben felmerül a törvényi szabályozás változásának kérdése. Annak vizsgálata, hogy a bűnügyi helyzet alakulása és az alakulásban megjelenő társadalmi tényezők, milyen kapcsolatban állnak és hogyan hatnak a törvénykezésre, egy külön kutatás tárgya lehetne. Jelen tanulmányban az idősor homogenitását feltételezzük, és az elemezhetőség érdekében eltekintünk a törvénykezési gyakorlat miatt bekövetkező változások kimutatásától, illetve feltételezzük, hogy a hatást ugyan azon társadalmi tényezők indukálják, amelyek szerepet

⁶⁹ A hazai bűnügyi adatszolgáltató rendszer két különálló részből tevődik össze. Az egyik a rendőri-ügyészi tevékenységet tükröző ERÜBS rendszer, a másik a bírósági statisztika. A büntető bírósági statisztika a bűnözés alaktani jellemzőit a büntetőjog kategória rendszerén belül tükrözi, az adatok nyilvántartása a törvényi tényállásokhoz kötődik, és a bírósági ügyforgalom és munkateher alakulását jelző adatokon kívül tartalmazza a jogerősen befejezett ügyek vádlottainak adatait is. Az ERÜBS rendszer tartalmazza azoknak a bűncselekményeknek az adatait is, melyekben az elkövető ismeretlen maradt, így alkalmasabb a vizsgálati cél elérésére.

játszanak a trend alakításában, és azzal nem ellentétes irányban hatnak. Nem valószínű, hogy növekvő bűnözési trend mellett olyan törvényi szabályozás szülessen, amely arra ösztönzi a nyomozóhatóságokat, hogy kevesebb munkát végezzenek.

Az ismertté vált bűncselekmények számának változása

A számokat vizsgálva a bűnügyi statisztikák világszerte növekedést mutattak a XX. század folyamán. Az elmúlt évtizedek adatai alapján az európai országok közel azonos növekedési tendenciát éltek át. Kismértékben, de folyamatosan növekedtek a regisztrált adatok. Ez a növekedési tendencia azonban a XX. század végére és az utóbbi tíz évben megtört. Az elmúlt évtizedben a növekedési trend megfordult és világszerte csökkenést mutatnak a bűnügyi statisztikai adatok.

Az Egyesült Államokban is megfordulni látszik a növekedési trend és az utóbbi években csökkenő bűnügyi adatokról számolnak be a statisztikák:

„Előzetes a 2010-es UCR adatok azt mutatják, hogy egyre csökken a bűnözés. Az erőszakos bűncselekmények (gyilkosság, nemi erőszak, rablás, súlyos testi sértés), 5.5% csökkent and és a vagyon elleni bűncselekmények (betörés, lopás, gépjárműlopás, gyújtogatás) 2.8%-os csökkenést mutat az előző évihez képest.” (Richard Rosenfeld (2010.))

Kanadában is az Igazságügyi Minisztérium adatai alapján kimutatható a regisztrált bűncselekmények számának csökkenése⁷⁰:

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
473216	504754	506822	491791	474338	450923	419994	400889	382857	360913

Hasonló tendencia érvényesül az európai Unió tagállamok összességében, bár itt találkozhatunk néhány kivétellel:

„A rendőrség megközelítőleg 29 millió bűncselekményt vett nyilvántartásba az EU-27 tagállamaiban 2008-ban. A 2000-rel kezdődő időszak során az EU-27 tagállamaiban ismertté vált bűncselekmények száma 2003-ban volt a legmagasabb, ezt követően viszont 2008-ig minden évben csökkent. Az EU-27 tagállamaiban ismertté vált bűncselekmények 2003-as csúcscsértéke és 2008 között az ismertté vált bűncselekmények száma legalább 20 %-kal esett vissza Lengyelországban, Máltán és az Egyesült Királyságon belül Angliában és Walesben. A következő táblázat az ismertté vált bűncselekmények számának 1998 és 2008 közötti alakulását mutatja: az ezen időszakban bejelentett bűncselekmények közül a gépjárműlopások száma csökkent a legnagyobb mértékben”⁷¹.

⁷⁰ Department of Justice Report of TOTAL CRIMINAL CODE OFFENCES 2012.

⁷¹ Eurostat adatbázis: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Crime_statistics/hu

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU-27 (1)	:	:	28 611	29 612	30 677	30 865	30 255	29 842	29 662	29 187	28 512
Belgium (2)	:	:	1 003	961	1 008	1 001	1 006	991	1 012	1 017	993
Bulgaria (2)	159	145	149	147	147	144	142	138	136	135	127
Czech Republic	426	427	391	359	372	358	352	344	336	357	344
Denmark	499	494	504	473	492	486	474	433	425	445	477
Germany	6 457	6 302	6 265	6 364	6 507	6 572	6 633	6 392	6 304	6 285	6 114
Estonia (3)	46	52	58	58	53	54	53	53	52	50	51
Ireland (2)	86	81	73	87	106	103	99	102	103	:	:
Greece	386	374	369	440	441	442	406	456	464	423	417
Spain (4)	1 866	1 896	1 853	2 052	2 183	2 144	2 141	2 231	2 267	2 310	2 331
France (5)	3 566	3 568	3 772	4 062	4 114	3 975	3 825	3 776	3 726	3 589	3 558
Italy (6)	2 426	2 374	2 206	2 164	2 232	2 457	2 418	2 579	2 771	2 933	2 710
Cyprus (7)	4	4	4	5	5	7	8	7	8	8	7
Latvia (8)	37	44	50	51	49	52	62	51	62	56	57
Lithuania	78	77	82	79	73	79	84	82	75	68	72
Luxembourg (9)	27	27	23	23	26	26	27	25	26	26	28
Hungary	601	506	451	466	421	413	419	437	426	427	408
Malta	15	16	17	16	17	18	18	19	17	15	14
Netherlands	1 235	1 303	1 329	1 379	1 402	1 369	1 319	1 255	1 218	1 215	:
Austria	480	493	560	523	592	643	644	605	589	594	573
Poland	1 073	1 122	1 267	1 390	1 404	1 467	1 461	1 380	1 288	1 153	1 082
Portugal	341	363	363	372	392	417	416	392	399	400	431
Romania	399	364	354	340	312	277	232	208	233	281	289
Slovenia (10)	55	62	68	75	77	77	87	84	90	88	82
Slovakia	94	94	89	93	107	112	131	124	115	111	105
Finland	383	372	386	361	365	367	354	340	325	344	355
Sweden	1 181	1 194	1 215	1 189	1 235	1 255	1 249	1 242	1 225	1 306	1 378
United Kingdom:											
England and Wales (11)	5 106	5 298	5 167	5 522	5 975	6 014	5 638	5 555	5 428	4 951	4 702
Scotland (6)	432	436	423	421	427	407	438	418	419	386	377
Northern Ireland (11)	109	119	120	140	142	128	118	123	121	108	110
Iceland (4)	:	:	19	19	20	18	17	12	13	13	15
Liechtenstein	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Norway	294	292	307	300	320	304	288	276	277	272	264
Switzerland	378	355	317	322	357	379	389	353	335	326	323
Montenegro	:	:	:	8	9	9	8	10	10	9	8
Croatia	56	58	68	78	78	80	85	80	81	76	75
FYR of Macedonia	:	:	20	17	18	23	23	23	22	26	28
Turkey (12)	357	339	337	412	456	496	529	669	978	946	986
Japan	2 034	2 166	2 443	2 736	2 854	2 790	2 563	2 269	2 051	:	:
United States	12 486	11 634	11 608	11 877	11 879	11 827	11 679	11 565	11 402	11 252	11 150

(1) Excluding French overseas departments and territories; the figures for 2007 and 2008 are calculated using data for Ireland for 2006 and the 2008 figures is calculated using data for the Netherlands for 2007; care should be taken in interpreting the time-series due to a large number of breaks in series.

(2) Break in series, 1999.

(3) Break in series, 2001 and 2005.

(4) Break in series, 2004.

(5) Excluding overseas departments and territories.

(6) Break in series, 2003.

(7) Break in series, 2002.

(8) Break in series, 2003, 2004 and 2005.

(9) Break in series, 1999 and 2001.

(10) Break in series, 1999 and 2002.

(11) Break in series, 2001.

(12) Break in series, 2004 and 2005.

Source: Eurostat (online data code: crim_gen)

A magyarországi adatok szerint hazánk még a növekedési trendnél tart. Azzal a különbséggel, hogy míg a nyolcvanas évek végéig a növekedés bár folyamatos, de nem kirívóan magas volt, addig a kilencvenes évek elején drámai emelkedést tapasztalhattunk. Az előző évhez viszonyított növekedés üteme 1988-ig egyetlen évben sem haladta meg a 10%-ot. Lényegében enyhén emelkedő tendenciát mutatott. (1. Táblázat) A hetvenes évek évi növekedési átlaga 1,4% volt, de az 1979. évi érték, csak 2,4%-al volt magasabb az 1970. évinél. A nyolcvanas években a növekedés üteme felgyorsult, 1988-ig átlagosan 4,5%-ot ért el. Az 1988-ban ismertté vált bűncselekmények száma már 42%-al haladta meg az 1980-as értéket. Az 1989-es adatot külön kell választanunk, mert ekkor a mutatószámok jelentősen megugrottak.

Korábban soha nem tapasztalt mértékben, egyetlen év alatt, 1989-ben 21,6%-al növekedett a hatóságok tudomására jutott bűncselekmények száma, a következő év azonban ezt a rekordot is felülmúlta: 1990-ben az eddig tapasztalt legmagasabb 51,3%-os növekedést regisztrálták, a jelentős emelkedést mutató 1989-es évhez képest.

A növekedés ütemének megváltozása időben összekapcsolódott a társadalmi rendszer megváltozásával, így esetünkben külön figyelmet kell fordítanunk annak meghatározására, hogy az ütemváltás mennyiben tulajdonítható a rendszerváltásnak és mennyiben mutatható ki az általánosnak tekinthető növekedési hullám hatása. Az ezred forduló után a hazai adatok lényeges kisebb mozgást mutatnak. A kilencvenes évek kiugróan magas szintjéhez képest jelentős visszaesés mutatkozott, amit az utóbbi években enyhe emelkedő tendencia követett.

1. táblázat

év	Bűncselekmények száma	Az előző év %-ában	Elkövetők száma	Az előző év %-ában
1968	118 254		68 447	
1969	110 622	93,55	71 510	104,47
1970	122 289	110,55	66 677	93,24
1971	123 147	100,70	76 974	115,44
1972	116 373	94,50	78 040	101,38
1973	119 290	102,51	76 017	97,41
1974	111 825	93,74	69 517	91,45
1975	120 889	108,11	72 049	103,64
1976	129 424	107,06	76 557	106,26
1977	123 623	95,52	78 556	102,61
1978	126 907	102,66	79 516	101,22
1979	125 267	98,71	73 838	92,86
1980	130 470	104,15	72 880	98,70
1981	134 914	103,41	77 649	106,54
1982	139 795	103,62	77 174	99,39
1983	151 505	108,38	83 324	107,97
1984	157 036	103,65	83 493	100,20
1985	165 816	105,59	85 766	102,72
1986	182 867	110,28	93 176	108,64
1987	188 397	103,02	92 643	99,43
1988	185 344	98,38	82 329	88,87
1989	225 393	121,61	88 932	108,02
1990	341 061	151,32	112 254	126,22
1991	440 370	129,12	122 835	109,43
1992	447 215	101,55	132 644	107,99
1993	400 935	89,65	122 621	92,44
1994	389 451	97,14	119 494	97,45
1995	502 036	128,91	121 121	101,36
1996	466 050	92,83	122 226	100,91
1997	514 403	110,38	130 966	107,15
1998	600 621	116,76	140 083	106,96
1999	505 716	84,20	131 658	93,99
2000	450 673	89,12	122 860	93,32
2001	465 694	103,33	120 583	98,15
2002	420 782	90,36	121 885	101,08
2003	413 343	98,23	118 145	96,93
2004	418 883	101,34	130 182	110,19
2005	436 522	104,21	133 790	102,77

2006	425 941	97,58	124 171	92,81
2007	426 914	100,23	116 161	93,55
2008	408 407	95,66	116 584	100,36
2009	394 034	96,48	112 830	96,78
2010	447 186	113,49	122 529	108,60
2011	451 371	100,94	112 895	92,14
2012	472 236	104,62	100 239	88,79

A statisztikai adatok alakulását a bűnüldöző szervezetek tevékenysége aktívan befolyásolja. Amennyiben a felderítési munka hatékonysága növekszik egyre több bűncselekmény kerül be a hatóságok látókörébe, egyre több bűncselekményt regisztrál a bűnügyi statisztika, anélkül, hogy a tényleges bűnelkövetések száma gyarapodott volna. Az, hogy a rendőrség mennyire hajlandó arra, hogy a lakosság köréből érkező felhívásokat vagy közbelépésre irányuló kéréseket feljelentésként értelmezze, illetőleg a már felvett feljelentések nyomán eljárást kezdjen, s ezeket nyilvántartásba vegye, jelentős mértékben az eljárásjogi szabályok alakulásától és nagymértékben a rendőri munka értékelési rendszerétől függ.

Az ismertté vált bűnelkövetők számát jelző adatok is azt igazolják, hogy a bűnügyi statisztika adatai alapvetően a nyomozóhatóságok kapacitásának és a munka intenzitásának függvényében alakulnak és kevésbé kapcsolódnak a ténylegesen elkövetett bűncselekmények számához. A bűncselekmények számában bekövetkezett gyors növekedést az 1990-es években csak némi késéssel és alacsonyabb mértékben követte a felderített elkövetők száma.

év	Bűncselekmények száma	Az előző év Elkövetők %-ában	Elkövetők száma	Az előző év %-ában
1990	341061	151.32	112254	126.22
1991	440370	129.12	122835	109.43
1995	502036	128.91	121118	101.36
1996	466050	92.83	122221	100.91
2011	451 371	100,94	112 895	92,14
2012	472 236	104,62	100 239	88,79

A nyomozóhatóságok, illetve az igazságszolgáltatási rendszer bizonyos számú eset felderítésére és meghatározott számú eljárás lefolytatására képes. Ha lényeges változás nem következik be az igazságszolgáltatási rendszerben, akkor ezt „kvótát” teljesíti a rendszer, lényegében függetlenül attól, hogy a bűncselekmények száma hogyan alakul. Például 1995-ről 1996-ra csökkent a regisztrált bűncselekmények száma, de a felderített elkövetők létszáma lényegében változatlan maradt. Az utóbbi két évben (2011-2012) például növekvő bűncselekményszám mellett csökkent az ismertté vált elkövetők száma.

Jelentős, vagy tartós regisztrált bűncselekményi számokra természetesen a nyomozóhatóságoknak is válaszolniuk kell, és többletmunkával, vagy többlet létszám kiharcolásával igyekeznek a felderítési mutatókat szinten tartani. De az egymást követő években tapasztalható szám adatok lassan változnak, még a kilencvenes éveket jellemző nagy hullámváltozás idején sem tapasztalhattunk 10%-nál nagyobb eltérést az ismertté vált bűnelkövetők létszámának alakulásában. A bűnügyi statisztika adatai tehát egy –egy adott évben nem alkalmasak a tényleges bűnügyi helyzet megítélésére. Az adatok időbeli eltolódással válaszolnak a tényleges helyzetben bekövetkezett változásokra, de ugyanakkor hosszabb időtartamot vizsgálva azt is megállapíthatjuk, hogy lényegesen nem szakadnak el egymástól, és tartósan nem mozoghat ellentétesen az össz bűnözés és a regisztrált bűncselekmények száma. Így azt gondoljuk, hogy a hosszabb távú idősor elemzéseknek van létjogosultságuk ebben a körben.

A szocialista időszakban a rendőrségre erőteljes eredménykényszer nehezedett, elsősorban politikai, ideológiai okokból⁷². A rendőrségi értékelési rendszer is ehhez igazodott, elsősorban a felderítési arány alakulása döntötte el egy-egy rendőri egység sikerességét. Ennek megfelelően a statisztikai adatok is rendkívül kedvezően alakultak. A második világháború előtti szinthez képest jelentősen mintegy százezerrel csökkent a regisztrált bűncselekmények száma. A csökkenéshez persze hozzájárult a rendszer diktatórikus működése. Általánosan jellemző, hogy a diktatúrákban a szorosabb ellenőrzés és az állampolgárok szigorú kontrol alatt tartása miatt kevesebb bűncselekmény történik. A demokratikus átmenet idején általában növekszik a bűnelkövetések száma is. Hasonló jelenséget figyelhettünk meg Spanyolországban a Franco diktatúra bukása után. A diktatórikus kormányzás alatt rendkívül alacsony bűnözési számokat mutatott a spanyol bűnügyi statisztika, a számok azonban a Francisco Franco halála után gyors emelkedést mutattak. A következő három-négy év alatt évente akár 20%-ot is meghaladó emelkedést mutatott a statisztika 1977-ről 1978-ra 26%-al nőtt a regisztrált bűncselekmények száma.⁷³

A szocialista időszakban a felderítési mutatók is rendkívül kedvezően alakultak, világviszonylatban sem volt párja például a lopások esetében produkált 50%-ot közelítő mutatónak. Az európai átlag 12% körül volt ebben az időszakban. Az említett mutatók validitását már többen megkérdőjelezték, abban a hazai kriminológusok többsége egyért, hogy a rendszerváltás előtti kriminológiai adatok valamilyen mértékben kozmetikázottak voltak. A korrekció mértékére csak becslések, sejtések vannak, de a szocialista rendszer puhulásával, illetve a rendszerváltással mindenképpen csökkenő tendencia valószínűsíthető, ami egyik tényezője lehet a regisztrált bűncselekmények ugrásszerű emelkedésének, és a felderítési mutatók romlásának.

Az össz-bűnözést jelző kriminológiai statisztika az ötvenes évektől kezdődően lassan növekvő tendenciát mutat, a felderítés a nyolcvanas évek közepéig lépést tartott a regisztrált bűncselekmények növekvő számával, majd előbb kis mértékben, majd a rendszerváltást követően jelentős mértékben romlott a felderítési arány. A 70-es években jellemző 80% körüli eredményes felderítés 1990-re 52,76%-ra esett vissza. Hasonló jelenség játszódott le a többi volt szocialista országban is. Például a Cseh Köztársaság területére vonatkozó adatok: az 1989-ben 77,5%-os felderítési arány 1990-re 38,4%-ra csökkent és 30% körül látszik stabilizálódni⁷⁴. Az 1989 előtti meglehetősen kedvező arányszámok gyors változása a korábbi és a jelenlegi társadalmi és politikai rendszerek eltérő sajátosságaira vezethető vissza.

Bármilyen mértékű volt is azonban az adatok korrekciója, az semmiképpen sem vitatható, hogy a vizsgált időszakban a közvélekedés szerint jó, illetve megfelelő volt a közbiztonság, és a magas felderítési arány, valamint társadalmi közeg sem tette lehetővé, hogy bárki jelentősebb vagyonhoz jusson bűncselekmények elkövetése révén, a lebukás reális veszélye nélkül. A bűncselekmények felderítésének, a lebukás valószínűségének fontos szerepe van az állampolgárok bűnözéssel kapcsolatos attitűdjeinek alakulásában, ha az össz-bűnözés nagyságát mérő mutatószámokhoz hozzárendeljük az eredményességre vonatkozó adatokat is, akkor érthetővé válnak a területi elemzésnél tapasztalható ellentmondások.

⁷² A bűnözésnek a szocializmusban illetve a kommunizmusban való elhalásának doktrínáját igyekeztek igazolni, és azt hogy a szocialista embertípustól idegen a bűnelkövetés gondolata és gyakorlata.

⁷³ 1977-ben 230.638 bűncselekményt regisztráltak, míg 1978-ban 291.400-at. Forrás: Interpol International Crime Statistics 1977-1978.

⁷⁴ G. Niksova: Rendszerváltás és bűnözés a Szlovák Köztársaságban
J. Zapletal: Bűnözés a rendszerváltás előtt a Cseh Köztársaságban...

A regisztrált bűncselekmények alakulásában kimutatható trendek

A trendelemzés elkezdése előtt az első kérdés, amit tisztáznunk kell az az, hogy az egymást követő megfigyelések milyenviszonyban állnak egymással. Ha egy olyan folyamatot kapunk ahol az n . megfigyelés kimenetele nyilvánvalóan független az $n-1$ -től, akkor diszkrét eseményeket vizsgálunk. Vannak azonban olyan folyamatok is ahol a múlt bizonyos valószínűséggel befolyásolja a jelent. Ha a jelenbeli kísérlet kimenetele pontosan csak az öt eggyel megelőző kísérlet kimenetelétől függ, akkor beszélünk Gauss-Markov folyamatról.

Def. (D5.1): Az $\{x_t, t \in \mathbf{N}\}$ folyamat pontosan akkor stacionárius⁷⁵ Gauss-Markov folyamat, ha vannak olyan $|\rho| \leq 1$ és $\sigma \geq 0$ valós számok, hogy

$$x_t - \rho x_{t-1} = \sigma e_t$$

ahol $\{e_t, t \in \mathbf{N}\}$ fehérzaj folyamat és $x_t = x_t - \mathbf{E}x_t$. Az (5.1.) alakot autoregresszív alaknak nevezzük. A bűnügyi adatok esetében sajnos nem ilyen egyértelmű a helyzet. Az egyes megfigyeléseknek (pl.: az éves bűncselekmények számának) nyilvánvalóan van valamiféle kapcsolata a korábbi évek adataival, de a kapcsolat milyensége és az összefüggés időbeli terjedelme nem pontosan meghatározható. A kapcsolat milyensége és időbeli terjedelme, hatástere ráadásul bűncselekmény típusonként is eltérő. Emberölések estében például nem valószínű, hogy az „ x ” évben elkövetett emberölések közvetlen kapcsolatban állnának, vagy közvetlenül hatnának az „ $x+1$ ” évben elkövetett esetekre, kivéve a sorozat gyilkosságok eseteit. A vagyon elleni bűncselekményeknél más a helyzet, ebben a bűncselekményi kategóriában jellemző, hogy a bűnelkövetők nem csak egyetlen cselekményt valósítanak meg. A zseblopást, vagy betöréses lopást elkövetők rendszerint több cselekményt is elkövetnek, s addig folytatják a tevékenységüket, amíg le nem buknak. Ha az egyes esetekben nem is mutatható ki közvetlen összefüggés a bűnesetek között összességében mégsem tekinthetjük függetlennek a társadalmi terméként értelmezett bűnözés időben egymást követően megfigyelt jelenségeit.

Már a korai kriminológiai gondolkodásban megjelent az az elgondolás, hogy a bűnözés, mint társadalmi jelenség egy sor más társadalmi tényező függvényében alakul. Quetelet⁷⁶ a morális jelenségek alakulása mögött megbúvó törvényszerűségekre hívja fel a figyelmet, a bűnözést a tudatlanság és az erkölcstelenség termékének tekinti, „az erkölcs pedig az ember intellektuális képessége, amely tudásával fejleszthető.” Hasonló gondolatokat fogalmazott meg Guerry⁷⁷, aki a társadalom fejlettségével hozza összefüggésbe a bűnözés alakulását.

Marx és Engels a bűnözést a kapitalista társadalom szerves részének, a nyomor okozta szükséglet kielégítés „normális” eszközének, s mint ilyet szintén társadalmi terméknek tekintették.⁷⁸

Durkheim a bűnözést a társadalmi anómia egyik megnyilvánulásaként, mint normális társadalmi jelenséget vizsgálta⁷⁹.

A XIX. század közepe óta ez a vélekedés általánosan elfogadottá vált, s a kriminológia a bűnözést társadalmi jelenségként, a társadalmi folyamatok termékeként kezeli. A társadalmi

⁷⁵ Az $\{x_t, t \in T\}$ sztochasztikus folyamat stacionárius, ha az $\{x_{t+s}, t \in T_0\}$ vektor eloszlása a T halmaz véges T_0 részhalmazaira független s -től.

⁷⁶ Quetelet, M. A.: A Treatise on Man and Development of his Faculties, Edingburg, 1842. 6-12. o.

⁷⁷ Guerry, F.: Franciaország erkölcsi statisztikájára vonatkozó tanulmányok Párizs, 1833. 112-124. o.

⁷⁸ Engels F.: A munkásosztály helyzete Angliában 258-259. o. Marx K.: Louis Bonaparte Brumaire

Tizennyocadikája MEM. I. kötet Kossuth 1975. Budapest 479-480. o.

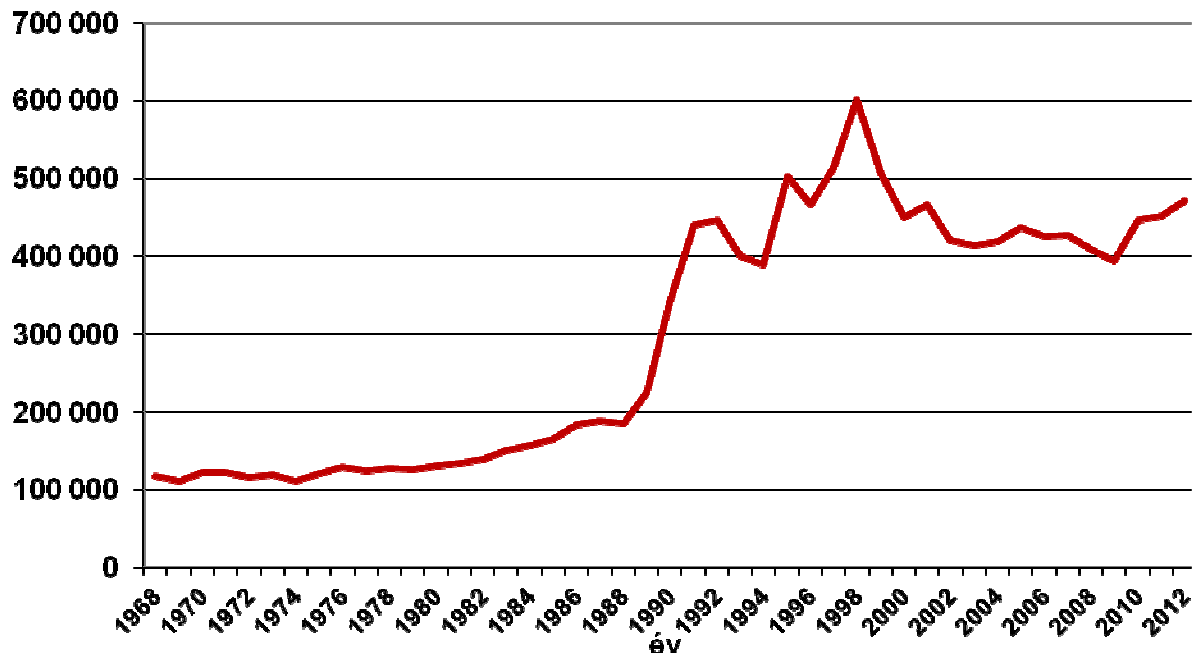
⁷⁹ Durkheim E.: Az öngyilkosság Budapest 1967. 197-200. o.

folyamatok időbeli összefüggése nyilvánvaló. A jelenlegi társadalmi viszonyaink, a társadalomban lezajló aktuális folyamatok a korábbi események eredőjeként értelmezhetők. A hatás tehát nyilvánvaló, csak az időbeli meghatározottság lehet kérdéses. Az erkölcsi tényezők vonatkozásában a több száz éves hagyományoknak, tradícióknak viselkedési szabályoknak is értelmezhető a hatása. Az emberi viselkedésnek régmúltba nyúló gyökerei vannak, a földrajzi, geopolitikai adottságok is hosszú időszakon át éreztethetik hatásukat, más társadalmi tényezők esetében rövidebb időtáv figyelembe vétele lehet jogosult. A társadalom strukturális változásához is idő kell, de néhány év, évtized alatt is bekövetkezhetnek jelentős átalakulások.

Aktuál politikai döntések is hatással vannak a társadalom egészére, s így a bűnözésre is. Egy-egy törvénymódosítás, szociális, vagy gazdaságpolitikai intézkedés növelheti, vagy csökkentheti a regisztrált bűncselekmények számát. De akár a bűnügyi statisztikai rendszerben, a nyilvántartásban bekövetkezett változás is okozhat jelentős, statisztikailag kimutatható, releváns eltérést a bűnözés számszerű alakulásában.

A hazai bűnügyi statisztika idősorát vizsgálva úgy tűnik, hogy négy elkülönülő szakasszal jellemezhető az adatok. Az első lassú növekedést mutató trend a nyolcvanas évek elejéig tart, a második gyorsabb növekedést mutató trend a nyolcvanas évek adatait jellemzi, a harmadik a kilencvenes évek sokkal gyorsabb növekedési rátájú, és nagy fluktuációt mutató szakasz, amit az ezredforduló után ismét egy nyugodtabb kisebb kilengéseket mutató, és leginkább egy enyhe növekedést mutató szakasz követett.

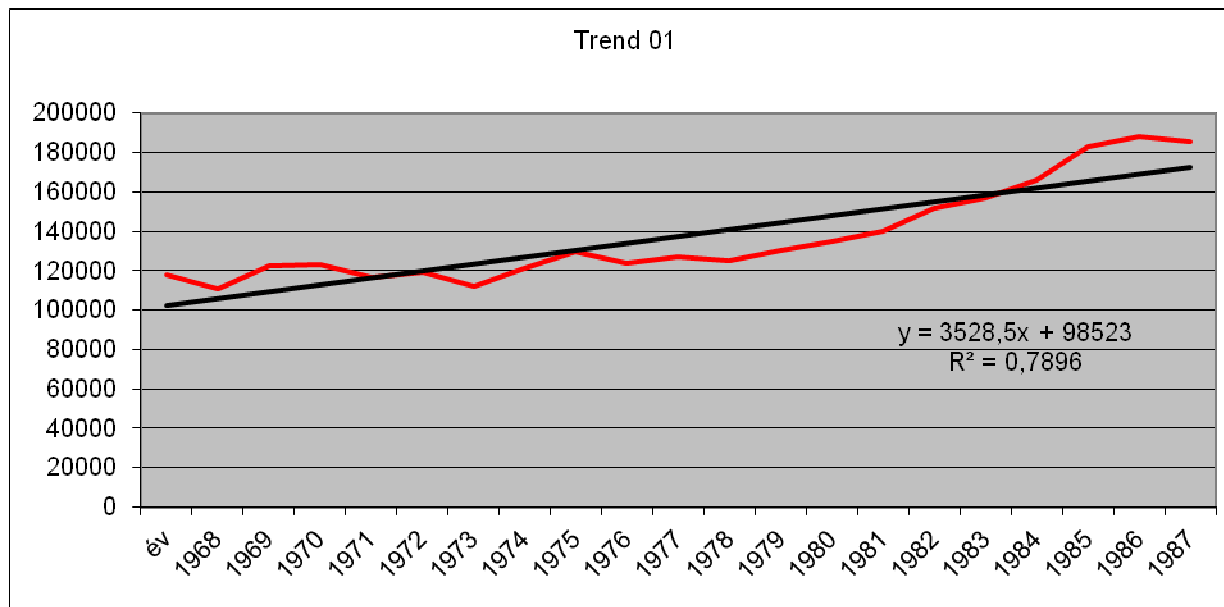
A regisztrált bűncselekmények száma 1968-2012

Vizsgáljuk meg alaposabban valóban elkülöníthetőek-e ezek a trendek. A növekedési ütemnek megfelelően felbontva az adatsort nézzük meg, hogyan viselkednek az adatok. Az első két szakaszt egy koordináta rendszerben ábrázolva jól látható, hogy 1980 után meredeken emelkedik a grafikon.

Az 1968-1988-ig tartó adatsor jól jellemezhető egy lineáris trenddel (trend 01). A további adatok azonban nagyon távol esnek ettől a trendtől. A teljes adatsor tartalmilag nem

interpretálható görbével modellezhető. (Egy másodfokú polinom jó közelítést ad $R^2=0,9825/$, de a gyakorlati tapasztalás ellentmond ennek.) Az 1989-1998-ig tartó adatsor olyan jellegzetességeket mutat, hogy mindenképpen indokoltnak látszik elkülönítése a korábbi trendtől.

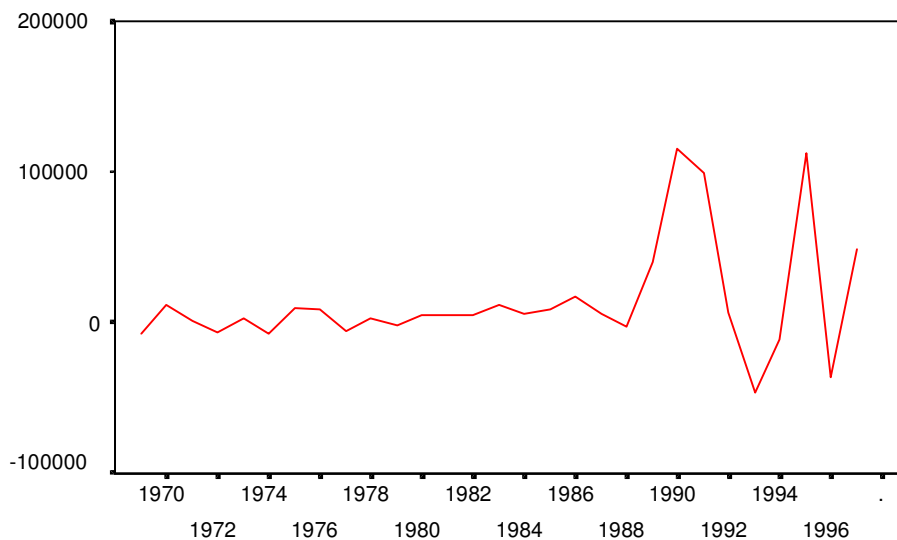
Annak eldöntésére, hogy valóban új növekedési pályáról van-e szó vizsgáljuk meg a növekedés ütemét! A növekedési ütem változását tanulmányozhatjuk, ha az adatsorok első deriváltját vesszük szemügyre:

Itt azt láthatjuk, hogy a hetvenes évek ingadozó növekedése után a nyolcvanas években egyértelműen növekvő irányt vettek az adatok, de nem szakadt el egyértelműen a korábbi trendtől. Az 1968-1988-ig terjedő időszori adatai egységesen kezelhetők, a 0,789-es R^2 érték

jó közelítést mutat. A 90-es évek adataival kibővítve az adatsort megerősödik ez a feltetelezés, ugyanakkor jól látszik, hogy a 90-es években jelentős változás történt, ezek az adatok nem illeszkednek a korábbi tendenciához a jelentős ingadozások saját mozgáspályát jeleznek.

Az ismertté vált bűncselekmények számának növekedési üteme. 1968-1998.

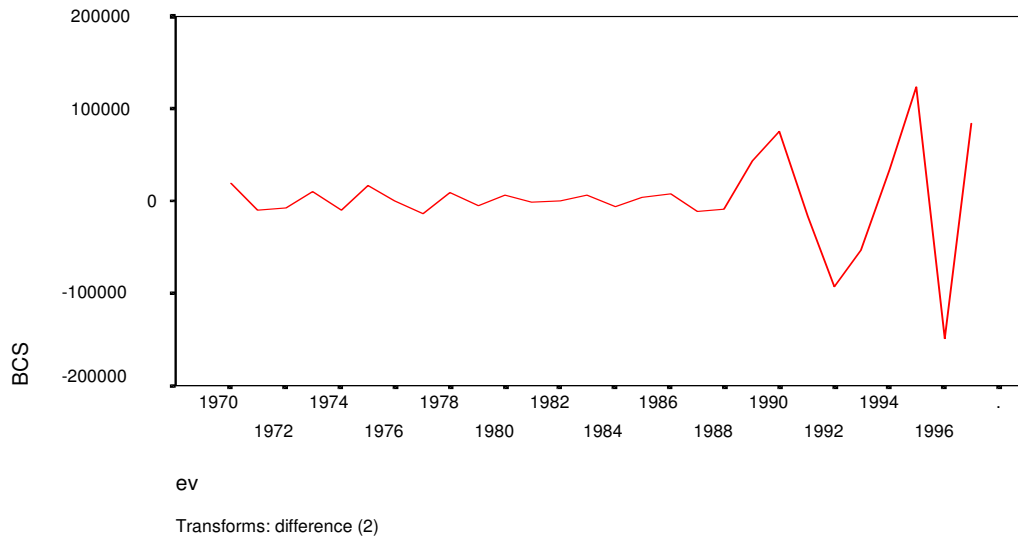
év

Transforms: difference (1)

A grafikonon jól látszik, hogy 1988 utáni adatok alakulása a korábbiaktól eltérő jellegzetességeket mutat. A változás sebessége ugrásszerűen megnövekedett, és a korábbinál jelentősebb ingadozásokat tapasztalhatunk. Az 1990-98-as időszakban átlagosan 27%-os növekedési ütemet mutatnak az adatok, és a változás sebessége is felgyorsult. Korábban soha nem tapasztalt mértékű változások jellemzik az adatokat. A grafikon alapján kijelenthetjük, hogy 1989-től valami új jelenséggel állunk szemben. A korábbiaktól eltérő tényező jelent meg, a bűncselekmények számának alakulását befolyásoló háttérváltozók között, vagy a korábban is ható tényezők közül egynek, esetleg, néhányak megváltozott a hatásmechanizmusa. A megváltozott ható tényezők felderítésére célzott vizsgálatot kellene végezni. Valószínűsíthető, hogy a társadalmi változásokat követően meggyengült társadalmi kontrol, a tisztázatlan jogi környezet, különösen a gazdasági és a privatizációval összefüggő bűncselekmények növekedésének kedvezett. Ugyanakkor a rendőrség is elbizonytalanodott, mikor kivel szemben lehet, vagy kell fellépnie. A történések pontos elemzésével azonban a hazai kriminológia még adós, nem tudjuk, hogy mely tényezőnek, vagy tényezőknek volt meghatározó szerepe. Az adatok vizsgálata alapján csak a változás tényét, egy új tendencia megjelenését lehet detektálni.

A bűncselekmények számában bekövetkezett mennyiségi változások a változás ütemére is hatással voltak. Az új növekedési pályát nagyobb és gyorsabban bekövetkező változások jellemzik. A változás sebességének figyelembevétele is arra utal, hogy új növekedési pályáról van szó. A változások gyorsulásában bekövetkezett változást vizsgálhatjuk az adatsor második deriváltjának segítségével:

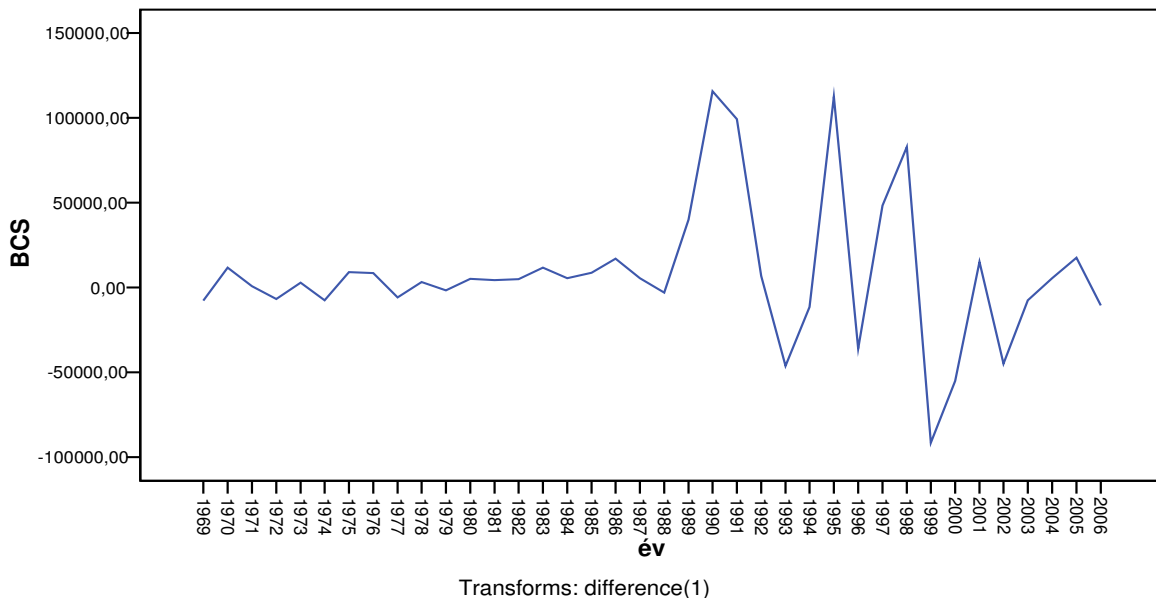
Az ismertté vált bűncselekmények számának növekedési ütemének változása 1968-1998.

Az elemzés ebben az esetben is egyértelműen azt mutatja, hogy az 1968-1989-ig tartó időszakra azonos változás jellemző, a 90-es években azonban új tényezők hatására megváltozott az adatok viselkedése.

Mennyiben módosítják ezt az ezredfordulót követő adatok? A regisztrált bűncselekmények száma jelentősen csökkent, a 90-es évek adatai alapján prognosztizálható új növekedési pálya megtört. A 97-óta tartó csökkenő tendencia nem illeszkedik a korábbi ugyan ingadozásokkal tarkított, de egyértelműen növekedést mutató adatsorhoz.

A bűncselekmények növekedési ütemének változása 1968-2012.

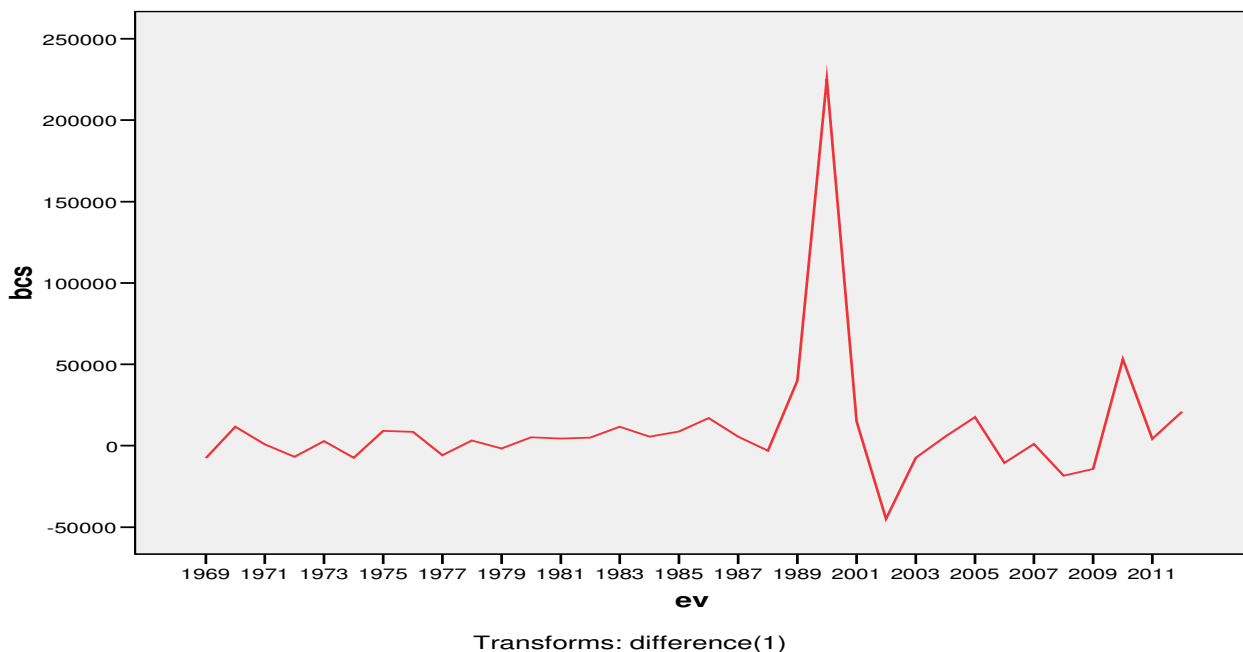

A teljes idősor esetében megvizsgálva a változások ütemét azt tapasztaljuk, hogy a 90-es évek adatai eltérnek, mind a korábbi, mind a későbbi adatsor által megjelenített trendtől. Mintha a 90-es évek csak valami zavaros kitérőnek látszanának és az adatsor, mintha kezdene

visszarendeződni a korábbi trendhez. Ha ezeket az adatokat a trendtől idegen zavarnak tekintjük, akkor megpróbálhatjuk ezek nélkül elemezni a történéseket.

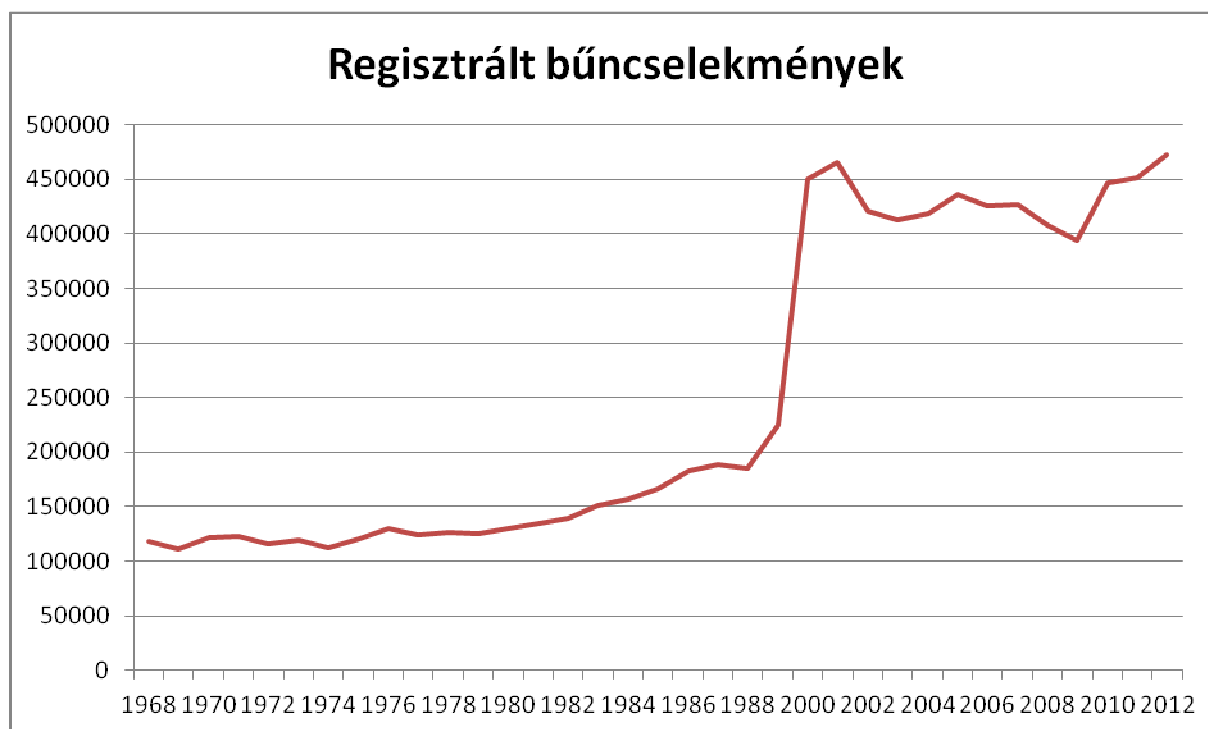
A korábbi trendhez való visszatérés gyanúját megerősíti, ha az adatsort úgy vizsgáljuk, hogy kihagyjuk belőle a „zavaros” 90-es éveket.

Az 1968-2012-es adatsor növekedési ütemének változása a 90-es évek nélkül

A grafikonon 2000-ben látható kiugrás az ütemváltást jelzi, amikor a korábban 200.000 körül mozgó adatok áttérnek a jelenlegi 400.000 körüli szintre, de a váltás utáni mozgás a korábbi folyamatok továbbvitelének látszik, bár lényegesen nagyobb ingadozásokat mutatva.

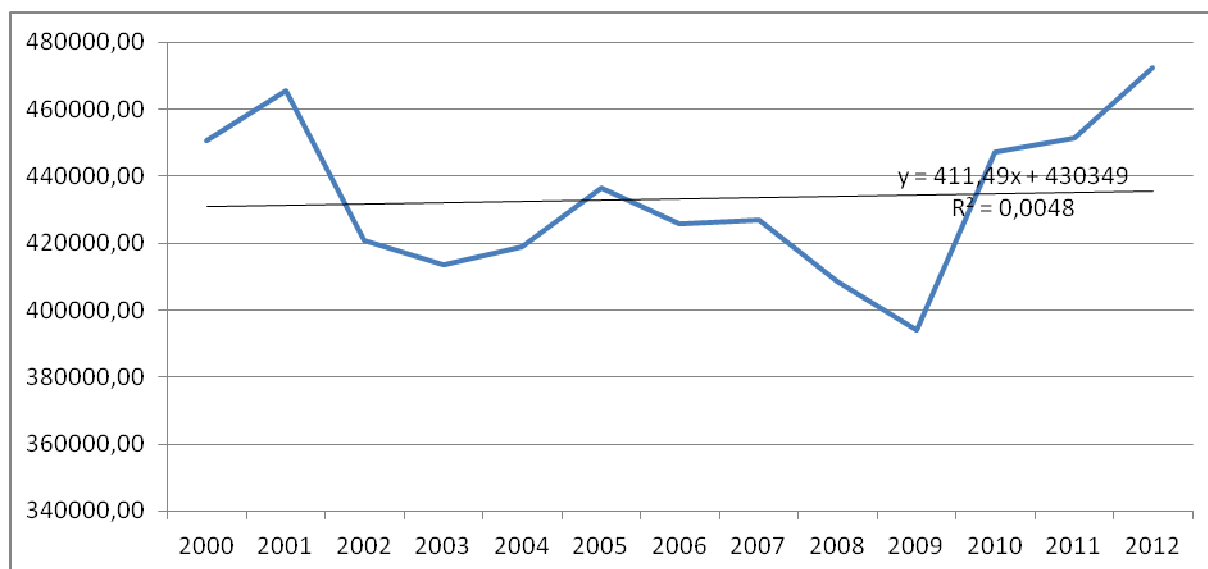
Az alapadatokat ábrázoló grafikon is ezt a jelenséget sugallja:

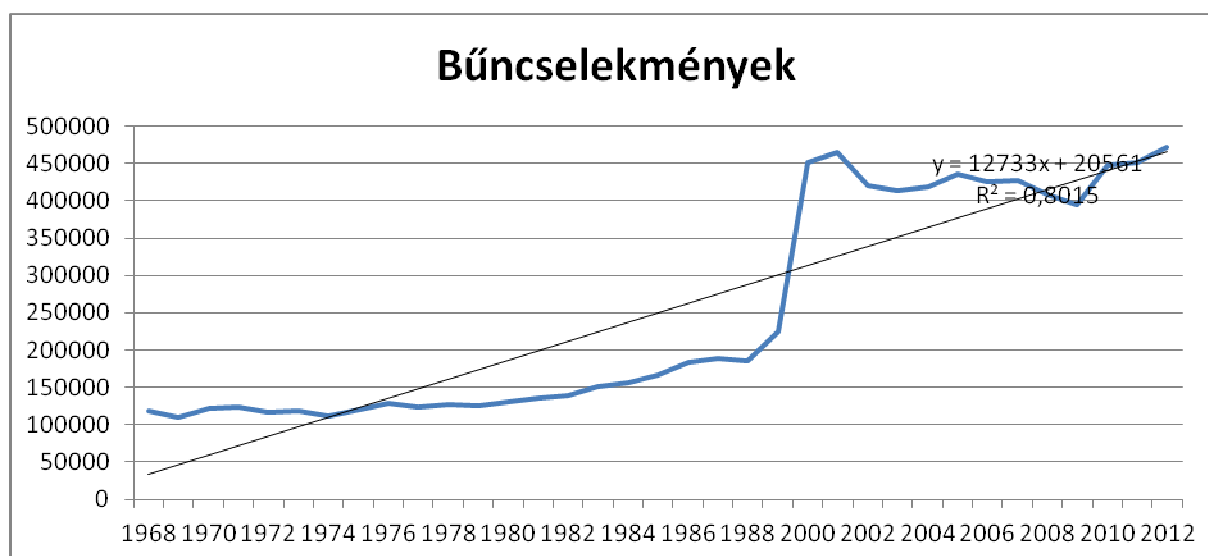
Mit hoz a jövő?

A 2000-től 2012-ig tartó időszak azonban túlságosan rövid ahhoz, hogy tényleges megállapítható volna a jelenlegi trend. Valószínűsíthető, hogy az 1990-es évek zavaros hullámzása nem fog visszatérni, ez a rendszerváltást követő társadalmi átalakulások egyedi hatásának tekinthető.

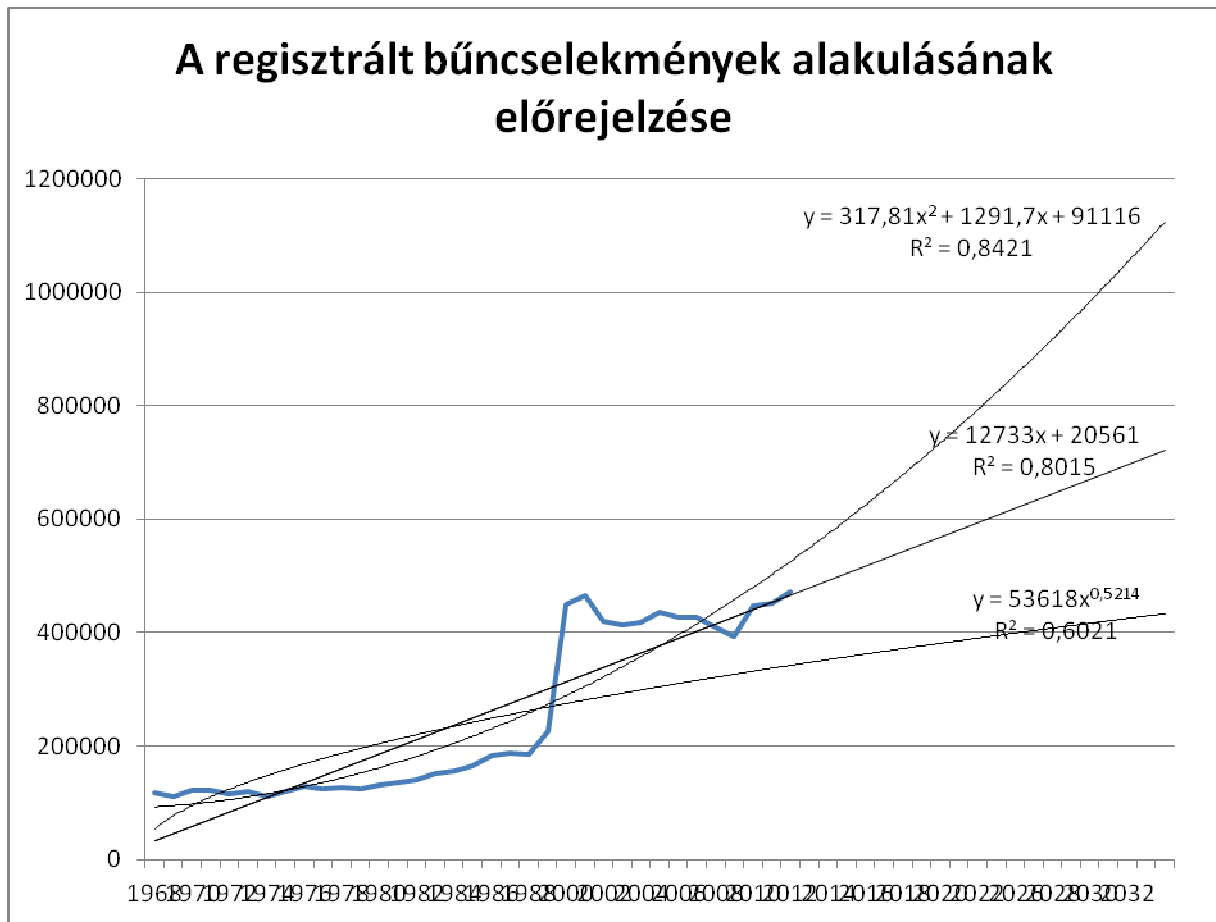
A regisztrált bűncselekmények alakulása 2000. és 2012. között

A rövid időszak miatt az adatsorhoz illeszthető lineáris trend nagyon alacsony illeszkedést mutat. Az R^2 értéke is azt jelzi, hogy önállóan nem értelmezhető ez az adatsor. Ugyanakkor, ha a hosszabb adatsorhoz illesztjük a lineáris trendet, akkor már egészen meggyőző magas R^2 értéket kapunk. ($R^2 = 0,8$)

Az adatsorhoz azonban több lehetséges trendvonal is illeszthető. A következő grafikon az előrejelzések alakulását mutatja a különböző trendek esetén.

A regisztrált bűncselekmények adatainak matematikai elemzése a jövőbeli trend alakulásáról több lehetőséget is felvet. A modellek számításakor 20 éves előrejelzéssel számoltunk. Matematikailag a legpontosabb illeszkedést egy exponenciálisan növekvő görbe mutatja itt a legmagasabb az R^2 értéke ($R^2 = 0,84$). A tapasztalat szerint azonban az ilyen dinamikus növekedésnek nem nagy a valószínűsége. A jelenleg rendelkezésre álló adatokkal ugyan jó egyezést mutat ez a modell, de tartalmilag nem nehéz lenne interpretálni. A társadalomban nem látszanak ilyen jelentős változásra utaló jelek, s a bűnözés nem választható el a társadalmi háttértényezőktől. Így ennek a lehetőségnek a megvalósulását nem tartjuk valószínűnek.

Egy növekvő lineáris trendet jelző modell is még jó illeszkedést mutat. ($R^2 = 0,8$) Ennek a scenáriónak a bekövetkezése mellett már több érvet lehet felsorakoztatni. Mint korábban már említettük az ezredforduló utáni adatok viselkedése is a korábbi a 80-as évek végig tartó enyhén növekvő lineáris trend folytatásának tűnik. Itt csupán a trend meredeksége jelenthet gondot. A jelentős szintbeli eltérés (a 80-as években 200.000 körül alakuló adatok, a 2000-es években 400.000 körül ingadoznak) miatt a trend növekedési üteme meglehetősen meredeken alakul. Ez a modell 2022-re 600.000 körüli regisztrált bűncselekmény számot prognosztizál. A modell magvalósulásának valószínűsége nem elhanyagolható ugyanakkor vannak olyan tényezők, amelyek a növekedés ellen hatnak.

Az egyik ilyen tényező a szabálysértési értékhatár 50.000Ft-ra emelése. A törvénymódosítás hatására legalább 30-35.000-rel fog csökkenni a következő évben a regisztrált bűncselekmények száma. S ez a csökkentő hatás még néhány évig éreztetni fogja a hatását.

Egy harmadik hatványkitevős modell lényegesen lassabb növekedést jósol, de matematikai értelemben itt kisebb illeszkedést lehet kimutatni. ($R^2 = 0,6$) Ugyanakkor a nyomozóhatóságok felderítési tevékenységének javulása ennek a modellnek is ad némi valószínűséget. Az utóbbi években ugyanis romlott a felderítési hatékonyság. Növekvő bűncselekmény számok mellett is csökkent az ismertté vált bűnelkövetők száma, ez a tendencia azonban hosszútávon aligha tartható. Az eddigi tapasztalatok szerint, a növekvő ismertté vált bűnelkövetők száma a következő években kisebb ismertté vált bűncselekményi számokkal kapcsolódik össze.

Véleményünk szerint a tényleges adatok valószínűleg a 2. és a 3. modell által jósolt értékek között fognak alakulni, és 2020 körül 450.000 – 500.000 közötti ismertté vált bűncselekmény regisztrálásával kell számolnunk.

A jövő fogja eldönteni, hogy az itt bemutatott tendenciák közül melyik fog érvényesülni. Befejezésül mindenképpen emlékeztetnünk kell arra, hogy az elemzés során csak a regisztrált bűncselekmények adataira tudunk támaszkodni. A tényleges bűnügyi helyzet megismeréséhez és egy esetleges pontosabb prognózis elkészítéséhez mindenképpen szükséges volna rendszeres viktimológiai vizsgálatok elvégzésére, hogy a jelenleg rejtve maradó, a statisztikában nem megjelenő látens bűncselekményi részt is megismerhessük.

Irodalomjegyzék

Balázs József (1969): A magyar bűnügyi statisztika kialakulása és fejlődése különös tekintettel annak módszertani kérdéseire. Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica. Tomus XVI. Fasciculus 1. Szeged

Déri Pál (2008.): Statisztika vagy regisztráció a „bűnügyi statisztika”?
= A statisztika és a közigazgatás elkötelezettje, ünnepi kötet a 60 éves Katona Tamás tiszteletére. (Szerk. Kovacsicsné Nagy Katalin.) Bp.,2008, ELTE Állam és Jogtudományi Kar - Központi Statisztikai Hivatal.63-73.l.

Durkheim E. (1967.): Az öngyilkosság Budapest 1967. 197-200. o.

Engels F. (1975.): A munkásosztály helyzete Angliában 258-259. o. Marx K.: Louis Bonaparte Brumaire Tizennyoadikája MEM. I. kötet Kossuth 1975. Budapest 479-480. o.

Guerry, F. (1833.): Franciaország erkölcsi statisztikájára vonatkozó tanulmányok Párizs, 1833. 112-124. o.

Igazságügyi statisztika.

ELTE ÁJK. Tankönyv. Szerk. Kovacsicsné Nagy Katalin, Rejtjel kiadó, Bp. 2001.

Kertész Imre (1996): A bűnügyi statisztika nemzetközi összehasonlításának lehetőségei. Statisztikai Szemle, 1.

KERTÉSZ Imre: Szociológiai módszerek a bűnözés megismerésében I. rész, Belügyi Szemle, 1997/3. szám, pp. 39-50.

Korinek László (1976.): Látens bűnözés az NSZK-ban
Jogtudományi Közlöny, 1976/1 (47–48.)

Korinek László (1985.): A látens bűnözés vizsgálatának módszertani kérdései

Dolgozatok a közgazdaságtudományok köréből Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, 1985. 1-58. o.

Korinek László (1992.): Kelet-Európa és Magyarország bűnügyi helyzete a XX. század utolsó évtizedében

In: Főiskolai Figyelő, III. évf. 1992/3–4. sz., Rendőrtiszti Főiskola, Budapest (196–202.)

Korinek László (1996.): A lakosság feljelentési magatartása és a bűnügyi szervekről alkotott véleménye egy vizsgálat tükrében

Belügyi Szemle, 1996. 4. szám (34–43.)

Korinek László (2002.): Mire jó a statisztika? Belügyi Szemle, 2002/4. 36-37. o.

Ministry of Justice Police Services Division British Columbia Crime Trends, 2002 – 2011

Richard Rosenfeld (2010.): 2010 Preliminary UCR Crime Data Comprehensive and current data and information on crime trends in the United States and other nations.

Department of Criminology and Criminal Justice University of Missouri-St. Louis 2010.

Taft Donald R. (1964.): Criminology

The Macmillan Company, New York

Vavró István A kriminálstatisztika és a bűnözés valósága.

Kriminológiai Közlemények, Budapest, 2001. 60. sz. 15-21. pp.

Vavró István: Kriminálstatisztika hazai fejlődésének rövid áttekintése. 189-195. pp.

A bűnözés alakulása 1968-1982 között 279-269 pp. Kriminológiai szakirodalmi gyűjtemény I. és II. kötet. Szerk: Horváth Tibor – Lévai Miklós Miskolc, 1991.

Solt Ágnes

A legnagyobb kisebbség és a szegénység probléma

ELŐLJÁRÓBAN

Társadalmunkban a cigányság láthatóvá vált és egyre inkább láthatóvá van téve. Mindebben csak az a baj, s akkor van bajban egy társadalomtudós is, ha olyan társadalmi jelenséggel találkozunk, amellyel szemben lelkiismereti problémának érzi a tudományos kívülmáradást. Amikor a „csoport” voltaképpen megbélyegzettek összessége, a csoporthatárok pedig a külső szem által kijelölt határvonalakat jelentik. Ma a cigányok a homoszexuálisokat követően a legnagyobb közutálattól szenvednek. Az elmúlt fél évszázadban nem irányult számottevő politikai akarat a cigányok identitásának, kultúrájának életben tartására. A cigány kultúrát a szocializmus szinte teljesen kiirtotta. A szocializmus évtizedeiben mindennapi tevékenységeiket, szokásaikat megváltoztatták, majd pedig az ennek helyébe épített és működővé váló életstratégiákat (a munkavégzés különböző típusait) a rendszerváltással egy csapásra használhatatlanná tették: megszüntették a munkahelyeiket, járandóságait. A cigányok légüres térbe kerültek, a szocializmus bukásának igazi veszteseivé váltak. Ez jelentette egyúttal az uzsorások és a kamatos pénz térhódításának kezdetét. A cigány emberek ilyenén elhanyagolása, majd később a körülmények által kiformalódott különbözőségük jótékony elhallgatása készítette elő a napjainkra kialakult állapotot.

Magyarországon a határvonalat az etnikai hovatartozás jelöli ki. A cigányok a társadalmi diskurzus és közbeszéd karámba terelt és reflektorfénybe kényszerített emberei. A cigány emberek közötti szolidáris közösség határai nem az etnikai határ mentén húzódnak. Vannak oláhok, beások, romungrók, asszimilálódott cigányok. Ha a társadalom mégis homogén csoportként látja és láttatja ezeket az embereket, azzal – az önmeghatározás és önidentitás részleges megvonása által – emberi méltóságukat csorbítja meg. A cigány embereket a többségi társadalom szeme, egy külső szem ítél meg úgy, hogy egyrészt homogenizálja a csoportba tartozókat, másrészt pedig elválasztja a társadalom többi, nem cigány tagjától.

A kialakult helyzet nehezen visszafordítható, destruktív jelenségeket és folyamatokat indít el. Onnantól ugyanis, hogy a többségi társadalom tagjainak egyre nagyobb hányada vonja a közbeszédbe különös indulattal a cigányokat mint kifejezetten nem kívánatos csoportot, önképüket borzoló folyamat indul el: a cigány ember identitásába észrevétlenül és egyre nagyobb teret hódítva szivárog be a torz tükkörkép. Az erre való kényszerű reflexió a cigány emberekben egyre inkább erősíti a csoportidentitás negatív kötéseit: a cigányok a kitzasztottak csoportjává válnak.

Ahogy egy gyermek személyiségének kialakulásában meghatározó a szülői háttér, ugyanúgy egy etnikumot körülfogó közeg is jelentősen befolyásolja azt, amilyenné válik. Ez megmutatkozik a választott viselkedésmintákban, az adekvát válaszreakciókban és a mindezt körülszövő érzületben.

Mindezzel összefüggésben állnak további súlyos hátrányok: a jól mérhető szocio-ökonómiai tényezők. A cigányok iskolázatlansága például olyan mértékű, mellyel a társadalomba való illeszkedésük esélye minimális, ha egyáltalán megvalósulhat. Ebből egyenesen következik,

hogy a leghátrányosabb munkaerő-piaci helyzetben levők között a cigányok sokszorosan felülreprezentáltak, - csakúgy, mint a büntetés-végrehajtási intézetekben.

A cigányemberek mindegyike megjelöli, hogy melyik csoporthoz tartoznak (romungro, oláh, beás) és megkülönböztetik magukat más csoportok tagjaitól. A csoportok zártak maradtak, soha nem tudtak és nem akartak igazán egy néppé kovácsolódni. Így kérdéses, mennyiben beszélhetünk egységesen cigányságról.

Mindenesetre, a többségi társadalom megítélése szerint - és éppen ezáltal - beszélünk cigányságról, melyet azonban nem belső mechanizmus vagy csoportkohézió tart össze, pusztán a külső megítélés alakította (és alakítja) ki.

A magyarországi legnagyobb etnikai csoport, a cigányság helyzetelemzését elsősorban egy 2011-es jelentés alapján összegzem, amely Magyarországon térképezte fel a roma lakosság gazdasági, szocio-ökonómiai és kulturális helyzetét⁸⁰. Ez a tanulmány a romákat a „három legsúlyosabb szegénységi kockázati tényezővel behatárolható célcsoport” egyikeként említi a gyermekek, illetve a hátrányos helyzetű térségben lakók mellett.

LÉTSZÁM

A roma népesség létszámára vonatkozóan megbízható statisztikai adat nincsen, hiszen ha az önmeghatározásra hagyatkozó hivatalos adatokat és statisztikákat vennénk alapul, figyelmen kívül hagynánk azokat, akik eltitkolják etnikai hovatartozásukat. Szakértői becslések, reprezentatív cigányvizsgálatok szerint 2003-ban a magyar népességen belül a romák aránya 5,5%, kb. 468 ezer fő volt. A demográfiai adatok és népességnövekedési trend alapján a jövőre irányuló becslések ezekből az adatokból kiindulva a 2010-es évek elejére kb. 750 ezer főben határozzák meg a romák számát, a teljes lakosság 7,5-8%-ában azzal a pontosítással, hogy a roma népesség biztosan 700 ezer fő fölötti és 1 millió fő alatti⁸¹.

IDENTITÁS

Egy 2010-11-ben végzett kutatás alapján⁸² a romák által romának tekintett cigányok 77%-a magyarnak is vallja magát, 40% elsősorban magyarnak. A mintába kerültek 8%-a tagadta az etnikai csoporthoz való tartozását. A vizsgálatba kerültek 53%-ának volt cigány identitása, 42%-nak roma identitása. A kutatásba vont 16-64 éves romák 71%-a nem beszélt egyetlen cigány nyelvet sem, s a lovárit, beást vagy más roma dialektusokat értők közül is mindössze 22% használja valamelyiket.

„Cigány népszokásokat, hagyományokat nemigen tartanak számon a megkérdezettek. Ha mégis, akkor ez az oláhcigányokra a legjellemzőbb, de jellemzően náluk is csak a házassággal és párválasztással kapcsolatos hagyományok és szabályok élnek. A telepeken élők – sem a beások, sem a romungrók, sem az oláhok – nem kötik szokásaikat sem a cigánysághoz, sem a hagyományokhoz, egyedül a virrasztás és a mulatságok alkalmával szokásos megvendégelés módja az, amit mint cigány szokást megemlítenek.”⁸³

⁸⁰ Nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák (2011-2020) 1. számú melléklet

⁸¹ Roma társadalom – 2010. Zárótanulmány. Készítette: Marketing Centrum OPK Kft.

⁸² Roma társadalom – 2010. Zárótanulmány. Készítette: Marketing Centrum OPK Kft

⁸³ Solt 2009.

KORMEGOSZLÁS ÉS EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT

A roma népesség jóval fiatalabb a nem roma népességéhez képest: a 0-14 év közöttiek aránya a romák esetében 36,8%, míg a nem romák esetében 15,4%-os.

A romák egészségi állapota messze elmarad a többségi társadalométól: a születéskor várható átlagos élettartam 10 évvel rövidebb. A területi különbségek, melyek a társadalmi – gazdasági helyzet szerint kirajzolódnak, az egészségügyi állapot tekintetében éppúgy megjelennek. Az alapszolgáltatások hiányosságait mutatja és a „szegmentált ellátórendszert jellemző adat, hogy az orvosok lakosságszámhoz viszonyított száma Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legalacsonyabb”⁸⁴.

A csecsemőhalandóság és a koraszülöttek aránya a teljes magyar népesség kb. duplája a cigányság körében. Ennek egyik oka a sok szociális és szocio-ökonómiai hátrány és sok más egészségkárosító hatás mellett például a dohányzás. Egy kutatás szerint a roma nők terhességük idején 62%-ban dohányoznak, míg a nem roma nők esetében ez az arány 25%⁸⁵. Más felmérés szerint⁸⁶ a roma lakosság 77,4%-a dohányzik, míg az összlakosság 341,4%-a. A csecsemőhalandóság a területi hátrányokkal, valamint az anya alacsony iskolai végzettségével szintén szoros kapcsolatban van. Ezzel párhuzamosan a fiatalkori terhességek aránya Magyarország Északi régiójában csaknem háromszor magasabb, mint Magyarország Nyugati részén.

A csecsemőhalandóság mellett (ami az egyik legjelentősebb társadalmi-gazdasági mutató és az egészségügyi állapot jellemző mutatószáma), szintén jól látható a halálos kimenetelű betegségek eloszlásának arányában is a roma és a teljes lakosság közötti különbség, csakúgy, mint a húsz leggyakoribb belgyógyászati betegségcsoport előfordulási gyakoriságának tekintetében. Felmérések szerint a 19 év feletti roma lakosság kb. 66%-a szenved valamilyen betegségben, egyes súlyos betegségek esetében legalább kétszerese, esetenként (pl. látáskárosodás, vérszegénység, tüdő fertőző betegségei) tízszerese a romák betegségaránya a teljes lakosságáénak⁸⁷.

ÉLETKÖRÜLMÉNYEK, LAKHATÁS, SZEGÉNYSÉG

Leghátrányosabb helyzetű kistérségnek nyilvánított térségekben él a magyar lakosság 10%-a. A leginkább elmaradott térségekből való kivándorlás folyamatos, ezzel párhuzamosan pedig a települések és zsákfalvak etnicizálódása zajlik⁸⁸. Ezekben a térségekben az egészségügyi, a szociális és a foglalkoztatottság hiányának problémái együttesen vannak jelen.

⁸⁴ 45.o.

⁸⁵ Neményi Mária: Szegénység – etnicitás – egészség. Budapest, Újmandátum Kiadó 2005. 136-147.o.

⁸⁶ Egészségfelmérés, 2009. KSH és Roma lakosság egészségügyi állapot kutatás, 2009. Eduinvest. 29.o.

⁸⁷ Babusik Ferenc: A szegénység csapdájában. Delphoi – Consulting, 2004. 3-4.o.

⁸⁸ Az „Új Magyarország Felzárkóztatási Program” a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség fejlesztését célozza meg, 97 Mrd forinttal és több mint 1000 projekttel támogatva a kijelölt térségeket. Egyelőre azonban részben a pályázati rendszer bonyolultsága, részben pedig a pályázatok helyi sajátosságokat nélkülöző jellege miatt az átfogó program működése igencsak nehézkes és akadozó.

Nem reprezentatív felmérések szerint⁸⁹ a szegénység a cigányságon belül 2009-ben a 70%-ot érinti. A cigányság 60%-a él vidéken, nagyrészt szegregáltan, kifejezetten rossz körülmények között. Havas Gábor és Zolnay János 2010-ben készült kutatása szerint⁹⁰ kb. száz mélyszegény gettóvá vált, csak romák által lakott település van Magyarországon, kétszáz másik pedig előreláthatóan pár éven belül azzá válik. Egy szegregátumokkal foglalkozó kutatás szerint a lakásállomány 10-12%-a alacsony színvonalú vagy szükséglakás, s szegregált lakókörülmények között él a lakosság kb. 3%-a⁹¹.

„...A romák lényegesen zsúfoltabban élnek az átlagosnál, és a roma háztartásokban sokkal kisebb valószínűséggel van autó, vezetékes telefon, automata mosógép, számítógép és szélessávú internetkapcsolat, mint a nem roma háztartásokban. És itt nem egyszerűen a szegénységről van szó, hiszen video- vagy dvd lejátszót, illetve színes tévét ugyanolyan valószínűséggel találunk a romák lakásaiban, mint máshol.”⁹² (Könyvet viszont csak elvéve.) A szegregátumok felszámolására és a lakókörnyezet javítására szolgáló terepprogramok értékelése szerint⁹³ ezen programok egységes szerkezetének hiánya és a finanszírozás nem megfelelő gyakorlati módja jócskán csökkentette a hatékonyságot.

„A Világbank jelentése szerint a magyarországi roma háztartásoknak 54,9%-ában nincs melegvíz, 34,7%-ukban pedig egyáltalán nincs vezetékes víz. A roma háztartások több mint felében csak udvari WC van, és 13,2% azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol minimum egy családtag a csupasz földön (közvetlen padlón) alszik.”⁹⁴ A roma háztartások kétharmadában elő szokott fordulni, hogy nem tudják befizetni a közüzemi számlákat, a harmadukban pedig az is, hogy nem jut pénz ennivalóra.”⁹⁵

Szegregált mélyszegénységben élő romák mentalitása

A társadalom által nemkívánatosnak minősített, mélyszegénységben élő kisebbség túlélési stratégiái és mentalitása nem a cigány kultúrából (annak bármely ágából) adódik, s nem vezethető vissza arra. A mélyszegénységből és kirekesztettségéből fakadó lélektani és fizikai tényezők elnyomnak minden más olyan hatást, ami lényegében formálhatná ezeket a szubkultúrákat.

Michael Stewart tapasztalata szerint a felemelkedés, az egalitárius rend megszakítása vagy az arra tett kísérlet a cigány közösségben a következőképp értelmeződik: „A romák megvetéssel nézik a romungro származású cigány zenészek elitstátus iránti igényét, mert úgy vélik, hogy a romungrók csak addig adják a cigányt, amíg az valamiképpen hasznukra van, de megtagadják származásukat, amint ennek révén a romákkal vennék őket egy kalap alá”⁹⁶ Ez egybevág a 2009-es kutatási eredménnyel⁹⁷, melyben megfogalmazódik, hogy a mélyszegénység egy olyan állapot, amelyből nem lehet kimozdulni, s aki olyat tesz, ami ennek

⁸⁹ A TÁRKI 2010-es Háztartásmonitor adatfelvétele szerint.

⁹⁰ Havas Gábor – Zolnay János: Az integrációs oktatáspolitikai hatásvizsgálata. Kutatási beszámoló. Európai Összehasonlító kisebbségkutatásokért Közalapítvány, 2010.

⁹¹ Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastruktúráis állapotának elemzése.

⁹² Roma társadalom – 2010. Zárótanulmány. Készítette: Marketing Centrum OPK Kft, 6.o.

⁹³ Petrovácz – Somogyi Teller: Telepeken és telepszerű lakókörnyezetben élők integrációs programjának értékelése, Városkutatás Kft, 2010. június.

⁹⁴ „Életfogytiglan: Roma gyerekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben, ERRC, 2011. júniusi jelentése, 12.o.

⁹⁵ Roma társadalom – 2010. Zárótanulmány. Készítette: Marketing Centrum OPK Kft, 6.o.

⁹⁶ Stewart 1994: 132

⁹⁷ Solt 2009.

cáfolataként értelmezhető (pl.: hosszú távon alacsony presztízsű munkát is elvállal, takarékoskodik, támogatja gyermekei továbbtanulását és következetes nevelési elvei vannak), az veszélyes, és ezért megtorolandó. Bármi, ami az alapfeltevést érvényteleníti, olyan, mint egy kimondatlan, de annál durvább kritika azokra nézve, akik napról napra próbálnak megélni, évek vagy akár évtizedek óta. Mindez nem tudatosan képezi meghatározó vázát a mélyszegénységben megrekedt helyzetet átszövő mentalitásnak. Ez egy olyan attitűd, amely folyamatosan érzékelhető egyrészt a munkához, segélyekhez, iskolához és gyerekneveléshez, illetve a házhoz való hozzáállásban, másrészt megszabja az egymáshoz való viszony bizalmi határait. A „lehetetlen változtatni” tartalmú alapvetés meghazudtolása pedig a kirekesztést vonja maga után. Kenneth B. Clark a fekete gettókról írott tanulmányában ugyanezt a jelenséget írja le: „Azok, akik meg sem próbálják elhagyni a gettót, meg vannak róla győződve, hogy azok, akik megpróbálják, árulónak érzik magukat. Vagyis feltétlen ragaszkodást követelnek a gettópatológia iránt. Normáihoz feltétlen alkalmazkodást követel. Nevetségessé teszi, elűzi, vagy elszigeteli mindazokat, akik igyekeznek szembeszegülni ezekkel a normákkal, vagy akár csak át akarják alakítani azokat.”⁹⁸

Az objektív körülményeket illetően, illetve az önbecsülés és negatív önkép általánosságában is párhuzamot vonhatunk a fekete gettók és a magyar szegregált telepek között: „A gettók objektív jellemzői a túlszűfolttság, a rossz lakásviszonyok, a nagy csecsemőhalandóság, a bűnözés és a betegség. Szubjektív jellemzői a sértődöttség, az ellenséges indulatok, a kétségbeesés, a fásultság, az önlebecsülés és ezt ellensúlyozandó egyfajta fellengzős, »csak azért is« magatartás”⁹⁹. „Mindenfelé a szertelenség, pusztulás, fásultság és kudarc jeleit látni. Az egyetlen állandó jellemző a kisebbségi érzet. Az emberek, úgy látszik, feladták a harcot az élet olyan apróságában, amelyek gyakran a fontosabb dolgok jelképei”¹⁰⁰. A szegénységgel járó nélkülözések, a frusztráció és az önbecsülés fokozatos leépülése a családon belüli kapcsolatokat is szétfeszíti, s sokszor a boldogság, a jobb boldogulás reményének elvesztésével az emberek számára a másik nyomorának látványa szolgál elégtételül.

Az éhezésnek, nyomornak egyik oka a tényleges nincstelenségen túl a pénz beosztásának hiánya vagy nem megfelelő módja. A segélyekből és egyéb jogcímen járó juttatásokból befolyó pénzösszeg annyira minimális, hogy még abban az esetben is csak az alapvető szükségletek egy részét fedezné, ha azt egyenlően osztanák el a hónap teljes egészére. Ebből a kilátástalanságból is fakad, hogy a „fizetés” kézhez kapásakor a „van” miatt érzett megkönnyebbülés – az azt megelőző szűkölködést, sok esetben tényleges, hetekig tartó éhezést követően – azt eredményezi, hogy a családok nagy arányban költenek nem alapvető élelmiszerekre, illetve élvezeti cikkekre stb., amelyekre egyáltalán nem jutna.

A telepen élő romák között nagyon súlyos generációs problémák érzékelhetők a rendszerváltás előtt és után szocializálódottak körében. A tiszteletben tartás és megbecsülés az idősebb generáció számára egyértelműen fontos érték. A többségi társadalom és kisebbség viszonya, illetve a diszkrimináció dühöt és ellenállást kiváltó hatása körükben nem jellemző, inkább a becsületesség bizonyításának vágya és a fiatalabb generációtól való elhatárolódás érzékelhető fokozott mértékben. A fiatalok arra panaszkodnak, hogy nincs munkalehetőség, ami mégis akad, az nem kifizetődő, ráadásul megalázó, valamint hogy a kevés segélyből képtelenség megélni. A nem romák felől érzékelhető tartózkodás és elhúzóadás

⁹⁸ Clark 2008: 69

⁹⁹ Clark 2008: 31

¹⁰⁰ Clark 2008: 45

¹⁰¹ Lewis 1968; Clark 2008.

¹⁰² Clark 2008: 134.

¹⁰³ Clark 2008: 160.

¹⁰⁴ Clark 2008: 145.

dühöt és ellenállást kelt a telepi roma fiatalokban, fokozva az ellentéteket, sérelmeket. Ennek következménye az is, hogy az adódó munkalehetőségek java részét azért sem vállalják szívesen, mert megalázónak tartják azt, hogy az őket kirekesztő nem romák mint munkaadók vesznek részt a folyamatban, és sokan behódolásként élik meg, ha elvállalják a számukra amúgy is rossz üzletet sejtető munkákat.

A verekedést és a nyomort azonos arányban tartják a nők is és férfiak is eltitkolandónak, szégyenfoltnak. A nyílt agresszió és a nyomában járó félelem, illetve a nyomor, szegénység, éhezés miatti szenvedés semmilyen értékrendszer és ideológia szerint nem tekinthető pozitívnak, vágyottnak. A szegregáltan lakók életét megkeserítik ezek a körülmények, s azok a dolgok, amelyek gyengeségre, sérülékenységre utalhatnak: az érzékeny pontok tabukká válnak. Ha valakiről kiderül, hogy gyenge és sebezhető, az kizárólag negatív következményekkel számolhat ezekben a közösségekben – a szolidaritás a leggyengébbekre végképp nem terjed ki, így mindenki igyekszik leplezni a hiányosságait. A sérthetlenség látszatának megőrzéséhez a leggyakoribb fegyver a nevetés.

A bűnelkövetés fogalma alatt a kutatásba vont emberek nagyon elleni bűncselekmények megvalósítását értik. Sem a garázdaság, sem a súlyos testi sértés jellemzően nem definiálódik bűncselekményként. Ennek oka, hogy a verekedés, verés túlnyomórészt elfogadott konfliktuskezelési technika. Az ilyen összetűzések a szegregáltan élők körén belül gyakoriak, és csak az esetek töredékében eredményeznek rendőri beavatkozást. A problémákat személyesen, egymás között intézik el, „illetéktelen kívülálló” nélkül. Mindez jellemző az összes mélyszegénységben kirekesztetten élő embercsoportra; például a mexikói nyomornegyedet vizsgálva Oscar Lewis éppúgy szembesült ezzel a jelenséggel, ahogyan Kenneth B. Clark a harlemi gettóban¹⁰¹.

Két, egymásnak ellentmondó és a „magyarokról” ellentétes képet sejtető közkeletű nézet létezik a mélyszegénységben élő romák körében: 1.: A „paraszt” munkát ad, megélhetést biztosít, ezért fontos megnyerni a bizalmát és jó kapcsolatot ápolni vele. 2.: A magyar kihasználja a szegénységben élő romákat, alantas munkát végeztet velük, amelyet nem fizet meg, átveri és becsapja őket. Azt, hogy egy roma ember mit gondol erről a kérdéstről, meghatározza a magyar–roma viszony. A szegregált telepeken élő romák legtöbbször szerint a magyarok „lenézők”, „nagyképűek” és „fösvények”. Kifejezetten pozitív megítélés leggyakoribb jelzői a „tisztá”, „rendes”, „becsületes” voltak.

Az erőszak és a nélkülözés után a vizsgált szegregáltan élő roma lakosság körében a harmadik legfájdalmasabb pont a kirekesztettség, a diszkrimináció, ami így meghatározza az ott élők választott túlélési stratégiáit és mentalitását.

Arra vonatkozóan, hogy valójában mennyire diszkriminatív a hozzáállás és mennyire jellemző a visszaélés a hivatalokban, nagyon kevés megbízható információt lehet hallani. A sejtető hivatali visszaélések azonban szinte soha nem kerülnek napvilágra, mert az alulképzettség miatt az érdekvédelem szintje a vizsgált romák körében ijesztően alacsony. Azok a nonverbális és verbális eszközök, amelyekkel sok esetben kommunikálnak egy hivatalban, olyan visszatetszést váltanak ki, amely miatt még egy jogos igény, felvetés is – valamiféle hivatalos indok keresésével – könnyedén elutasítható, sőt kifejezetten elutasítandó. A kisebbségi önkormányzat képviselői és e szervezet tagjai azok, akik többek között épp ennek a kommunikációs szakadéknak az áthidalására lennének hivatva. A gyakorlatban azonban a kisebbségi önkormányzatok teljesen alkalmatlannak tűnnek e feladat betöltésére. Ennek egyik oka, hogy a romák közül kikerülő képviselők a legritkább esetben képviselik azokat, akik megválasztották őket, illetve szinte mindenütt erőteljesen megosztják az embereket. Kenneth B. Clark így ír e jelenség okairól: „Nagyon nehéz, sőt szinte lehetetlen a hatalom birtokosaként viselkedni olyasvalakinek, aki folyton csak azt tapasztalja, hogy nincs hatalma. A gettópolitikusok hatalma nélküli a gazdasági és társadalmi befolyás szilárd alapjait, így futóhomokra épül, ezért ezek a politikusok hajlamosak arra, hogy

beletörődjenek hatáskörüik korlátozott voltába, és közvetlen előnyöket hajszoljanak. (...) Mivel mind a hatalomért, mind a protekcióért folyó versenyben lemaradnak, ezért általában egymás közt marakodnak a morzsákért, s mindannyiukat ellehetetleníti a minimális részesedésért folyó vetélkedés”¹⁰² Természetesen van olyan eset is, amikor a képviselőnek valóban eltökélt szándéka és célja a helyi cigányság helyzetének előmozdítása, de – ennek ellenére, vagy ettől függetlenül – a közbeszédben nem kerülheti el a vádat, mely szerint csak a saját hasznát keresi, eltulajdonítja a köznek járó pénzeket, és kizárólag a saját jólétéért küzd. Hasonlatos jelenség a feketék között Clark szerint: „Az amerikai néger az önmaga vagy más néger iránti szilárd, feltétlen megbecsülés érzetét tudja a legkevésbé magáévá tenni. Gyanakvása, hogy a sikeres négernek eredményeket kell produkálnia a becsület és tisztesség terén, kételye, hogy egyáltalán joga van-e bárkinek is a felemelkedésre. Ez megfosztja őt attól a képességtől, hogy ellenszenv és szkepticizmus nélkül becsülje és tisztelje néger társait. Különösen igaz ez arra az esetre, ha néger társa olyan területen igyekszik elismerést kivívni magának, amely általában zárva van a néger előtt, és ahol a verseny módozatai és az előmenetel felett társadalmunk legnagyobb fehér hatalmasságai öröködnék”¹⁰³

Az egyik legnagyobb kommunikációs nehézség abban áll, hogy a legtöbb vizsgált mélyszegénységben élő roma ember kifelé irányuló kommunikációjának stratégiai eleme – a kívülről várt segítségre való hagyatkozás miatt – a szegénység és tehetetlenség örökös bizonygatása. Ez azonban egyúttal súlyosan gátolja is az egyéni lehetőségek felismerését, gyengíti azt a hitet, hogy sorsukat ők maguk is képesek alakítani, képesek pozitív változást előidézni. A saját felelősség elhárítását eredményezi a kívülről kapható segítség érdekében folytatott kommunikáció és a mögéje épülő mentalitás. Kutatások szerint éppígy a fekete gettóban is jellemző a tehetetlenség és a kívülről várt segítség: „A négerek változatlanul abban a meggyőződésben élnek, hogy a gettóért a fehér hatalmi rendszer a felelős, és ezért a gettóban felmerülő minden problémáért a fehéreknek kell fizetniük.”¹⁰⁴ E kommunikáció azért is veszélyes és megtévesztő, mert az egyén objektív egzisztenciális helyzetétől szinte teljesen függetlenül alkalmazható.

FOGLALKOZTATOTTSÁG

A rendszerváltás és az e nyomán végbemenő gazdasági átalakulás a roma embereket kiemelten hátrányosan érintette, mert azok a munkahelyek szűntek meg elsősorban, amelyeket nagy arányban töltöttek be cigány emberek. Becslések szerint ekkor a munkahelyeik 55%-a megszűnt (az összes munkahely 33%-a szűnt meg országosan a rendszerváltást követő években). „A Central European Management Intelligence (CEMI) 2006-os elemzése szerint bár a romák a népesség 7%-át alkotják, a foglalkoztatottaknak csak kb. 2-2,5%-a roma, a regisztrált munkanélkülieknek viszont 25-30%-a.”¹⁰⁵ A cigány emberek körében a foglalkoztatottság alig éri el a 20%-ot¹⁰⁶, a roma nők körében pedig nem haladja meg a 10%-ot sem¹⁰⁷.

Az Új Széchenyi terv keretén belül megvalósult, a „roma társadalmat” vizsgáló reprezentatív felmérés szerint „a roma háztartások 55%-ának egyetlen dolgozó, munkával pénzt kereső tagja sincs. Több dolgozó, pénzkereső családtag mindössze a roma háztartások

¹⁰⁵ 44.o.

¹⁰⁶ Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság, 1971-2003. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004.

¹⁰⁷ Bernát-Páthy-Dencső 2009. A roma nők helyzete kelet-európai összehasonlításban az ezredfordulón.

15%-ában él. A foglalkoztatási helyzet drámai romlását mutatja, hogy a 16-54 éves romák apjának 93%-a alkalmazásban állt, saját vállalkozása volt, vagy alkalmi munkákat vállalt, és a megkérdezettek anyjának a fele is gazdaságilag aktív volt a válaszadók 14 éves korában.”¹⁰⁸

A gazdasági helyzet romlása óta romlott a munkaerő-piaci helyzet, s ebben a helyzetben a hátrányos helyzetűek munkaerő-piaci integrálódásának esélye még korlátozottabb, mint egyébként. Az aktív korú lakosságon belül az inaktivitás az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők körében a legjellemzőbb.

ISKOLÁZOTTSÁG

A cigányság iskolázottsága rendkívül alacsony, jóval elmarad a nem romákétól. A cigányság 60,8%-a fejezte be az általános iskolát szemben a teljes magyar lakosság csaknem 100%-ával, és mindössze 12,9%-a jut el az érettségiig az országos 80%-kal szemben. A felsőoktatásban 2% vesz részt, diplomát pedig mindössze 0,5%-uk szerez¹⁰⁹, míg a teljes magyar lakosság 30%-ára jellemző ez¹¹⁰. „A 16-64 éves romák 70%-a soha nem szokott internetet használni, és mindössze ötödük tekinthető rendszeres internet használónak. A teljes lakosság körében viszont 50% a rendszeresen internetező aránya.”¹¹¹

A roma nők a roma férfiakhoz képest is hátrányban vannak iskolázottság terén csakúgy, mint foglalkoztatottság tekintetében. A korai gyermekvállalás mint az egyetlen lehetőség és jövőkép marad, hiszen a munkaerőpiaci integrálódás nagyon gyakran elérhetetlennek tűnik. Ez nem csupán etnikai, hanem nemi szerepből adódóan is hátrányos helyzetbe taszítja a cigánylányokat és asszonyokat, akiknek tiszteletet és becsületet a gyermekvállalás adhat¹¹².

A halmozottan hátrányos helyzetűek között a cigány gyerekek felülreprezentáltak. Kertesi és Kézdi 2010-ben úgy becsülték, hogy a roma diákok kb. kétharmada halmozottan hátrányos helyzetű, s a halmozottan hátrányos helyzetűek kb. fele roma¹¹³. A közoktatásban az oktatási kirekesztődés jelensége nem pusztán abban nyilvánul meg, hogy a mélyszegényben élők, roma tanulók képviselik a diákság túlnyomó részét vagy teljes egészét. A jelenséggel együtt jár az oktatás rossz színvonala és az intézetek felszereltségének sokrétű hiányossága, amelyek következtében a társadalmi különbségek exponenciálisan növekszenek. A roma többségű iskolák száma Havas és Zolnay kutatása szerint 2004-től 2010-ig kb. 34%-kal emelkedett¹¹⁴. Az integrált oktatás elterjedése és az esélyegyenlőség érdekében jelentős erőfeszítések történtek, de „a lemorzsolódási ráták és a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók tanulmányi eredményei egyelőre nem javultak szignifikánsan”¹¹⁵.

¹⁰⁸ Roma társadalom – 2010. Zárótanulmány. Készítette: Marketing Centrum OPK Kft. 4.o.

¹⁰⁹ Ez utóbbi adat a Nyílt Társadalom Intézet 2008-as becslése.

¹¹⁰ Az adat a „Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) 2008-as felmérésének eredménye. Közli: „Életfogytiglan”: Roma gyerekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben, ERRC, 2011. júniusi jelentése, 13.o.

¹¹¹ Roma társadalom – 2010. Zárótanulmány. Készítette: Marketing Centrum OPK Kft, 6.o.

¹¹² Durst Judit: „Nekem az élet a gyerek”. Gyermekvállalási szokások változása egy kisfalusi cigány közösségben. Századvég, 2001, 3.sz. 71-92.o.

¹¹³ Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: Iskolázatlan szülők gyermekei és a roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételeknek 2006 és 2009. közötti hullámairól. 2010.

¹¹⁴ Havas Gábor – Zolnay János: Az integrációs oktatáspolitikai hatásvizsgálata. 2010. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatásokért Közalapítvány

¹¹⁵ 37.o.

A Tanoda programok célja is a lemorzsolódás csökkentésének segítése és a felzárkóztatás, elsősorban roma tanulók javára, azonban ennek az egyébként jól működő programnak a fenntarthatósága veszélyben van.

ÁLDOZATTÁ VÁLÁS ÉS BÜNELKÖVETÉS

A roma nők és fiatalok a legkiszolgáltatottabbak Magyarországon az emberkereskedelem és a szexuális kizsákmányolás szempontjából. Az áldozatok jellemzően iskolázatlan, mélyszegény környezetben élő, elsősorban a keleti és észak-keleti régiókból. Az áldozattá válás megelőzésében, az áldozatsegítésben tevékenykedők, valamint civil szervezetek szakemberei körében végzett kutatás eredményei szerint az emberkereskedelem áldozatainak 40-80%-a cigány származású. „Magyarországi nőjogi szervezetek munkatársai szerint – az amszterdami prostituáltak 25-30%-a, illetve a zürichi utcai prostituáltak 98-99%-a magyar állampolgár, akik közül 80-85% roma származású – Zürichi és amszterdami civil szervezetek beszámolója alapján feltételezhető, hogy ezen nők nagyrésze emberkereskedelem, illetve kizsákmányolás áldozata”¹¹⁶

A romák ellen elkövetett rasszista motivációjú erőszakos bűncselekmények az elmúlt években gyakoribbakká váltak, csakúgy, mint az egyenruhás bűnözés.

Minden társadalomtudományi vizsgálat és kutatás igazolja, hogy nem létezik olyan tipikus etnikai vonás, amely a bűnelkövetés esélyét befolyásolná. Nem valamely sajátos etnikai jellemző az, amely a cigányság bűnözési hajlandóságát determinálja. A probléma összetett: több generáción keresztül fennálló társadalmi-gazdasági okokra, az előítéletesség negatív hatásaira, illetve rögzült viselkedési formákra és beállítódásokra vezethető vissza az, hogy a cigánybűnözés fogalma újra és újra felbukkan. A „cigánybűnözés” fogalma oksági kapcsolatot feltételez a cigány származás és a bűnelkövetési gyakoriság között. Olyan - bűnbakképző - tartalmakat közvetít, amely a cigány kisebbséget méltatlan helyzetbe hozza, az előítéletet és indulatokat pedig tovább szítja.

A cigány származású emberek a társadalom legszegényebb és legrosszabb érdekérvényesítő rétegében sokszorosán felülreprezentáltak. Az iskolázatlanság, a munkanélküliség, a nélkülözések olyan tényezők, amelyek a cigányságot különösen és nagy számban érintik. Ugyanezek a tényezők a bűnelkövetési hajlandóságban szintén rizikófaktorok, hiszen a lehetőségek hiánya, a kilátástalanság, a mindennapi megélhetésért folyó harc és a kizsákmányoltság vonzóbbá teszi a bűnelkövetői karriert.

A bűncselekmények elkövetésének előfordulási gyakorisága a két legelmaradottabb régióban, Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön jelenik meg és növekszik a leginkább. Az uzsora-bűncselekmények tipikusan ezeket a térségeket érintik elsősorban, hiszen ezt a bűncselekmény típust a mélyszegénység, a súlyos és folyamatos egzisztenciális gondok és az ezekből fakadó igények tartják életben.

Az iskolázottsági szint, a munkaviszony és a jövedelem, a családszerkezet, az idő strukturáltsága vagy annak hiánya összességében döntő módon meghatározza a mindennapi életet és a világlátást. A megélhetésért vívott küzdelem és a lehetőségektől való megfosztottság másféle megküzdési stratégiákat és túlélési mechanizmusokat tesz elérhetővé egy mélyszegénységben élő ember számára, mint egy átlagos társadalmi-gazdasági helyzetben élő társa számára¹¹⁷.

¹¹⁶ 17.o.

¹¹⁷ Tauber István, Kemény István féle kutatási eredményekre hivatkozva

Egy 2011-ben végzett börtönkutatásunkban¹¹⁸ többek között az önmagukat romának valló fogvatartottakat hasonlítottuk össze a többi fogvatartottal iskolázottsági, valamint egyes mentalitásbeli dimenziókban. A magukat romának vallók aránya a fiatalokéknál volt a legmagasabb: 74%-os, de a nők és férfiak körében is sokszorosán felülreprezentáltak voltak társadalmi arányukhoz képest¹¹⁹. A teljes börtönpopulációban, így a mintában is jóval alacsonyabb az iskolázottság a magyar lakosság átlagánál, még ezen belül is szembetűnő azonban a roma elítéltek iskolázatlanságának mértéke, amely rengeteg egyéb hátrányt okoz számukra nemcsak a kinti világban, de a börtön falain belül is. A roma elítéltek több mint háromnegyede nyolc osztályt vagy annál kevesebbet végzett, és mindössze 1,8 százalékuk érettségizett, miközben a nem roma fogvatartottak több mint negyede szerzett legalább érettségit, és kevesebb mint fele nem tanult tovább a nyolcadik osztály után.

Ha az érdekérvényesítéshez felhasznált tőkét nézzük, azt láthatjuk, hogy a roma elítéltek között többen a fizikai erejükkel és kapcsolataik segítségével igyekeznek elérni azt, amit akarnak, addig a nem romák a szellemi, illetve anyagi előnyüket használják fel inkább.

A románoknál a sérelmeket bármi áron megtorló mentalitás minden korcsoportban jóval magasabb a magyarok körében előfordulónál (összesen a romák 54,9, a nem romák 34,5 százaléka). A sérelmek el nem feledése, a bosszúvágy és az elégtételvétel vágya az alacsonyabb reziliencia-¹²⁰ szintre utalhat, a frusztrációkkal és kudarcokkal szembeni rugalmas ellenálló képesség gyengeségére.

A valaki más iránt érzett felelősség az életkor növekedésével a nem roma elítéltek esetében folyamatosan nő, míg a romák esetében idősebb korra jelentősen csökken (összesen a romák 50,3, a nem romák 30,6 százaléka). Ez az eredmény tendenciájában és a háttérben húzóó okok szempontjából is párhuzamba állítható a kiábrándultsággal, a reményvesztettség érzéssel kapcsolatos megfigyelésekkel.

A cigány elítéltek esetében generációról generációra valamiféle mentalitásváltozást figyelhetünk meg, amely a nem romák esetében nem mutatható ki. A kutatási eredmények alapján csak az állapítható meg, hogy a fiatal és az idősebb generációk között furcsa, a többségi társadaloméval sok szempontból ellentétes változás látható, amelynek magyarázata lehet az életkori változás, de könnyen lehet, hogy a generációs változások képeződnek le. Ez utóbbinak magyarázatai lehetnek a romák egyre romló szocioökonómiai körülményei, a generációkon keresztül állandósuló munkanélküliség, a növekvő társadalmi ellenállás és a negatív megkülönböztetés hatásai.

DISZKRIMINÁCIÓ

„Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének kisebbségi megkülönböztetést vizsgáló kutatása alapján a magyarországi romákat érinti leginkább a munkakerő-piaci diszkrimináció az Unióban. Az elmúlt 5 évben 68, az utóbbi 12 hónapban 47%-uk érezte úgy, hogy

¹¹⁸ Solt –Antal –Serfőző: A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje. Kutatási jelentés, 2011. OKRI.

¹¹⁹ Fiatalokéknál 73,8%, női fogvatartottaknál 41,8%, férfi fogvatartottak körében 35,9% vallotta magát cigány származásúnak.

¹²⁰ A reziliencia a sikeres alkalmazkodás folyamata, képessége, vagy kimenete a kihívást jelentő vagy fenyegető körülmények ellenére. Ann S. Masten – Margaret O’Douglierty Wright: Cumulative risk and protection models of child maltreatment. In: Robbie B. B. Rossman – Susan M. Rosenberg (eds.): Multiple victimization of children: Conceptual, developmental, research and treatment issues. Haworth Press, New York, 1998

munkakeresés közben negatív diszkriminációnak voltak kitéve. A roma népességet súlytó problémák hosszú évek óta megoldatlanok; iskolázottsági, foglalkoztatottsági elmaradásuk pedig évtizedekre konzerválódott.¹²¹”

A JÖVŐ GENERÁCIÓ, A GYERMEKEK

A KSH adatai szerint a gyermekek 11%-a (kb. 198 ezer fő) veszélyeztetettként van nyilvántartva, elsősorban anyagi okok miatt, amelyek azonban sohasem állnak önmagukban. A veszélyeztetett gyerekek egyre nagyobb százaléka azonban magatartási problémák miatt kapja meg ezt a címkét. A gyermekvédelmi szakellátásba kerülő gyermekek közül egyre nagyobb a 12-14 éves korban családjukból kiemelték aránya, az ok ebben az életkorban túlnyomó többségben a különböző magatartási zavarok és problémák, az iskolakerülés, beilleszkedési zavarok.

Az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) megállapította, hogy a gyermekotthonokban Magyarországon a roma gyerekek többszörösen felülreprezentáltak: a megkérdezett gyermekotthonokban élő gyerekek 58%-a volt roma, míg a teljes gyermekpopulációnak kb. 13%-a cigány származású¹²². Neményi Mária és Messing Vera 2007-es kutatásának adatai szerint a budapesti gyermekotthonokban a roma gyerekek aránya 18-szor magasabb, mint a lakosságon belüli arányszámuk¹²³. Ugyanígy a jelentésben megfogalmazták, hogy cigány származású gyermekeket jóval kisebb arányban fogadnak örökbe, mint nem roma társaikat.

„A roma gyerekek többsége a szakemberek szerint főként viselkedési problémák és iskolai hiányzás miatt tizenéves korban, vagy egészen kicsi, három év alatti korban kerül a szakellátás rendszerébe.”¹²⁴ Szakemberek szerint az értelmi fogyatékoság miatt speciális ellátási igényűnek minősített gyermekek között a cigány gyerekek aránya szintén nagyon magas¹²⁵.

A kora gyermekkori fejlesztés nagyon fontos, a gyermek legfogékonyabb korszakában minden befektetés sokszorososan megtérül a későbbiekben, azonban a gyermekvédelmi alapellátás, a család gondozás éppen azokból a térségekből és településekből hiányzik gyakorlatilag teljes mértékben, ahol a leginkább kereslet volna rá – így a szegregáltan élő roma családokhoz sem jut el a kellő segítség, amivel meg lehetne előzni sok későbbi probléma kialakulását. Éppen az intézmény- és szolgáltatórendszer hiányosságai miatt lesznek az amúgy is társadalmi helyzetüket tekintve hátránnyal küzdők még inkább kiszorítva az esélyekből és kompenzációkból, hiszen sem a szülők számára, sem gyermekeik számára nem jut el a megfelelő mentálhigiénés (egészségügyi, szociális, oktatási) vagy bármilyen más támogatás¹²⁶. Így a roma gyerekek kisebb arányban részesülnek a helyzetüket, jövőjüket segítő, könyvítő állami támogatásban.

¹²¹ 44.o.

¹²² „Életfogytiglan: Roma gyerekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben, ERRC, 2011. júniusi jelentése, 5.o.

¹²³ „Életfogytiglan: Roma gyerekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben, ERRC, 2011. júniusi jelentése, 25.o.

¹²⁴ „Életfogytiglan: Roma gyerekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben, ERRC, 2011. júniusi jelentése, 35.o.

¹²⁵ „Életfogytiglan: Roma gyerekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben, ERRC, 2011. júniusi jelentése, 43.o.

¹²⁶ Ezt hivatott némileg ellensúlyozni pl. a „Biztos Kezdet program”, amely az 5 év alatti hátrányos helyzetű térségekben élő gyerekek számára már 44 gyermekházat működtet TÁMOP-os forrásokból.

KORMÁNYZATI ROMA POLITIKA

A kisebbségi támogatások eredményessége nem követhető nyomon, a rendszerhez nem kapcsolódott egységes monitoring rendszer, melynek hiányában felmérhetetlen, hogy vajon a segélyek hány százaléka és milyen formában érte vagy nem érte el a célcsoportot. S habár a támogatások mértéke a rendszerváltás óta többszörösére nőtt, a tervezésben, végrehajtásban és a programok egységes szervezésében nem történt minőségi változás.

A roma mélyszegénységben élők többségének egyedüli és bevett érdekérvényesítési képessége a mélyszegénységi lét és a nyomor kommunikálásában áll. A segítség és támogatás az, ami életben tartja az érdekérvényesítésnek ezt a módját. Ennek alapján a lehetséges utak a következők:

4. Ha az érdekérvényesítés eme, bejáratott útja elzáródik, de a diszkrimináció megmarad, a bünelkövetési hajlandóság sokszorosára nő.

5. Ha az érdekérvényesítés bejáratott útja megmarad, a diszkrimináció pedig csökken, akkor a jelen állapot stabilizálódik és hosszú évtizedekre konzerválódik.

6. Ha az érdekérvényesítés bejáratott útja elzárul és ezzel párhuzamosan más utak nyílnak meg (pl. oktatás és munkaerő-piaci lehetőségek javulása, bővülése), ekkor, és csakis ekkor van esély a változásra, a mélyszegénységből való kitörésre. Ezzel a változással egy időben és párhuzamosan valószínűsíthető a diszkrimináció fokozatos csökkenése.

Amennyiben az első két lehetőség bármelyike valósul meg, a legnagyobb kárvallottak azok a mélyszegénységben élő roma emberek lesznek, akik a túlélés érdekében nem alkalmazzák a többség által használt kommunikációt, hanem küzdenek ellene. Ugyanis a közvetlen környezetükben élőkön kívül – akiknek erre adott reakciója az alany kirekesztése, kigúnyolása – senki más nem viszonyul eszerint hozzájuk.

Irodalomjegyzék

- A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Budapest, 1999.
- Ambrus Péter (1995): A szegénység kultúrája. In: Prónai Csaba: *Cigánykutatás és kulturális antropológia*. Budapest.
- Andor Mihály–Reisz Terézia (szerk.) (2002): A cigányság társadalomismerete. Pécs, Iskolakultúra.
- Bakó Boglárka (szerk.) (2003): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ.
- Bakó Boglárka (2007): Cigány módra – magyar módra. Együttélési viszonyok egy mikroközösség sztereotípiatörténete in: Bakó Boglárka–Papp Richárd–Szarka László (szerk.): *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Tér és terep 5. 36–64 o. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve. Budapest: Balassi Kiadó.
- Bakó Boglárka–Papp Richárd–Szarka László (szerk.) (2007): *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Tér és terep 5. 488 o. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve. Budapest: Balassi Kiadó..
- Barth, Fredrik (1969): *Ethnic groups and boundaries*. 117–134. Oslo: University Press.
- Bass László–Darvas Ágnes–Dögei Ilona–Ferge Zsuzsa–Tausz Katalin (2007): A szegénység és kirekesztés változása. ELTE TáTK kutatási jelentés. ELTE Szegénységkutató Központ.
- Bourdieu, P. (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. (Szerk.: Lengyel Gy –Szántó Z.). 155–176. Budapest: Aula Kiadó.
- Clark, Kenneth B. (2008): *Fekete gettó: a hatalom dilemmái*. Budapest: Educatio.
- Dupcsik Csaba (2009): A magyarországi cigányok története. Budapest: Osiris Kiadó.
- Džambazovič, Roman–Jurásková, Martina: A romák társadalmi kirekesztettsége és szegénysége Szlovákiában.
http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/web11_09_juraskova.pdf
- „Életfogytiglan”: Roma gyerekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben, ERRC, 2011. júniusi jelentése

- Emigh, Rebecca Jean–Iván Szelényi (szerk.) (2001): *Poverty, Ethnicity, and Gender in Eastern Europe During the Market Transition*. Westport-London: Prager Publishers.
- Erdős, Kamill (1989): A magyarországi cigányság. In: Vekerdi József (szerk.): *Erdős Kamill összegyűjtött írásai*. 42–53. Békéscsaba: Gyulai Erkel Ferenc Múzeum.
- Fábián Zoltán–Sík Endre (1996): Előítéletesség és tekintélyelvűség. In: *Társadalmi riport*, 381–413. o.
- Ferge Zsuzsa (2003): *Kétébességű Magyarország*. Budapest: ELTE TáTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék.
- Ferge Zsuzsa–Darvas Ágnes–Tausz Katalin (2002): *Társadalmi védelem, kirekesztés és szegénység Magyarországon*. Budapest: Nemzetközi Munkügyi Hivatal, Közép-Kelet Európai Iroda.
- Fleck Gábor–Orsós János–Virág Tünde (1999): Megélhetési stratégiák a partosi beás közösségben. In: *Régió* 10/1. 64–83.
- Forray R. Katalin (1998): *Cigány gyerekek szocializációja: család és iskola*. Budapest: Aula.
- Gans, Herbert J. (1993). *From 'Underclass' to 'Undercaste': Some Observations About the Future of the Post-Industrial Economy and its Major Victims*. New York: Columbia University.
- Glaser, Barney–Strauss, Anselm (1969): *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine.
- Goffman, Erving (1959): *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, NJ: Anchor.
- Grounded Theory Online Forums and Seminars: <http://groundedtheory.com/dcforum/genral>.
- Havasi Éva (2002): Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon. (Poverty and Exclusion in Contemporary Hungary). In: *Szociológiai Szemle* 4: 51–71.
- Horváth Kata (2002): „Gyertek ki nálunk, hogy jobban megismerjük egymást!” Epizódok egy falusi magyar cigányközösség életéből. (Antropológiai esettanulmány) In: Kovács Nóra–Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. 241–325. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Janky Béla–Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Budapest: Gondolat. MTA KI.
- Kalla Éva–Soproni Ágnes (1997): „Írják le a sóhajátomat!” *Milyen lehet cigánynak lenni*. Budapest: Magvető.
- Kemény István (szerk.) (1999): *A magyarországi romák*. Budapest: Press Publica.
- Kemény István–Havas Gábor (1996): Cigánynak lenni. In: *Társadalmi riport*, 352–380. o.
- Kertesi Gábor (2005): *A társadalom peremén*. Budapest: Osiris.
- Ladányi János–Szelényi Iván (1997): Ki a cigány? In: *Kritika*, dec. 179 – 191.

- Ladányi János–Szelényi Iván (2004): A kirekesztettség változó formái. Észak-magyarországi stratégiai füzetek.
- Lewis, Oscar (1968): *Sanchez gyermekei*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák* (2011-2020) 1. számú melléklet
- Pálos Dóra (2007): „Cseperedünk.” Egy beás közösség önsztereotipizálási folyamatairól. In: Bakó Boglárka–Papp Richárd–Szarka László (szerk.): *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Tér és terep 5. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve. Budapest: Balassi Kiadó.
- Prónai Csaba (1995): *Cigánykutatás és kulturális antropológia*. Budapest/Kaposvár: ELTE/CSVMTKF.
- Réger Zita (2002): *Cigány gyermekvilág: olvasókönyv a cigány gyermekfolklorból*. Budapest: L'Harmattan.
- Roma társadalom – 2010. Zárótanulmány*. Készítette: Marketing Centrum OPK Kft
- Solt –Antal –Serfőző: *A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje*. Kutatási jelentés, 2011. OKRI.
- Solt Ágnes (2009): „Élet a reményen túl” A szegregált telepen élők mentalitásvizsgálata. OKRI, Kézirat.
- Spéder Zsolt (2002): *A szegénység változó arcai. Tények és értelmezések*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó..
- Stewart, Michael (1994): *Daltestvérek*. (Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon.) Budapest: T-Twins Kiadó–MTA Szociológiai intézet–Max Weber Alapítvány.
- Szalai Júlia (2002): A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. In: *Szociológiai Szemle* 4: 34–50.
- Szuhay Péter (1997): Akiket cigányoknak neveznek – akik magukat romának, muzsikuskak vagy beásnak mondják. In: *Magyar Tudomány*, 6: 656–74.
- Szuhay Péter (1999a): Foglalkozási és megélhetési stratégiák a magyarországi cigányok körében. In: Glatz
- Szuhay Péter (1999b): *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Budapest: Panoráma.
- Szuhay Péter (2006): *A magyarországi cigányság kultúrája*. Budapest: Medicina.
- Tamás Ervin–Révész Tamás (1977): *Búcsú a cigányteleptől*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó..

- Tauber István (1993): Cigányság, társadalmi beilleszkedés, társadalmi problémák. In: *Főiskolai Figyelő*, 2: 192–194.
- Törzsök Erika–Paskó Ildikó–Zolnay János (szerk.) (2008): *Cigánynak lenni Magyarországon*. Jelentés 2007. Budapest:EÖKIK.

Windt Szandra:

A migráció jelene és jövője Európában és hazánkban 2012-2020

„A magyar rendőrök már elkaptak egyszer és visszaküldtek Szerbiába. Nagyon hideg van most, de, amint javul az idő, újra megpróbálom.” - mondta a 17 éves Shahid, aki Jalalabadból, Afganisztánból érkezett Szerbiába.¹²⁷

Bevezetés

A mottóban idézett 17 éves Shahid nem egyedül volt a szabadkai erdőben. A 2012. májusi hírek arról számoltak be, hogy

„Kedden hajnali három óra körül egy elhagyott Szabadka környéki tanyán összecsapott az illegális bevándorlók két csoportja. Az afganisztániak és a pakisztániak leszámolásban egy férfi életét veszttette, egy pedig súlyosan megsérült. A halálos sebet valami éles tárgy okozta, s a pakisztáni állampolgárságú H. J. a helyszínen meghalt, a másik sérült személyt a szabadkai kórházban ápolják. A Blic a szerbiai belügyből szerzett értesülésekre hivatkozva azt írja, hogy a leszámolásra valószínűleg úgy került sor, hogy a pakisztániak megtámadták az ugyancsak illegálisan Szerbiában tartózkodó afgán menekültek egy csoportját, akik szintén a zentai úti szállások egyikén bujkáltak. A támadás után az afgánok bosszút esküdtek, s ennek a vége lett a gyilkosság.”¹²⁸

A vajdasági település erdejében körülbelül 70 és 200 fő közé tehető azon afgán és pakisztáni menekültek száma, akik megpróbáltak, jellemzően illegálisan, hazánkba jutni 2012 nyara óta. Komoly nyomás nehezedik a magyar külső határra, sokszor napi 50-100 fő is megkísérli az illegális határátlépést. Volt olyan hétvége, hogy több mint 100 illegális határátlépést sikerült a magyar rendőröknek megakadályozni. A déli határszakaszokon, 2012 első felében 30%-kal nőtt az illegális határátkelések száma, amely a két-, ill. háromoldalú megállapodás mellett nemzetközi szintű összehangolt munka igényét is felveti.

2007. december 21-e óta Magyarország a schengeni térség tagja lett, ezzel egy időben (2007. december 29-én), a határőrség és a rendőrség integrációja is megtörtént. Az embercsempész

¹²⁷ <http://dawn.com/2012/02/13/in-serbian-woods-all-illegal-immigrants-are-brothers/>, letöltés: 2012.05.03.

¹²⁸ http://kitekinto.hu/karpat-medence/2012/05/02/szabadka_leszamolas_aldozata_lett_egy_menekult/, letöltés: 2012.05.03. vagy a 2012. május 24-ei Index cikk: http://index.hu/kulfold/2012/05/24/illegalis_bevandorlok_magyarorszag_kapujaban/ (2012.05.29.) Azóta is folyamatos a csongrádi határszakaszon a nyomás: l. <http://szegedma.hu/hir/szeged/2013/04/70-hatarserto-csongrad-megye-deli-reszen.html> *Hetven határsértő Csongrád megye déli részén*

csoportok kiválóan felismerik a szervek közötti esetlegesen felmerülő ellentéteket, kiismerik magukat a kijátszható jogértelmezésbeli kérdésekben, valamint gyorsan és könnyen alkalmazkodnak is ezekhez, igazodva az útvonallal és a modus operandival is. 2011 nyarán 4850 illegális bevándorló volt hazánkban, ne kertetünk: igen nagy a probléma.

2011 első negyedében 1141, míg 2012 első negyedében 1970 tiltott határátlépést, illetve annak kísérletét regisztráltak ezen a szakaszon, ez 72 százalékos növekedés.¹²⁹

2013-ban a déli határainkon, Csongrád megyében még jobban erősödött az illegális migránsok jelenléte, csak 2013 áprilisában 353 főt fogtak el Mórahalom környékén, volt olyan hétvége, amikor 100 embert állítottak meg a rendőrök. A jogszabályváltozások nyomán az illegálisan Magyarországra érkező külföldiek közül egyre többen nyújtanak be menedékkjog iránti kérelmet. Míg az EU-ban a nemzetközi védelem iránt folyamodók száma 2012-ben 7 százalékkal emelkedett az előző évhez képest, Magyarországon a növekedés 27 százalékos. Az idei esztendő első két hónapjában pedig 170 százalékos emelkedés volt megfigyelhető a tavalyi év azonos időszakához képest (l. erről később).¹³⁰

Hogy jutottunk el idáig? Mik ennek az okai? Ki és hogyan előzhetné meg ezt a folyamatot? Mi várható a jövőben Magyarországon és Európában? Ezekre a kérdésekre igyekszünk az alábbiakban választ találni.

Elméleti háttér

A globalizált világunk egyik következménye, hogy a területhez kötött, XIX. század végén kialakult nemzetállamok közötti vándorlás megszűnt, a nemzetközi migrációt ma már a transznacionális gazdasági és társadalmi kapcsolatok és terek mentén lehet csak megérteni.¹³¹

Amellett, hogy a globalizáció és az ahhoz kapcsolódó jelenségek egyszerre újak és régiiek, hiszen sok tekintetben hasonlóságokat mutat a XVIII. században létrejött modern-koloniális rendszerrel.¹³²

A migráció elméletének kialakulása Ravenstein nevéhez fűződik. Ő az, aki a XIX. század végén először kísérelte meg a vándorlás elméletét megfogalmazni. Az emberek térbeli mozgása ma már hasonlóságok mellett különbségeket is mutat a közel másfél évszázados teóriához képest.

A második világháború után Európába jelentős beáramlás kezdődött a vendégmunkások toborzása miatt. A XX. század végére számos korábbi kibocsátó ország vált befogadóvá, jellemzően az afrikai kontinensről és Kelet-Európából érkező migránsok kedvelt úti céljává.¹³³

Az EU közös migrációs politikája felé tett lépéseket három szakaszra lehet bontani. Még a harmadik pilléren belül a jelenség kezelésére vonatkozó normákat három csoportba lehet sorolni egyrészt az idegenrendészeti, másrészt a tagállamok együttműködésére, harmadrészt a szabálytalan bevándorlók hazatelepítésére vonatkozó szabályokra. A második nagy szakasz 2001 után, a bevándorlás közösségi politikává válása után következett be. Ettől kezdve az EU átfogóan kezeli a bevándorlást, amely a migrációs lánc összes szakaszát felöleli, beleértve a *kibocsátó- és a tranzitországokkal való együttműködést, a határellenőrzést, az illegális belépés után tett intézkedéseket, valamint a visszafogadási és kitoloncolási politikát.* Ezt követően 2005-ben és 2006-ban jelentős lépések történtek az uniós migrációs politikában. Az

¹²⁹ Halmosi Zsolt, az Országos Rendőr-főkapitányság rendészeti főigazgatója szerint, <http://promenad.hu/cikk/tovabb-nott-az-első-negyedevben-a-migrációs-nyomas-a-szerb-hatarszakaszon-113912>

¹³⁰ <http://szegedcafe.hu/2013/03/06/tavaly-554-kulfoldit-utasítottak-ki-a-del-alfoldon/> (letöltve:2013. május 2.)

¹³¹ MELEGH Attila (2004): *Munkások vagy migránsok?*, *Globalizáció és migráció a társadalomtudományi irodalom tükrében*, Eszmélet Füzetek 62.

¹³² Uo.

¹³³ WINDT Szandra: *Az illegális migráció kriminológiai jellemzői*, PhD értekezés, Kézirat, 2008. p.46.

EU dokumentumaiban az utóbbi években alaposabban elkülönülnek a legális és illegális bevándorlás különbségeire adott politikai válaszok, a közöttük lévő szoros kapcsolat, a fellépéshez szükséges együttműködés alapelvei.

Ezek a politikai lépések azok, amelyek miatt az Európai Unió döntéshozóit Európa-erőd kiépítésével vádolják.

Az Európa erőd szemlélet némileg kritikai megjegyzéssel él a „szabad és nyitott” EU-ra, a kettősségre utalva ezzel, hogy az egyik oldalon szükség van a bevándorlókra, másik oldalon a bevándorlás szabálytalan formájára hívja fel a figyelmet, az ebben rejlő kockázatra és a gazdasági, társadalmi stabilitás gyengeségeire.¹³⁴

A problémát bonyolítja az is, hogy a kontinens társadalmi öregszenek, számuk fogy, így a feladat a megfelelő egyensúly megtalálása, a bevándorlók megjelenését követő pozitív folyamatok kiaknázása mellett, azok árnyoldalainak csökkentése.

Népesedés

A legtöbb európai országban hasonló problémák jelentek meg az utóbbi évtizedekben. A kontinens szinte minden állama az *öregedő és számában csökkenő társadalom* egyre égetőbb problémájával néz szembe.

Az Európai Unió lakossága öregszik, ami azt jelenti, hogy a 15 évnél fiatalabbak, ill. a 65 évnél idősebbek aránya jelentősen megváltozott. A 15 évnél fiatalabbak népességbeli aránya az 1998-as 17,7 %-ról 2008-ra 15,7 %-ra esett vissza. A 65 évnél idősebbek aránya az EU népességében pedig az 1998-as 15,3 %-ról 2008-ra 17 %-ra emelkedett. Ez az arány némileg csökkent Írországban és Luxemburgban, ugyanakkor közel 20 %-ot ér el Németországban és Olaszországban, és Görögországban is meghaladja a 18,5 %-ot. Ezzel egy időben az európai népesség körében nő a születéskor várható élettartam. Ez a nők esetében átlagosan több mint 82 év, a férfiaknál pedig 76 év.¹³⁵

A legnagyobb probléma az, hogy a természetes demográfiai jelenségek (születések, halálozások) arányai megváltoztak európai szinten és egyre nagyobb teret kap az ún. *mechanikus* népesedési folyamat, a helyváltoztatással járó vándorlás.

A **természetes népszaporulat** több mint 3 millió új európaival gyarapította az EU népességét (1999 és 2008 között). Abszolút értékben a legnagyobb természetes szaporulatot produkáló országok (azaz, ahol a legmagasabb a születések száma): Franciaország, az Egyesült Királyság, Spanyolország, Hollandia. A legnagyobb természetes negatív szaporulatot produkáló országok Németország, Bulgária, Románia és Magyarország. Ezek azok az országok, ahol 2020-ig komoly és előremutató döntéseket kell hozni a népesedéssel, a foglalkoztatással és a bevándorlással kapcsolatban.

Az EU népességének jövője

Az EU országainak népessége és gazdasága a bevándorlók nélkül nehéz helyzetbe kerül, 2020-ig még kevésbé érezhetően, de 2050-re már a mindennapi életben is érzékelhető módon.

A demográfusok ezért már 2000 óta különböző forgatókönyvekkel igyekeznek a politikusok figyelmét felhívni erre, inkább kevesebb sikerrel.

A harmadik országok polgárainak bevándorlását figyelembe véve az előrejelzések szerint az EU népessége 2020-ra eléri az *514 milliót*, 2030-ban pedig az *520 milliót*. Ez az előrejelzés

¹³⁴ WINDT i.m. pp.46-47.

¹³⁵ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – *A legális bevándorlás szerepe a demográfiai kihívások fényében (feltáró vélemény)* (2011/c 48/03) alapján, 2010. szeptember

évi kb. *1,5 milliós nettó bevándorlással* számol. Ennek eredményeként 2020-ra a népességnövekedés, a bevándorlással együtt, előreláthatóan eléri a 14 milliót. Ebből 5,3 millió Spanyolországban jelentkezik majd, 4 millió az Egyesült Királyságban, 1,4 millió Olaszországban, 1,3 millió Franciaországban, közel 1 millió Írországban és mintegy félmillió Svédországban, Belgiumban és Portugáliában. Ezzel egy időben nagyjából 660 ezer fővel csökken majd a lakosság Romániában, 530 ezerrel Németországban, 419 ezerrel Bulgáriában és több mint 100 ezerrel Lengyelországban, Magyarországon, Litvániában és Lettországban.

Emellett az egyik legjelentősebb probléma, hogy az öregedés is megállíthatatlan folyamat, a munkaképes korúak száma is jelentősen csökkenni fog, amely az egyes országok (ill. az EU egészének) gazdaságainak, valamint az általuk biztosított szociális ellátások fenntartására igen nagy hatással lesz. Azaz fenntarthatatlanná válnak olyan, ma még természetesnek vett, az államok által nyújtott szolgáltatások (pl. ingyenes oktatás, nyugdíj stb.), amelyek elmaradása vagy csökkentése komoly konfliktusok forrásai lehetnek a jövőben.

2020-ra az EU népessége a 2008-as szinthez képest mintegy 845 ezer fővel nő a 0–14 évesek körében és *2,8 millióval csökken* a 15–64 évesek körében, valamint *18,1 millióval nő* a 65 évesnél idősebbek korcsoportjában. A 20 és 59 év közötti népesség is csökkenni fog, kb. 4,7 millióval. Az EU várható népességnövekedése tehát alapvetően a 65 év felettek sávjában következik be, aminek következtében még jelentősebb demográfiai öregedés áll be úgy, hogy ennek a korcsoportnak a lakosságon belüli aránya várhatóan a 20 %-ot is eléri majd.

Az OECD által végzett kutatás szerint az alábbi folyamatok várhatók az előttünk álló évtizedekben: a Nyugat-Európában 2002-ben **63,4 millió** 65 és annál idősebb lakosság száma **92 millióra** fog emelkedni (37,2 %-os növekedés) 2025-re. Ez a szám ugyanakkor 2050-re **84,3 millióra** „fog” csökkenni.¹³⁶

Ám Kelet-Közép-Európában sem sokkal jobb a helyzet. A magyar társadalom demográfiai összetételével kapcsolatban már évek óta kongatják a vészharangokat a népmozgalmal foglalkozó kutatók. 2002-ben Európa keleti felén **16,6 millió** 65 és annál idősebb lakos volt, amely **23,6 millióra** nő 2025-re (41%-os növekedés), és **29,2 millióra** 2050-re.¹³⁷

Mint említettük, ha a bevándorlókkal nem számolunk, nehéz helyzetbe kerül a kontinens társadalmainak nagy része. Ki fog dolgozni, hogy a fent említett milliós nagyságrendű idősök nyugdíját, illetve a szociális ellátórendszert fenntartsa?

Az OECD erre vonatkozóan is végzett számításokat. A nyugat-európai államok 15 és 65 év közötti lakossága **259 millióról** (2000-ben) **237,3 millióra** csökken 2025-re (-8,5%), ami tovább apad **162,8 millióra** 2050-re (-37,2%).¹³⁸

A csökkenés a mi térségünkben is komoly problémát fog jelenteni ezek szerint. 2000-ben 15 és 65 év között **88 millió** fő volt munkaképes korú. 2025-re **80 millióan** (-9,2%), míg 2050-re már csupán **61 millióan** (-30,9%) lesznek munkára alkalmas korúak.¹³⁹

A magyar népesség alakulása 2020-ig

„A magyar népesség fejlődése olyan történelmi utat járt be, amely során egy kiegyensúlyozott korösszetételű és létszámában alapvetően gyarapodó népességből egy fokozatosan elöregedő és lélekszámában fogyó népesség lett. A népesség lélekszáma az ország jelenlegi területén 1980-ban érte el maximumát 10 millió 713 ezer fővel, azóta változó intenzitással ugyan, de

¹³⁶ *World Population Prospects - The 2000 Revision*, OECD Online-Database, www.oecd.org, May 2002; Calculation: Humboldt University Berlin. *OECD 2012 Factbook*, <http://www.oecd.org/statistics/>

¹³⁷ *World Population Prospects - The 2000 Revision*, i.m.

¹³⁸ *World Population Prospects - The 2000 Revision* i.m.

¹³⁹ *World Population Prospects - The 2000 Revision*, i.m.

folyamatosan csökken, és 2012. január 1-jén 9 millió 958 ezer főt tett ki. Harmincegy év alatt ez több mint 755 ezer fős, 7,0 százalékos lélek számcsökkenést jelent.”¹⁴⁰

Hazánkban is megfigyelhető az európai tendencia: a népességcsökkenés időszakában átalakult társadalmunk korösszetétele is. 1981 és 2012 között a gyermekkorúak létszáma közel 39 százalékkal csökkent (914 ezer fővel lett kevesebb), miközben a 60 évnél idősebb lakosok száma csaknem 469 ezer fővel (egynegyedével), a 65 év feletti lakosoké pedig 253 ezer fővel (18 %-kal) növekedett.¹⁴¹

Magyarország népessége a 2001 elején 10 millió 200 ezer fő volt. Összetételét tekintve meglehetősen idős, a 60 évesek és idősebbek száma több mint 2 millió fő, az össznépesség 20 %-a. A népesség száma csökkenő, mert a születéseké jóval kevesebb a halálozásokénál: 2001-ben az előbbi 97 ezer, az utóbbi 132 ezer volt, a születési hiány 35 ezer fő. A nemzetközi vándorlások egyenlege pozitív, 9,7 ezer fő, ennyivel többen érkeztek hozzánk, mint ahányan távoztak. 2001 folyamán a népesség száma így 25 ezer fővel lett kevesebb.

Ebből a helyzetből kiindulva az ország egészére szóló népesség-előreszámítás alapváltozata közepes (középtértékben várható) termékenységi, halandósági és vándorlási hipotéziseket alkalmaz. Így az átlagos gyermekszám lassan emelkedik, 2021-ben 1,5 lesz. A születéskor várható élettartam is nő: a férfiaké 2021-re 72,9, a nőké 81,0 évnél vészük. A nemzetközi vándorlásra vonatkozó hipotézis szerint 2005-től évente csökkenő, majd emelkedő trend után évi 15 ezer fős szinten állapodik meg az egyenleg.¹⁴²

Az országos népesség-előreszámítása alapján a további *létszámcsökkenés* és az *öregedés* – azaz az idős korcsoportok részarányának emelkedése, illetve a fiatalabbak csökkenése – várható a közeljövőben. Az előreszámítás szerint Magyarország népessége folyamatosan apad majd: 2021-ben már csupán 9,81 millióan leszünk. 2001-hez képest 392 ezer fővel, 17 %-kal esik vissza a fiatalok száma, ezzel a létszámuk az időszak vége felé történelmi mélypontra, 2 millió fő alá kerülhet. Új tendenciaként megkezdődik az aktív korúak létszámának fogyása is: a 20-59 éveseké 2001 és 2021 között 542 ezer fővel, 9 %-kal, 5,22 millióra csökken. Az idősebbek, a 60+ évesek száma ezzel ellentétben egynegyedével, 540 ezer fővel, 26 %-kal emelkedik, és 2021-re meghaladja a 2,6 millió főt.¹⁴³

A számokból kirajzolódó két folyamat, a társadalom csökkenő száma és öregedése igen komoly problémákat vet fel a magyar társadalomban is, amelyekre mindenképpen megoldási javaslatokat, világos, hosszú távú, holisztikus stratégiát kell(ene) kidolgozni. Mindkettő nagyon súlyos társadalmi nehézséget okoz majd az ellátórendszerben, az oktatásban, szinte minden társadalmi alrendszerben. Ebben a népesedéssel foglalkozó stratégiában kellene a bevándorlási folyamatokra is reagálni, valamint elhelyezni a vándorlás szerepét a népesedési „jövőképben”. Hangsúlyozva, hogy a természetes demográfiai folyamatok támogatása mellett a mechanikusokra is figyelemmel kell lenni, rövidtávon mindenképpen. Ki kellene dolgozni lehetséges forgatókönyveket, hogy milyen vándorlási folyamatok várhatóak a következő évtizedekben, beleértve azokat a csoportokat, akiket „szívesebben” fogadnánk be, pl. a hiányszakmákra tekintettel. A jelenleg készülő Migrációs stratégiában mind a kivándorlásra, mind a bevándorlása éppen a népesedési helyzetnek, ill. jövőképnek megfelelő, ahhoz igazodó válaszokat kellene megfogalmazni.

Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy „*a társadalom elöregedése megállíthatatlan folyamat. Az életkor kitolódása két jelenség összhatásaként értelmezhető. Egyrészt, a mai nyugdíjkorhatár feletti „fiatalabb idősök” egészségesebbek, szellemileg sokkal frissebbek, mint a korábbi*

¹⁴⁰ TÓTH Pál Péter- HABLICSEK László: *Népesedési helyzetünk. Demográfiai kihívások és az azokra adható szükséges és lehetséges válaszok a 21. század első felében* <http://www.najj.hu/upload/doc/nepesedesi%20helyzetunk.pdf>, 2009. (letöltve: 2013. március 18.)

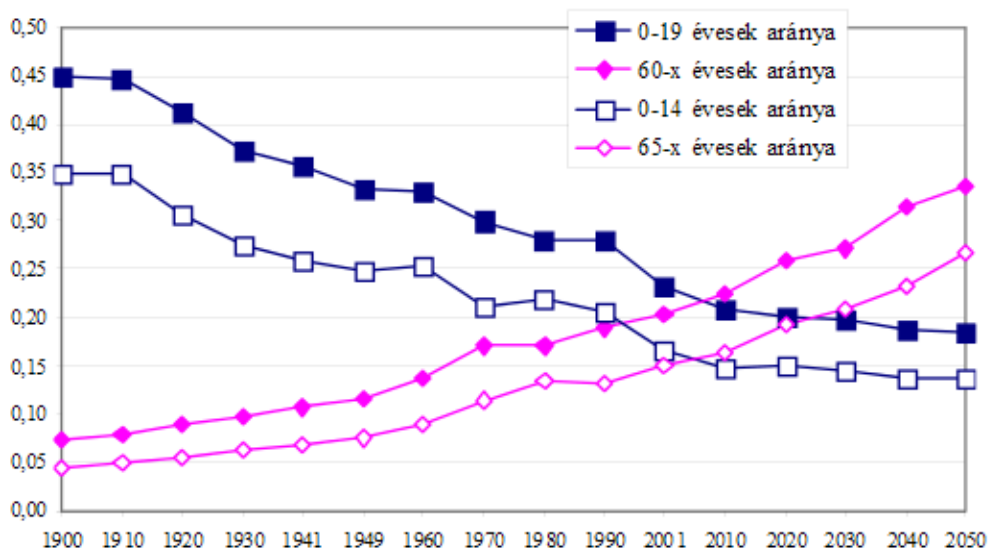
¹⁴¹ TÓTH- HABLICSEK P. 23.

¹⁴²

¹⁴³ TÓTH- HABLICSEK p. 24.

évtizedekben megöregedett generációk megfelelő korcsoportjai. Rájuk vonatkoztatva a legfontosabb az aktivitásuk megtartása, támogatása annak érdekében, hogy ne tétlenségre, függőségre és kiszolgáltatottságra kényszerüljenek. Másrészt, ha nem számítunk az idősebb emberek aktivitására, képességeik kibontakoztatására, akkor ezzel teljesíthetetlen terheket rakunk az aktív korú generációk vállára. Az „aktív öregkor” programja a generációk közötti szolidaritás programja: az idősebb és fiatalabb generációk közös érdekeit intézményesítő politika. Az öregkor kitolódása azt is jelenti, hogy létszamarányosan a leggyorsabban növekvő korcsoport az igen idős, 75-80 feletti korosztály. Esetükben sajátos ápolási-gondozási szükségleteik kielégítésére is fel kell készülni.”¹⁴⁴

1. ábra: A fiatalok és az idősebbek népességbeli arányának alakulása Magyarországon

Forrás: KSH NKI Népesség-előreszámítási adattár, 2003. A 2050. év a népesség-előreszámítás Alapváltozata szerint

A számok egyértelműen mutatják: a magyar népesség öregedése (is) a demográfiai változások alapfolyamata. Ezért elengedhetetlen az, hogy a társadalmi intézkedéseknek követniük kell az így kialakuló helyzeteket. Az öregedés hosszú távú folyamat, hatásai lassan, ugyanakkor hatalmas erővel bontakoznak majd ki, a megfelelő válaszoknak nagyon komplexeknek kell lenniük. Ezért nem elegendő az utólagos reagálás, a társadalomnak előre fel kell készülniük a hatások kezelésére.¹⁴⁵

A magyar társadalom csökkenése és öregedése hosszú távú folyamat, ugyanakkor az utóbbi években érezhető egy harmadik, már számokban is érzékelhető negatív elvándorlási jelenség, amely szintén gyors és hatékony választ igényel(ne). Egyre több honfitársunk használja ki az EU négy szabadságát, keresve jobb megélhetést jellemzően Nagy-Britanniában, ill. Németországban.

Migráció az EU-ban

Tekintsük át a Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organisation of Migration, továbbiakban: IOM) által ajánlott három megelőzési lehetőséget a korábban felvázolt demográfiai jövőképre. A foglalkoztatás problémájára az IOM szerint megoldás lehet a korai

¹⁴⁴ TÓTH- HABLICSEK p. 20.

¹⁴⁵ TÓTH- HABLICSEK p. 22.

nyugdíjazás visszaszorítása mellett a nők munkaerő-piaci jelenlétének bővítése (főleg Dél-Európában, Belgiumban, valamint Írországbán, ahol még mindig alacsony a nők részvétele a munka világában), és nem utolsósorban *a migránsok szerepének növelése a munkaerőpiacon*.¹⁴⁶

Az ENSZ által 2000-ben megjelentetett elemzés szerint ugyan a vándorlás *nem* fogja megváltoztatni az öregedő európai társadalmak összetételét, ám hasznos lehet a munkaerőpiacon. Ahhoz, hogy az EU¹⁴⁷ stabilizálni tudja a munkaképes populációt, *évente* 550 000 külföldre lenne szüksége 2010-ig, és további **1,6 millióra** 2010-2050 között. Ez **68 millió** bevándorlót jelentene 2003 és 2050 között. Sőt további **46 millió** munkaerőre lenne szükség 2050-ig.¹⁴⁸

Ne feledjük, 1960 és 2000 között **16,7 millió** migránssal, azaz 4,3%-kal nőtt a nyugat-európai államok lakossága. 1990 és 2000 között **8,7 millió** fő hagyta el hazáját és költözött valamelyik nyugat-európai állam területére. Ezen belül is főleg Németországba (3,6 millióan 1990 és 2000 között), Olaszországba (1,2 millióan), míg az Egyesült Királyság területére 0,8 millióan települtek és dolgoztak.¹⁴⁹

A migráció jelenségének fontosságát és jelentőségét az is bizonyítja, hogy míg az 1950-es években csupán **3,8 millió** külföldi tartózkodott Nyugat-Európában, az 1970-es években már **11 millió**. A 21. század fordulóján már **20,5 millió** fő él választott új hazájában.¹⁵⁰ Mindemellett nem szabad megfeledkezni arról a további, mintegy 8 millió főről sem, akik bár külföldi eredetűek, de már a szüleik által választott új hazában születtek.

Talán nem is kell hangsúlyozni, hogy ezek a számok mit jelentenek. Vajon valóban hajlandók lesznek az uniós társadalmak felismerni, hogy nekik is „szükségük” van az országukat választó bevándorlókra, azon túl, hogy elfogadják az öregedő és egyre apadó populáció valóságát?

Az EU-ba költöző bevándorlók jellemzői alapján elmondható: ők a helyi lakosokhoz képest fiatalabbak, közöttük a férfiak aránya magasabb, ugyanakkor átlagos képzettségi szintje átlagon aluli. Ebből következik, hogy a bevándorlók többségének foglalkozási státusza alacsonyabb, emiatt a munkanélküliség és a szociális hálótól való függés erősebb.¹⁵¹

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság is évek óta készít jelentéseket a demográfusok által felvázolt forgatókönyvekre. Ezen bizottság által készített *A legális bevándorlás szerepe a demográfiai kihívások fényében (feltáró vélemény) (2011/c 48/03)* dokumentum alapján elmondható: Európa a nemzetközi bevándorlási hullámok kis részének célállomása. Lakosságának egy részét évek óta számos bevándorló háttérrel rendelkező személy teszi ki. a bevándorlás kifejezés olyan személyekre vonatkozik, akik harmadik országok állampolgárai.

Az 1999–2008-as időszakra vetítve az EU népességnövekedésének elsőszámú oka a bevándorlás. A nettó bevándorlás mintegy 15 millió fővel gyarapította az EU népességét. Negatív értéket csak Bulgária, Lettország, Litvánia, Lengyelország és Románia mutat. Több országban is enyhe többlet van, a legmagasabb bevándorlási egyenleggel pedig Németország, Spanyolország, Franciaország, Olaszország és az Egyesült Királyság rendelkezik. 1999 és 2008 között a tagállamok többségében pozitív volt a bevándorlási egyenleg. Ez alól kivétel

¹⁴⁶ *World Migration 2003.*, p. 245.

¹⁴⁷ Még a 15 tagállammal.

¹⁴⁸ *World Migration 2003*, p. 246.

¹⁴⁹ *World Migration 2003 – Managing Migration – Challenges and Responses for People on the Move*. IOM Publications, 2003., p. 240.

¹⁵⁰ *World Migration 2003*. p. 240.

¹⁵¹ BRÜCKER, Helmut (2002): *Can International Migration Solve the Problems of European Labour Markets?*, United Nations, Commission for Europe, Economic Survey of Europe, no. 2. pp. 12-15.

Bulgária (- 215600), Lettország (- 24700), Litvánia (- 88100), Lengyelország (- 566100) és Románia (- 594700).

Vége európai szinten megfogalmazódik az, hogy a demográfiai kihívások kezeléséhez holisztikus megközelítésre, válaszokra van szükség, valamint arra is, hogy a bevándorláspolitikai részét képezze a politikai döntéseket. Éppen ezért üdvözlendő, hogy a *Európa 2030*¹⁵² című dokumentum a népesedéről szóló fejezet címében is ezt hangsúlyozza: „a demográfiai kihívás: idősödés, migráció, integráció”.

„Az Európai Unió előtt álló demográfiai problémán csak két, egymást kiegészítő fellépéssel lehet úrrá lenni: egyrészt növelni kell a munkaerő-piaci részvételt, másrészt kiegyensúlyozott, méltányos és proaktív bevándorlási politikát kell folytatni.”¹⁵³

Migráció Magyarországon – ma

Az 1990-es rendszerváltással, ekkortól beszélhetünk egy újabb korszakról, amely az uniós taggá válásunkkal, illetve a schengeni határellenőrzés kiépítésével más irányt vehet.

A magyarországi bevándorlók zöme a határon túli magyar közösségekből került ki, emiatt a hazai migrációs tendencia jelentős különbséget mutat a nemzetközi migráció más országokban található jellemzőitől.¹⁵⁴ Az azt kiváltó okok a magyar, illetve az egész közép-európai térség történelmi gyökereire vezethetők vissza, ennek következtében annak okai egészen mások, pozitívuma pedig az, hogy a „bevándorlók” beilleszkedése némileg könnyebb.

A vándorlás egyik következménye, hogy 1990 és 2004 között 115 ezer személy kapott magyar állampolgárságot. Ez éves szinten 8 000 új állampolgárt jelent, ez a rendszerváltás előtt még a 800-at sem érte el.¹⁵⁵

Ezt mutatja az is, hogy amíg 2001-ben 110 ezren, 2005 januárjában már 142 ezren voltak hazánkban. Ez az ország népességének 1,4%-a, ami nemzetközi összehasonlításban *alacsony* érték. Nem mellékes tény ugyanakkor, hogy a külföldiek egy része a szomszédos országokból érkezett, anyanyelve a magyar, kulturális identitása nem áll távol a mienktől. A nem szomszédos országok közül Németországból érkezett a hazánkban élő külföldiek nagy része, számuk az ezredforduló táján megközelítette a 10 ezret. Érdekességként a görög és a lengyel állampolgárokat is meg kell említeni, akiknek jelenléte történelmi okokra vezethető vissza, ám jelenlétük egyre kevésbé jelentős.¹⁵⁶

A hazánkban élő külföldi állampolgárok országok szerinti megoszlása jól mutatja, hogy bár 180 országból érkeztek hozzánk, csupán néhány ország játszik jelentős szerepet ebben. A 2005-ben Magyarországon élő 142 153 külföldi állampolgár 86%-a európai országból érkezett. Viszonylag jelentős még az Ázsiából érkezők száma (10,6%), ugyanakkor Amerika már elhanyagolható (1,9%), nem is beszélve Afrikáról (1,1%). Összességében a hazánkban élő külföldiek 68,7%-a szomszédos országokból érkezett.¹⁵⁷

¹⁵² Az „*Európa 2030*” Projekt, *kihívások és lehetőségek*, A Bölcsék Tanácsának jelentése az Európai Tanácsnak az EU jövőjéről 2030-ig. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/hu_web.pdf

¹⁵³ Uo. p. 26.

¹⁵⁴ vö. TÓTH Pál Péter (2006) p. 9.

¹⁵⁵ TÓTH Pál Péter (2006): *Bevándorlás Magyarországra*, Lucidus Kiadó, Budapest, p. 141., vö. TÓTH Pál Péter (2007): *A vándorlás szerepe a magyar népességfejlődésben*, Kisebbségkutatás, 4. szám, pp. 667-678

¹⁵⁶ TÓTH Pál Péter (2006) p. 133.

¹⁵⁷ TÓTH Pál Péter (2006) p. 133.

Magyarország- bevándorlás- jövő

Már említettük, hogy a migránsok jellemzően fiatal, férfiak, akik munkaképes koruk miatt a munkaerőpiacon megtalálhatják helyüket, így nemcsak demográfiai, hanem gazdasági szempontból is „segítséget” nyújthatnak hazánknak is.¹⁵⁸

Ugyanakkor a Magyarországra bevándorlók, mint említettük, jellemzően a szomszédos országokból érkeztek, amely a beilleszkedésben könnyebbség volt, hiszen a nyelvünk elsajátítása, amely a munkaerőpiacon való helytállás alapja, éveket vehet igénybe. A kibocsátó szomszédos országok magyarsága azonban már csak rövid ideig lehet alapja a további migrációs trendeknek, ezért mindenképpen időszerű hosszú távon is gondolkozni arról, hogy milyen változások következhetnek be.¹⁵⁹

Magyarországon az 1990-es években megváltozott a nemzetközi vándorlás előjele. A korábbi időszakhoz képest számottevő bevándorló érkezett hazánkba. Noha a kivándorlásokról mind a mai napig nincs pontos információ, számuk a fogadó országok adatai alapján mindenképpen kisebb a bevándorlókénál. Az 1990. és a 2001. évi népszámlálás szerint 11 év alatt mintegy 200 ezer fős népességtöbblet keletkezett, ami a nemzetközi vándorlásoknak tulajdonítható. A népesség-előreszámítások prolongálják a viszonylag magas migrációs egyenlegeket a jövőre.¹⁶⁰

A 2000-es évek elején 110 ezer külföldi tartózkodott Magyarországon, és évente kb. 18 ezer fős „utánpótlás” érkezik. Ezek alapján 2020-ra kb. 520 ezer fős külföldi populációval számolnak a demográfusok, azaz a jelenleginél ötszörösével többen lesznek. Az előrejelzések alapján elmondható, hogy a bevándorlók minden szegmense növekvő, „a fiatalok hétszer, az aktív korúak négyszer, az idősebbek hatszor annyian lennének 20 év múlva, mint jelenleg. A népesség összetétele kiegyensúlyozott, rendkívül fiatal, az öregedési index csökken.”¹⁶¹

Menekültügy

A bevándorlás, a menekültügy kérdése a század második felében vált igazán jelentőssé. Azok többnyire az adott társadalmak ilyen-olyan átalakulása miatt következtek be. A politikai átalakulás két fő típusú folyamatban jelentkezik: egyrészt gyors rendszerváltásban, társadalmi forradalmakban, másrészt a politikai közösségek átalakulásában, új nemzetállamok kialakulásában a korábbi gyarmatbirodalmakból.¹⁶²

A világban végbement drámai társadalmi, gazdasági és politikai változások a nemzetközi migráció és menekültáramlás sajátos, új típusait generálták az utóbbi évtizedben: a taszító és vonzó hatások spontán „láncreakciója”, kumulatív migrációs folyamat indult be¹⁶³, amelyet nemzetközi szinten, sőt csak úgy lehet és kell kezelni. A legtöbb menekült illegálisan érkezik a célországba, itt utalhatunk vissza a bevezetőben jelzett problémára, a legális migrációs folyamatok mellett a hazánk menekültügyi rendszerére nyomást gyakorló illegális migráció is komoly fejtörést okoz.

A UNHCR adatai szerint 2012-ben, a 44 iparilag fejlett országban 479 300 menekültügyi kérelmet nyújtottak be, ami 2011-hez képest 8%-os növekedést jelent. Az EU27 országában 2012-ben 296.700 (7%-kal több, mint 2011-ben) menekültkérelmet nyújtottak be. A dél-

¹⁵⁸ vö. TÓTH - HABLICSEK i.m. pp. 18-19.

¹⁵⁹ TÓTH – HABLICSEK szerint ez aggodalomra is okot ad. L. i.m. p. 19.

¹⁶⁰ TÓTH - HABLICSEK i.m. pp. 23-24

¹⁶¹ TÓTH - HABLICSEK i.m. pp. 38-39.

¹⁶² ZOLBERG gondolatát Lévai Imre idézi, LÉVAI Imre (1997): *Nemzetközi migráció és menekültpolitika*, IN: SIK Endre - TÓTH Judit (szerk.): *Migráció és politika*, MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport évkönyve, Budapest, 1997.p. 214.

¹⁶³ LÉVAI i.m. p. 216.

európai országokban, 2011-hez képest 27%-kal kevesebb kérelmet nyújtottak be 2012-ben, az észak-afrikai helyzet változásának következtében. 2012-ben az észak-európai országokra nehezedett a menekültügyi nyomás, az 5 északi országban összesen 62.900 menekültügyi kérelmet nyújtottak be, ami 2011-hez képest 38%-os növekedést jelent. Az északi országok közül Svédországban nyújtották be az összes menekültkérelem 70%-át. Az összes menekültkérelem 57%-a 2012-ben, öt országban oszlott szét: az Egyesült Államokban, Németországban, Franciaországban, Svédországban és az Egyesült Királyságban.¹⁶⁴

A legtöbb menekültet Afganisztán, Szíria, Szerbia, Kína és Pakisztán bocsátotta ki 2012-ben. Annak ellenére, hogy „a migráció és a menekültügy közös problémája elsősorban európai jelenség”¹⁶⁵, a közös európai menekültpolitika a bevándorlási politikához hasonlóan szintén várta magára. Az Európai Bizottság Tisztességes és hatékony rendszert szeretne kiépíteni az Európai Unióban a külföldi menedékkeresők számára az évtized végére létrejövő közös uniós menekültpolitika keretében.¹⁶⁶

Tudomásul kell venni, hogy „a menekülők tömegei már nem csupán a kapuk előtt állnak, hanem már a kapukon belül vannak világszerte”.¹⁶⁷ És ezt most már minden nap Csongrád megyében mi is megtapasztalhatjuk, sőt a nyomás erősödésére kell készülni.

Zárógondolatok

A bevezetőben említett szabadkai eset több tanulsággal is szolgál: a globalizált világunkban nem hunyhatunk szemet afelett, hogy egy másik ország határainak közelében százak várják a lehetőséget, hogy hazánkba léphessenek. Az oly távolinak tűnő afgán- pakisztáni viszály a határainkon van, és korántsem mondhatjuk, hogy ez nem a mi problémánk. Ez európai és azon belül magyar probléma is. Egyrészt az európai öregedő, apadó társadalmak a fenntarthatóság érdekében bevándorlókat hívnak és enged be az országaikba, ugyanakkor igyekeznek gátat szabni az egyre erősödő illegális migrációs nyomásnak.

A 2011-es, arab tavasz viszont rámutatott arra, hogy az európai menekültügyi rendszerek felülvizsgálatra szorulnak, a szolidaritás eszméjével egy időben.

A migráns kifejezés társadalmi kategóriává vált: azokat az idegeneket jelölik vele, akik otthonukban szegények, elnyomottak, marginalizáltak, gazdaságilag kifosztottak voltak, illetve akiket saját korábbi otthonukból elűldöztek: azért fogtak vándorbotot, hogy a saját társadalmuk struktúrájából származó hátrányaikat „új helyükön” korrigálják. Ennek kognitív alapja az az évszázados migráns-diskurzus, amely azt a hamis tételt hangsúlyozza, hogy a társadalmi helyzet fizikai mozgással javítható.¹⁶⁸

Ugyanakkor a tömeges migráció és annak illegális formája komoly gondot okoz az állam életében. Pl. komoly felelősség hárul a határrendészeti szervekre, közrendi és közbiztonsági problémák merülhetnek fel a határmenti településeken. Az illegális migráció során nemkívánatos elemek érkezhettek, amelyek nemzetbiztonsági kockázattal járnak. De a munkaerőpiacon is érezhetően nyomot hagy a feketemunka, a tömeges menekültek és

¹⁶⁴ Asylum Trends 2012 <http://www.unhcr.org/5149b81e9.html> (letöltve: 2013. március 25.)

¹⁶⁵ DEÁK Péter (2006): *Határok, bevándorlás, biztonsági együttműködés*, Rendészeti Szemle, 2006/11., pp. 43-49. p. 45.

¹⁶⁶ Vö. HOLZER, Thomas – SCHNEIDER, Gerald (2002): *Asylpolitik auf Abwegen, Nationalstaatliche und europäische Reaktionen auf die Globalisierung der Flüchtlingsströme*, Leske und Budrich, Opladen., különösen a 9. fejezet: *Pespektiven der Asylpolitik* pp. 221-232. Véleményük szerint a következő években a nyugat-európai országok menekültpolitikája elsősorban két hatás alapján fog eldőlni: a nemzetköziesítés (Internationalisierung) és az európaiasodás (Europäisierung) között. Ezt l. bővebben pp. 227-231.

¹⁶⁷ LÉVAI i.m. p. 217.

¹⁶⁸ TÓTH Pál Péter (2004): *Külföldiekkel vagy idegenekkel...*, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 1. szám p. 42. vö. ARENDT, Hannah (1996): *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*, Frankfurt am Main.

migránsok az idegenrendészettel foglalkozó szervekre ró – sokszor kezelhetetlennek tűnően sok - feladatot.¹⁶⁹

Ennek megelőzése kiemelten fontos prioritás ma Európában. A nemzetközi migráció összetett jelenségére nem lehet csak a büntetőjog, a büntetőpolitika eszközeivel reagálni. Minden országban társadalmi- és szociálpolitikai, családpolitikai lépések is szükségesek a negatív demográfiai tendenciák megállítására. Ezen túl a foglalkoztatáspolitikai reformja sem várthat már sokáig, amelyben kiemelten kell kezelni az illegális foglalkoztatás elleni fellépést is, a kiskapuk bezárását, amelyek jelenléte ma a legcsábítóbb üzenetet küldi.

A vándorolni szándékozók többsége alacsony iskolázottságú, nehéz körülmények közül érkezik, a szabadabb, gazdagabb világba. Éppen ezért e jelenség kezelése a kibocsátó országgal való kapcsolat erősítésével, azok anyagi támogatásával kezdődik. Emellett jó vízumpolitikával „válogatni” lehet, a külképviseleteken jelentkezők számára képzés, nyelvtanulás biztosításával elkerülhetővé válik későbbi kizsákmányolásuk.

Castles szerint a hatékony bevándorlási politikának a kényszerű és a gazdasági migrációra egyszerre kell válaszolnia. Központi elvként az egyenlőtlenség csökkentését kell megcélozni, hiszen ez ma az egyik legjellemzőbb vándorlási ok.¹⁷⁰

Az egyik lehetséges európai szintű megoldás: az ún. körkörös migráció.¹⁷¹ A körkörös migrációnak az EU szempontjából két leginkább releváns fő formája a következő:

- az EU-ban letelepült harmadik országbeli állampolgárok körkörös migrációja. Ez azokat az EU-ban dolgozó, harmadik országbeli üzletembereket jelenti, akik a származási országukban (vagy más harmadik országban) kívánnak valamilyen tevékenységbe kezdeni;
- az EU-n kívül letelepült harmadik országbeli állampolgárok körkörös migrációja. Ez azokat az állampolgárokat jelenti, akik idénymunkát vagy ideiglenes munkát kívánnak végezni az EU területén, vagy tanulmányokat kívánnak ott folytatni azt megelőzően, hogy visszatérnének a származási országukba.¹⁷²

Jövő és Magyarország¹⁷³

Jelenleg hazánkban az illegális migrációs nyomás okozza a legnagyobb problémát a rendőröknek. A legális migráció (még) nem jelentős nálunk, az a jelenség azonban hosszú távon megváltozhat.

„A Magyarországra történő bevándorlás, ill. az itt élő külföldiek helyzete és beilleszkedése napjainkban konszolidált képet mutat: a külföldiek száma folyamatosan emelkedik ugyan, de arányuk meglehetősen alacsony, ráadásul nagyobb részük a magyar kultúrkörből érkezett, így nincsenek különösebb beilleszkedési problémák. A jövő nagy kérdése, hogy meddig marad így? Az biztos, hogy a bevándorlás peremfeltételeiben és folyamataiban jelentős változások várhatók.”¹⁷⁴

¹⁶⁹ Erről l. még DEÁK Péter (2006): *Határok, bevándorlás, biztonsági együttműködés*, Rendészeti Szemle, 2006/11., pp. 43-49. pp. 44-45.

¹⁷⁰ CASTLES, Stephen (2004): *Why migration policies fail?*, Ethnic and Racial Studies, 27. Vol. 2004. 2. no. pp. 205-227.

¹⁷¹ A körkörös migrációról, valamint az Európai Unió és harmadik országok közötti mobilitási partnerségekről [COM\(2007\) 248](#) végleges

¹⁷² pl. az alábbi intézkedésekkel: a migráns írásos kötelezettségvállalása arra, hogy a szerződése lejártakor önkéntesen visszatér a származási országába; visszafogadási megállapodások megkötése és végrehajtása az EU területén illegálisan tartózkodó állampolgárok tényleges visszatérésének biztosítása érdekében

¹⁷³ DÖVÉNYI Zoltán: *A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás területi aspektusai*, IN: TARRÓSY István – GLIED Viktor- KESERŐ Dávid (szerk.): *Új népvándorlás, Migráció a 21. században Afrika és Európa között*, Publikon Kiadó, Pécs, 2011. pp. 85-95. pp. 92-94.

¹⁷⁴ DÖVÉNYI i.m. p. 92.

A legfontosabb az, hogy a magyar (és az európai) népességfogyás nem állítható meg a természetes népmozgalom eszköztárával, annak ellenére, hogy a születések számának növekedéséért komoly politikai döntésekre, megalapozott család- és szociálpolitikára van szükség. A bevándorlásra is építeni kell. Ugyanakkor megválaszolandó kérdés, hogy honnan és kiket szeretnénk beengedni az országba, ill., hogy mennyi időre és milyen feltételekkel? Hiszen előbb-utóbb a munkaerőhiány pótlására is fel kell készülni, de a már most is aggasztó méreteket öltő Magyarországról történő kivándorlás¹⁷⁵ is aggodalomra és hatékony, gyors válaszra ad okot.

A hazai vándorlás jellemzőin egyértelműen lecsapódnak majd a nemzetközi vándorlás változásai is, és, ha elfogadjuk, hogy „Afrika lesz Európa sorsa”¹⁷⁶, akkor erre hazánknak is fel kellene végre készülnie.

¹⁷⁵ http://tenytar.blog.hu/2012/06/06/kozel_100000_magyar_ment_kulfoldre_dolgozni_2011_ben, ill. <http://fn.hir24.hu/gazdasag/2013/01/31/hany-magyar-ment-kulfoldre/> (letöltve: 2013. március 28)

¹⁷⁶ DÖVÉNYI i.m. p. 94.

Irodalomjegyzék

- ARENDT, Hannah (1996): *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*, Frankfurt am Main.
- BRÜCKER, Helmut (2002): *Can International Migration Solve the Problems of European Labour Markets?*, United Nations, Commission for Europe, Economic Survey of Europe, no. 2.
- CASTLES, Stephen (2004): *Why migration policies fail?*, Ethnic and Racial Studies, 27. Vol. 2004. 2. no. pp. 205-227.
- DEÁK Péter (2006): *Határok, bevándorlás, biztonsági együttműködés*, Rendészeti Szemle, 2006/11., pp. 43-49.
- DEMÉNY Ádám: *Az integrált határigazgatási rendszer és vámigazgatás*, Hadtudományi Szemle, 2009/2. <http://hadtudomanyiszemle.zmne.hu/files/files/2009/1/da.pdf>
- HOLZER, Thomas – SCHNEIDER, Gerald (2002): *Asylpolitik auf Abwegen, Nationalstaatliche und europäische Reaktionen auf die Globalisierung der Flüchtlingsströme*, Leske und Budrich, Opladen.
- HORTOBÁGYI Dániel: *A FRONTEX és együttműködő partnereinek bemutatása a schengeni határellenőrzési rendszer tükrében*, http://www.biztonsagpolitika.hu/documents/1277416041_hortobagy_i_daniel_a_fron_t_x_es_egyuttmukodo_partnereinek_bemutatasa_schengen_tukreben_-_biztonsagpolitika.hu.pdf
- MELEGH Attila (2004): *Munkások vagy migránsok?*, *Globalizáció és migráció a társadalomtudományi irodalom tükrében*, Eszmélet Füzetek 62.
- NÉMETH József: *Integrált határigazgatás Schengen után*, <http://www.pecshor.hu/periodika/2009/nemeth.pdf>
- PÓCZIK Szilveszter - DUNAVÖLGYI Szilveszter: *Nemzetközi migráció – Nemzetközi kockázatok*, HVG Orac, Budapest, 2008.
- TARRÓSY István – GLIED Viktor- KESERŰ Dávid (szerk.): *Új népvándorlás, Migráció a 21. században Afrika és Európa között*, Publikon Kiadó, Pécs, 2011.
- TÓTH Pál Péter (2004): *Külföldiekkel vagy idegenekkel...*, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 1. szám
- TÓTH Pál Péter (2006): *Bevándorlás Magyarországra*, Lucidus Kiadó, Budapest.

- TÓTH Pál Péter (2007): *A vándorlás szerepe a magyar népességfejlődésben*, Kisebbségkutatás, 4. szám, pp. 667-678.
- Tóth Pál Péter- Hablicsek László: *Népesedési helyzetünk. Demográfiai kihívások és az azokra adható szükséges és lehetséges válaszok a 21. század első felében*, <http://www.najj.hu/upload/doc/nepesedesi%20helyzetunk.pdf>, 2009. (letöltve: 2013. március 18.)
- WETZEL Tamás: *A bevándorlás kérdése Magyarországon*, Publikon Kiadó, Budapest, 2011.
- WINDT Szandra: *Az illegális migráció kriminológiai jellemzői*, PhD értekezés, Kézirat, 2008.
- Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – *A legális bevándorlás szerepe a demográfiai kihívások fényében (feltáró vélemény)* (2011/c 48/03) alapján, 2010. szeptember
- *World Migration 2003 – Managing Migration – Challenges and Responses for People on the Move*. IOM Publications, 2003.,
- *World Population Prospects - The 2000 Revision*, OECD Online-Database, www.oecd.org, May 2002; Calculation: Humboldt University Berlin. *OECD 2012 Factbook*, <http://www.oecd.org/statistics/>

Finszter Géza**A rendészeti igazgatás fejlesztésének lehetőségei 2012 - 2020****Tervezés a közigazgatásban és a gazdaságban**

A *közhivatal* a közigazgatás azon szervezeti egysége, amelynek feladata a társadalom igazgatási eszközöket igénylő közös szükségleteinek folyamatos biztosítása. A közigazgatás minden ágazatának van jól meghatározható társadalmi rendeltetése, de egyetlen ágazatának sem lehet célja saját jövedelmezősége.

A közigazgatási eszközöket igénylő közös szükségletek legfőbb jellemzője, hogy azokat nem a piac közvetíti, ellenkezőleg, azáltal válnak igazgatási feladatokká, hogy a magánszféra alkalmatlannak bizonyult kielégítésükre. A fejlett árutermelő társadalmakban ezeket a szükségleteket éppenséggel a szabad gazdaság támasztja pontosan azért, hogy az egyes emberek és közösségeik váljanak alkalmassá az értékteremtésben való részvételre. (A modern közigazgatás az ipari forradalom korának terméke.)

A közfeladatok ellátása hatósági kötelezettség, melyhez azonban hatósági monopóliumok járnak. A közigazgatás nem működhet ilyen felhatalmazás nélkül. A közhatalom lényege, hogy az ügyfelek számára kötelező magatartást írhat elő, és a kötelezésnek hatósági kényszerrel szerezhet érvényt. Ezeknek a közhatalmi jogosítványoknak a monopóliuma kizárja a versenyt. (A közigazgatási jog kialakulása a XIX. században megszületett polgári jogállam terméke.)

A hatósági monopólium jogi felhatalmazás nélkül az önkény forrása. Alkotmányos demokráciában a modern közigazgatás fejlett közjogot feltételez. Hatósági jogosítványokkal felruházott közhivatalt csak jogszabály hozhat létre, hatáskörét és illetékességét ugyancsak a jogi felhatalmazásból nyeri, eljárása joghoz kötött, hivatalnokai igazgatási jártassággal és közéleti felkészültséggel rendelkező szakemberek, akik működésük során csak olyan hatósági intézkedéseket hozhatnak, amelyre a jog felhatalmazást ad. A közigazgatás működését nem a cselekvési autonómia, hanem a hivatali tevékenység szigorú kötöttségei jellemzik.

A közigazgatás egyetlen résztvevője sem tekintheti apparátusát a saját tulajdonának. A közigazgatásban mindenki csak szolgál. A hatósági jogosítványok „tulajdonosa” maga az állam, avagy az önkormányzat. Ezek a szereplők törvényben meghatározott módon osztoznak az állami impériumban. A közfeladatok végrehajtásához ingatlan vagyponra és pénzeszközökre van szükség. Ezek azonban az állami vagy az önkormányzati köztulajdon részeiként, valamint költségvetési források formájában jelennek meg, és az államháztartás rendje szerint használhatóak fel a közfeladatok ellátására. Az állam is, az önkormányzat is fellephet a piacon, mint szerződő fél, de ebben a szerepében nem vehet igénybe közhatalmi jogosítványait, a közigazgatási hatósági feladatait viszont nem teljesítheti a piac szabályai szerint. Egyes hatósági szolgáltatások illetékkötelesek, ez azonban nem piaci ár, hanem az adózás egy különleges formája.

A közigazgatási ágazatok közötti és az egyes ágazatokon belül érvényesülő munkamegosztásnak alapja nem a technikai és a technológiai feltételek együttese, hanem a jogszabályban meghatározott feladatmegosztás és hierarchia. A közszolgálat személyzetének összetétele, a képesítési követelmények, az előmeneteli- és jövedelmi rend a közszolgálat jogi szabályozásának a tárgyai.

A közigazgatás jogi megalapozása önmagában is alkalmas egy fontos következtetés levonására, ami döntően befolyásolja a közszolgálat stratégiai tervezését. A közigazgatással szemben alapvető követelmény a jogbiztonság, ami az állandósággal, a stabilitással, a kiszámíthatósággal, a jogkövetkezmények előre láthatóságával jellemezhető. Kimondható tehát, hogy míg a vállalkozások természetes létformája a változás, addig *a közigazgatás természetes létformája az állandóság.*

A közszolgálati stratégia kialakításánál a magánszféra technikáit azért kell nagy óvatossággal kezelni, mert a közigazgatásban a vállalati tervezés egyetlen lehetősége sem adott. Nincs jól mérhető mutatója az igazgatási teljesítménynek. A jövedelmezőség erre alkalmatlan. Hiányzik továbbá az a cselekvési szabadság, ami a vállalati tervek végrehajtásának a biztosítéka. A közigazgatásban a tulajdonos személytelensége és a vezetés konkrétsága nem teszi világossá azt, hogy ki és milyen mértékben jogosult a hivatal arculatának az alakítására. Ha tisztázatlan a stratégiaalkotás kompetenciája, akkor a születő terveknek az lesz a sorsa, hogy azokat senki nem hajtja végre.

A közigazgatásban nem működnek azok a mechanizmusok sem, amelyek a gazdasági életben kikényszerítik a stratégiai gondolkodást. A hatósági monopólium kizárja a verseny szituációt, tehát nem kell számolni a versenytársakkal. (Természetesen a hivatalok között igenis létrejöhét konkurencia, ez azonban nem a piac értékítélete szerint, hanem az egyes szervezetek informális érdekérvényesítő képessége, valamint más hatalmi tényezők által fog eldőlni. És ami még nagyobb baj, ez a fajta hivatali versengés nem teszi jobbá és olcsóbbá a bürokráciát, hanem lerontja és megdrágítja azt.)

A hivatal-ügyfél kapcsolat alá-fölérendeltségi jellege nem készíti a közigazgatás arra, hogy szakirányú tevékenységét az ügyféli elégedettség megszerzésére összpontosítsa. (A közigazgatásban a tisztességes eljárásnak az alkotmányos demokráciákban kimunkált elvei alkalmasak arra, hogy az ügyféli jogok, és az emberi méltóság védelmet kapjon. Ezt nem pótolják a szervezéstudománynak azok a jó tanácsai, miszerint a panasztevővel udvariasan kell bánni. Hogy mi legyen a jogsértővel, arról ez a tudomány diszkréten hallgat.)

A vállalkozások életében a stratégia biztosítja a menedzsment és a végrehajtásban dolgozók *érdekszövetségét.*¹⁷⁷ A közhivatalokban – a tekintélyelvű felfogás szerint – erre nincs szükség, mert a közös cselekvést a hivatali alá-fölérendeltség, a feltétlen engedelmesség, a közszolgálat fegyelme biztosítja. Ezért van az, hogy a nem kellő felelősséggel kialakított közhivatali stratégia végrehajtását csak a tervezők agresszív arroganciája képes kierőszakolni. Míg a vállalati „fényes csillagnak” megtartó, törzsgárdát teremtő ereje van, addig a dilettáns hivatali stratégia egyik leggyakoribb következménye a végrehajtói körökben kialakuló pánik és a tömeges menekülés. (Önmagában nem a létszámcsökkentés a kifogásolható, minthogy ez lehet a hatékonyságot növelő tényező. A hibás premisszákra támaszkodó tervezés a legértékesebb munkatársakat üldözi el.)

¹⁷⁷ Csath Magdolna: *Stratégiai tervezés és vezetés, „Leadership”* Vezetés- és Szervezetfejlesztési és Tanulást Segítő Kft., 1993

A közigazgatás és a gazdasági élet eltérő természetrajzát a következő összevetés érzékelteti:

Közigazgatás és gazdaság

Közigazgatás

- Cél a társadalmi szükséglet kielégítése (polgári jogállam, csak a minőség mérhető)
- A piac alkalmatlansága
- Államcélok, kormányzati stratégiák
- Hatósági monopólium
- Fejlett közjog
- Szolgálatsterű (senki ne tekintse saját tulajdonának)

Gazdaság

- Cél a jövedelmezőség (szabad piacgazdaság, a mennyiség is mérhető)
- A piac a legalkalmasabb
- Piaci célok (vállalati portfólió) érdeklődés és részesedés
- A monopólium tilalma
- Fejlett magánjog
- Tulajdonszerű (mindenki érezze magát tulajdonosnak)

A tudományos technikai- és technológiai fejlődés változtatásra kényszeríti a gazdasági életet. A közigazgatásra ezek a kihívások alig hatnak kényszerítően, sőt a megdermedt struktúrák éppenséggel akadályozzák az új vívmányok befogadását. A vállalkozások megújulását azoknak a szakmáknak a követelményei is katalizálják, amelyek részt vesznek a termelési és szolgáltatási folyamatokban. A közigazgatás is szaktudásra épít, de a szakmai követelmények érvényesítése a hierarchia falaiba ütközik. A hozzáértés zavarja a közigazgatási piramist, mert a szaktudás a vezetői tekintély legerősebb ellensúlya. (Különösen így van ez a kontinentális közigazgatásban, amelynek gyökereit a feudális abszolutizmusban találjuk. A feudális hagyományokat ez a közigazgatás a mai napig nagy szeretettel őrzi és ápolja.)

A vállalkozások teljesítményét a jövedelmezőség egzakt módon képes mérni. A fejlesztés kényszere ugyanakkor csak a hatékonyság növelésével együtt biztosítja a gyarapodást. Ezzel szemben a közigazgatás teljesítményét egyetlen mennyiségi mutatóval nem lehet értékelni. Ha erre mégis kísérletet tesznek (pl. a hatékonysági tényezők bonyolult hálózata helyett bizonyos statisztikai adatokat használnak), akkor annak nem teljesítményjavító, hanem az alacsony hatékonyságot elfedő és ezzel együtt a statisztika hitelét rontó következményei lesznek.

Egzakt mérőszámok hiányában a közigazgatás hatékonysága nehezen becsülhető meg. Ezzel magyarázhatóak az állandóan növekvő finanszírozási igények, a közszolgálatok soha nem szűnő létszám- és költségvetési gondjai. Ezeket a feszültségeket rövid távon nem lehet stratégiai tervezéssel elhárítani. Annál hatásosabbak a váratlan és előre ki sem számítható kormányzati beavatkozások, amelyeket azután utólag minden nehézség nélkül lehet reformnak vagy modernizációnak nevezni, akkor is, ha a nagy ívűnek szánt szervezeti változtatásokat hamarosan korrigálni kell. (A gazdasági életben az ilyen intervenciók bizonyosan a vállalat bukásához vezetnek.)

A professzionalizmusnak és a hatékonyság javításának azonban a közigazgatásban is vannak esélyei, amennyiben a belső igazgatás és a szakirányú működés jól elválasztható egymástól, továbbá ha a szakirányú tevékenység rendszeresen képes visszaigazolni a hozzáértésnek köszönhető eredményeket.

A közigazgatás távlatos fejlesztése

A közigazgatás fejlesztése számára stratégiai távlatok a gazdasági életben bevált módszerekkel nem nyithatók, ezért szükséges saját módszertan kialakítása. Ehhez először az a kérdés vár tisztázásra, hogy miért kellene átalakítani egy olyan társadalmi tevékenységet, amelynek alapvető erénye *nem a változás, hanem az állandóság*.

Vegyük számba a közigazgatás fejlesztését követelő tényezőket. A közigazgatás része egy nagyobb társadalmi komplexumnak, amelynek legfontosabb elemei a politikai intézményrendszer, a civil szféra és a gazdaság. A változások rendszerint nem a közigazgatásból indulnak el, azokat a komplexum más elemeinek átalakulása kényszeríti ki:

- A legnagyobb kihívás magának a politikai berendezkedésnek a megváltozása, ami történhet hosszú időn keresztül megvalósuló szerves fejlődéssel, bekövetkezhet forradalmi átalakulással, de lehetséges a kettő sajátos keveréke is. Az utóbbira a kelet-európai rendszerváltások mutatnak példákat. A politikai rendszer átalakulásának ezt a folyamatát nevezte az Alkotmánybíróság „jogállami forradalomnak”, olyan átalakulásnak, ami a „legitimitás talaján” ment végbe. *A stratégiának itt az a feladata, hogy felismerje a társadalmi rendszer egyes elemei átalakulásának a közigazgatásra gyakorolt hatását, és érvényesítse az ebből fakadó követelményeket.*
- Mivel a közigazgatás nem költségérzékeny, az igazgatás tervezésére vár annak felismerése, hogy a költségvetést tápláló gazdaság és a civil társadalom milyen nagyságú és színvonalú közigazgatást igényel és azt képes-e fenntartani. Ha a közszolgálat hatékonyságát (csökkenő ráfordítások mellett nagyobb eredményességet) nem messzire tekintve, hanem a költségvetési hiány napi parancsoló szükségleteinek kiszolgáltattva, rögtönzésekkel próbáljuk javítani, akkor a takarékosági intézkedések hosszabb távon megdrágítják a közigazgatást és lerontják annak szakmai színvonalát. Az igazgatási szükségletek és a finanszírozás lehetőségeinek harmonizálása hatékonyá és takarékosá teheti a közigazgatást. *Ennek a harmóniának a megteremtése stratégiai tervezést igényel.*
- A közigazgatás korszerűsítésének követelményeként szokás az európai integrációra hivatkozni. Az Országos Fejlesztéspolitikai Koncepcióról szóló 96/2005. (XII. 25.) országgyűlési határozat megállapítja, hogy „az Európai Unió fő középtávú fejlesztéspolitikai célkitűzéseit a lisszaboni folyamatként ismert gazdasági, szociális és a göteborgi környezetvédelmi reformok tartalmazzák ...” A fő cél, hogy az unió „2010-re váljék a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb, tudásalapú gazdaságává” (régiójává). E cél megvalósítása érdekében „a tervezés és a végrehajtás során kiemelt figyelmet kell fordítani a stabil gazdasági egyensúlyt, a közszféra hatékony működését és a versenybarát szabályozási környezetet nyújtó feltételek megteremtésére és erősítésére.” Eltekintve most attól a szomorú tényről, hogy az időközben kialakult világgazdasági válság miatt ezeket az ambíciókat nem kísérte siker, az változatlanul igaz, miszerint a közigazgatás szervezete és működése az egyes tagországok belső ügye, de *az Unió közös céljai csak hatékony közszféra kialakításával érhetők el.*

- A hatékonyság került a 2010-ben hivatalba lépett Orbán kabinet közigazgatás fejlesztési elképzeléseit megfogalmazó Magyary program középpontjába is. „A hatékony közigazgatás szervezetrendszerének a legfőbb jellemzője, hogy rendben tartott, amely az alábbi szempontoknak való megfelelést jelenti: 1. annyi és olyan jogállású szervezet áll rendelkezésre, ami a hatékony feladat-végrehajtáshoz elégséges, (e körben kell vizsgálni az ún. kiszervezett feladatellátások kérdését, főszabály szerint a „szükséges legkevesebb” megközelítésben), 2. szervezetek belső működése, nyilvántartása, egymáshoz való viszonya tisztázott és elfogadott, 3. a szervezetek felszereltek, azaz fizikai és informatikai elhelyezésük és működésük megfelelő, az ehhez szükséges anyagi és személyi erőforrás rendelkezésre áll. A Magyary Program végrehajtása során a szervezet-konzolidáció a hierarchiában felülről lefelé (országos, területi és helyi) feladatellátásban belülről kifelé történik (hivatalok, háttérintézmények, öngazdálkodók). A Magyary Program leköveti az elsősorban a Széll Kálmán Terv által megvalósuló ágazati szervezeti átalakulásokat.” (Magyary Zoltán közigazgatás-fejlesztési program)¹⁷⁸

A közigazgatás távlatos fejlesztésének vannak olyan követelményei, amelyek a demokratikus rendszerek sajátosságaiból következnek:

- A közszolgálat jövőjét a társadalom által támogatott *politikai konszenzusra* alapozva, a szakigazgatás ágazati *szakmai követelményeivel* harmonizálva szükséges megtervezni. A politikai konszenzusra nem csupán azért van szükség, mert esetenként a kormányzati erők csekély többséggel rendelkeznek, hanem azért, mert függetlenül politikai erejüktől, nem rendelkeznek az abszolút igazság ismeretével. Ezért a bölcs kormányzás a konszenzusban a legjobb megoldások keresésének az egyetlen lehetséges útját ismeri fel. Ugyanez a logika készíti a végrehajtó hatalmat a közszolgálat szakmai követelményeinek megértésére, ami azt is garantálja, hogy a közigazgatás személyzete nem elszenved, hanem sajátjaként támogatja a változásokat.
- Előkészítésére *hosszabb idő* áll rendelkezésre, az átalakítás stratégiai terve *több kormányzati ciklust* ível át. A végrehajtás akkor is biztosított, ha közben különböző színezetű kormányok irányítják az országot, nincs tehát szükség a választójog csorbítására és demokratikus kontrollok elgyengítésére. Az alkotmányos jogállam nem akadály, hanem garanciája a társadalmi fejlődésnek.
- A közszolgálati stratégia *állami aktusban*, törvényben, országgyűlés- vagy kormányhatározatba, annak végrehajtása viszont az állami irányítás egyéb, alacsonyabb szintű nem jogi eszközeiben kap formát.
- A stratégia része a *jogalkotási program*. A közszolgálati szervezet reform értékű modernizációja csak törvénnyel történhet. A közigazgatás új jogintézményei ellenben csak a szervezeti reformmal együtt érvényesíthetőek. A jogalkotás nem előzheti meg a szervezeti átalakulást.
- Minden közigazgatási korszerűsítés, modernizáció vagy reform *költségvetési többletforrásokat* igényel. A hiánygazdálkodás nem a nagy átalakítások ideje.
- A közszolgálat *hatékonyságának növelése* *stratégiai cél*, ami azt jelenti, hogy a hatósági feladatokat kisebb szervezetekkel és alacsonyabb létszámmal lehetséges végrehajtani. Minden sikeres reform csökkenti a központi költségvetés közszolgálatra

¹⁷⁸<http://www.kormany.hu/download/1/6d/40000/Magyary%20Kozigazgatas%20fejlesztesi%20Program.pdf>

fordított kiadásait. Az álreformok viszont rontják a közszolgálat hatékonyságát és egyre drágábbá teszik azt.

- A közszolgálati reform törekvése a *demokrácia fejlesztése*, ami elérhető egyes korábbi feladatok társadalmosításával, a központi államigazgatás lehetséges mértékű decentralizációjával, a helyi autonómiák közigazgatási kompetenciáinak növelésével, az eljárási garanciák kiterjesztésével és a társadalmi ellenőrzés, a civil kontroll fokozásával. A hibás úton járó modernizációt elárulja az egyoldalú centralizáció, az önkormányzatiság kiüresítése, az eljárási garanciák lebontása és végül a kontrollok elgyengítése, vagy azok teljes felszámolása.

A gazdasági és a közigazgatási teljesítményeknek vannak közös feltételei: a szaktudás, a célratörő és tanulásra kész szervezet, a termelő és az igazgatási feladatok elkülöníthetősége, a munkamegosztás, a hatékonyság mérése, stb. A magán- és a közsfera közös jellemzői alkalmat adnak arra, hogy a vállalkozói világban kimunkált tervezési módszereket hasznosítsuk a közszolgálat fejlesztésében. Különösen a következő ajánlások érdemesek a megfontolásra:

- A stratégia megalkotása alapos *állapot-analízisre épülhet*. A jelen helyzet ismerete nélkül a jövőre sem adhatóak végrehajtható feladatok.
- A szervezetek működésének feltárásában tudni kell elválasztani a szakirányú működést a funkcionális feladatok ellátásától, a szervei működése önálló *funkcionális stratégiákat* igényel (költségvetési, anyagi-technikai, humán-, oktatási stb.).
- A tervezés kollektív teljesítmény, amelyben *a politikai-, a szakmai- és a társadalmi szempontok* ötvöződnek, a stratégiaalkotásból nem szabad kirekeszteni azokat, akikre majd a célkitűzések megvalósítása vár.
- A stratégia elkészítésénél fontosabb annak végrehajtása, *a teljesítmény mérésének* folyamatossága és a rendszeres korrekció.
- A stratégia célja nem lehet *a változatlanosság fenntartása*, a szervezeti büro célok védelmezése a változó környezeti követelményekkel és feltételekkel szemben.

Ha a rendészeti igazgatás része a közigazgatásnak, akkor abból az következik, hogy a rendészeti stratégia megalkotása nem nélkülözheti ez előbbieken összefoglalt feltételeket.

A hierarchikus irányítás, a feltétlen engedelmség követelménye és a modern szervezéselméleti megoldások, amelyek az egyéni érdekeltségre és a kooperációra épülnek, különösen nehezen egyeztethetők össze a rendészeti igazgatásban. A szervezéstudomány és a rendészet Európa nyugati felében nem csupán azért találtak egymásra, mert a modern menedzser módszerektől a rendőrségnél is a humán erőforrások jobb kihasználását várták. Legalább ilyen fontos volt az is, hogy a vállalkozói szférából jó ismert *üzemgazdasági szemlélet* követésével tegyék hatékonyabbá a költségvetési támogatások felhasználását.

Ha a rendészeti alrendszernek a közigazgatáson belül viszonylagos önállósága van, akkor a távlati fejlesztéséhez még további – csak a rendészetre jellemző – feltételeket kell biztosítani. A viszonylagos önállóság ugyanakkor lehetőséget nyújthat arra, hogy a rendészeti területek a civil közigazgatástól függetlenül is fejleszthetők legyenek. Ezekre a felvetésekre akkor

tudunk helyes válaszokat adni, ha számba vesszük a rendészeti igazgatásnak a közigazgatás más ágazataival mutatott közös vonásait és egyedi sajátosságait.

A rendészeti stratégia azoknak *a rendészeti misszióra és rendészeti értékekre* alapított céloknak, valamint a megvalósításukhoz szükséges társadalmi, politikai, szervezeti, személyi, anyagi-technikai, pénzügyi-költségvetési feltételeknek a tervezése, amelyek a közbiztonság erősítését, a közrend fenntartását és a rendészeti igazgatást teljesítő rendvédelmi szervek fejlesztését teszik lehetővé. *Rendészeti misszió* a közbiztonság és a közrend fenntartása. *Rendészeti értékek* az eredményesség, a hatékonyság és a törvényesség.

A rendészeti stratégia *tárgya* a rendészeti igazgatás, és annak mindhárom eleme, *a rendészeti szervezet, a személyzet és a működés*. Ezen a ponton azonban valami tisztázásra vár. A hazai rendészeti közjog nem ismeri a rendészeti szerv fogalmát, ehelyett rendvédelmi szervekről szól.

A központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény szerint 2008. január 1-től (a rendőrség és a határőrség integrációja eredményeként) rendvédelmi szervek a rendőrség, a polgári védelem, a vám- és pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok. 2010 után ez a struktúra néhány fontos változáson ment át, A általános hatáskörű rendőrség mellett létesült két további szolgálat, a Nemzeti Védelmi Szolgálat és a Terrorelhárítási Központ, megalakult a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, létrejött a Katasztrófavédelmi Szervezet, megszűnt az önkormányzati hivatásos tűzoltóság.

A szervezeti változások tükrében különösen fontos a rendészeti igazgatás tágabb és szűkebb fogalmának megkülönböztetése. Eldöntendő, hogy a rendészeti stratégiának át kell fognia a teljes rendvédelmi szervezet-rendszert, avagy az csak a jogellenes magatartások elhárítására szolgáló legitim erőszak-monopóliumot birtokoló rendvédelmi hatóságokra terjed ki. Lehetséges, hogy a rendészeti stratégia szorítkozzék ez utóbbi szűkebb területre. Ebben az esetben a rendőrségek és a pénzügyőrség lehetnek a tervezés objektumai, amelyet azonban ki kell egészíteni különös rendészeti hatásköröket gyakoroló további szervezetekkel, mint amilyen a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ. Nem kétséges, hogy ezeknek a szervezeteknek a sorában a legteljesebb rendészeti hatásköre a rendőrségnek van, ezért a rendészeti stratégiát tekinthetjük a rendőrségek legfontosabb fejlesztési programjának.

Attól nem kell tartani, hogy a rendészetet szűkítő felfogás fontos rendvédelmi szervek működését kivonja a stratégiai tervezésből. Éppen hogy adekvát szakstratégiák kimunkálására ad lehetőséget. (A rendvédelem hatósági- és nem hatósági eszközöket alkalmazó területei a közbiztonsági tervezésbe integrálhatóak, a nemzetbiztonsági szolgálatok önálló nemzetbiztonsági koncepció szerint fejleszthetőek, az átfogó biztonságpolitika a diplomáciai, a honvédelmi, a rendészeti valamint a köz- és a magánszféra legmagasabb absztrakciós szintjén fogalmazódhat meg. A rendészeti igazgatás és a büntető igazságszolgáltatás érintkezési pontjait a kriminálpolitika tisztázhatja. A jól körülhatárolható szakstratégiák világossá tehetik az egyes közigazgatási funkciók társadalmi rendeltetését. Például azt, hogy a bevándorlási és állampolgársági ügyek nem tisztán rendészeti, hanem túlnyomóan általános közigazgatási szemlélettel alakíthatóak, és azt is, hogy a vám- és pénzügyőri igazgatás természetét elsődlegesen nem a bűnüldözés, hanem a pénzügyi igazgatás sajátosságai határozzák meg.)

Közbiztonsági- és rendészeti stratégiák

A sokasodó szakstratégiák összefogását szolgálhatja a *közbiztonsági stratégia*, ami szintézist teremthet a rendészet, a katasztrófavédelem, a helyi közbiztonságot szolgáló hatóságok, az önvédelmi társadalmi mozgalmak és a magánbiztonsági ipar között, de rámutathat a büntető igazságszolgáltatáshoz fűződő kapcsolatokra is, és ekként a kriminálpolitika alakítója lehet. A korábbi bűnmegelőzési stratégia sorsát látva, az is elképzelhető, hogy ebbe a tervbe kapna helyet a bűnmegelőzés távlatos programja is.

A tervezés *szintjei* között abból a szempontból lehet különbséget tenni, hogy az átfogja-e a teljes közbiztonsági rendszert, valamint az egész rendészeti igazgatás irányítási mechanizmusát (ahol a jogosultságok az országgyűlés és a Kormány között tagolhatóak), avagy csak az önálló rendvédelmi szervek vezetési programját tartalmazza, esetleg azok dekoncentrált szervezeti egységeinek helyi célkitűzéseit határozza meg, illetve kizárólag a szolgálati ágak sajátosságaira koncentrál. A stratégiai szintek között alá-fölérendeltségi viszony van, ez következik abból, hogy a rendészeti igazgatás maga is hierarchikusan épül fel.

Ami a stratégiai tervezés alanyait illeti, a következők érdemelnek figyelmet. A közbiztonsági stratégia, mint legmagasabb absztrakciós szint –s ahogyan ezt számos országban láttuk – törvényhozási tárgy, törvénybe kívánkozik.

A rendészeti igazgatásnak a hatalmi ágak rendszerében elfoglalt kettős kötődése (része a közigazgatásnak, és előkészítője az igazságszolgáltatásnak) okából átfogó rendészeti stratégia megalkotására *az országgyűlési határozat* alkalmas

Az átfogó rendészeti stratégia kezdeményezése, a rendészeti feladatok végrehajtásának biztosítása, a rendvédelmi szervek központi irányítása a *Kormány* kompetenciája.

A jogalkotói akaratot és a kormányzati irányítást megvalósító egyes szervezeti stratégiák kialakítása *az országos parancsnokok* felelőssége.

A végrehajtási tervek lebontása a *helyi és regionális vezetők* hatáskörébe delegálhatóak.

Az ágazati szakstratégiák a *szolgálati ágak vezetői* stábjában dolgozhatóak ki.

A stratégia formája

A hosszú távú országos rendészeti stratégia elveit *országgyűlési határozat* jelöli ki, jogintézményeit *törvény* teremti meg.

A végrehajtás irányait *kormányhatározat*, a végrehajtás normatív alapjait *kormányrendelet* tartalmazza.

A szervezeti, a helyi és az ágazati stratégiák a rendészeti igazgatás belső, *nem jogi irányítási eszközeiben* öltenek testet.

Stratégiai célok

Az olyan nagy szervezeti komplexumokban, mint a rendészeti igazgatás az előrelátó irányítás akkor is kötelező, ha sem modernizáció, sem reform nincs napirenden, avagy az óhajtott változásoknak nem adottak a feltételei. A fejlett polgári társadalom rendészetével szemben szüntelen követelmény *a korszerűsítés, de legalább a működőképesség megőrzése.*

A változtatás igénye a rendészetben állandóan napirenden van, mert pazarló természete és hibás teljesítményei mögött mindig kimutathatóak szervezeti és működési zavarok, amelyek megújulást sürgetnek. Ennek a szükségletnek viszont ellentmond a jogbiztonság követelménye, amely a jogalkalmazó szervezetektől állandóságot vár el. *Az állandóság és a változtatás ellentmondása* alakította ki azokat a technikákat, amelyeket egymástól az különböztet meg, hogy miként értékelik a szervezet múltbeli teljesítményét, milyen a tervezett átalakítás hatóköre és végül, mi az elérni kívánt cél.

Korszerűsítésnek nevezzük azt a programot, amely a múlttal elégedett, a korábbi teljesítményeket jónak ítéli, de a külső körülményekben, adottságokban és lehetőségekben ismer fel olyan készletet, amely belső átalakítást indukálnak. (Új technikai lehetőségek, jobb autók, nagyobb kapacitású számítógépek, kedvező költségvetési támogatások stb.) A korszerűsítés mindig részleges, mert abból a felismerésből indul ki, hogy amit csak lehetséges, meg kell tartani a múltban jól teljesítő szervezetről. Ez a felfogás alig érinti a működés tartalmi jellemzőit, és a legszembetűnőbb újdonságokat mindig technikai területen hozza. Az ilyen fordulat a beosztottak szűk rétegeitől megkívánja ugyan az új eszközök kezelésének elsajátítását, de a vezetőkkel szembeni követelmények nem változnak. A korszerűsítés érintetlenül hagyja a szervezeti kultúrát és az addig követett menedzselési elveket. A cél nem a teljes megújulás, hanem a kimenő teljesítmény látványos javulása. A korszerűsítés gyakran a meglévő struktúrák konzerválásának rejtett vagy nyíltan hirdetett szándékát is magában foglalja. (Sokat kell változtatni ahhoz, hogy minden változatlan maradjon.)

Modernizációról akkor beszélhetünk, ha az egész szervezet teljes átalakítása bekövetkezik. A változtatások érintik a szervezetet, a működést és annak jogi kereteit is. Az ilyen gyökeres fordulat azonban ugyancsak a múlt elismerésére épít. Azt hirdeti, hogy a társadalmi viszonyok tartalmi átalakulása tette szükségessé a generális megújulást. Ennek lehetőségét nem a korábbi időszak hibái, hanem éppen ellenkezőleg, a szervezet múltbeli sikerei alapozzák meg. Ezért a modernizáció a folyamatosság és a megszakítottság dialektikus egységét hangoztatja. Noha az ilyen fordulat az ágazat egészére kihat, nem követelmény, hogy az igazgatási rendszer más elemei is átalakuljanak. A modernizáció akkor is lehet sikeres, ha az csupán egyetlen alrendszerét érint.

Reformra akkor van szükség, amikor a társadalmi tevékenység valamennyi elemét egyaránt érintő fordulat következik be, amely a korábbi időszak éles kritikáját jelenti, a múlttal való szakítást tűzi zászlajára, az új szervezeti, működési és jogi formák a korábbiak tagadásából nőnek ki, és a reform a társadalom valamennyi működő komplexumát átalakítja. A reform soha nem lehet parciális, az ilyen változtatás csak holisztikus (a rendszer valamennyi alrendszerét érintő) szemlélettel vezényelhető le.

A korszerűsítés a technikai fejlődéssel egyre gyakrabban és sűrűbben kerül napirendre, a modernizációhoz sem kellenek nagy társadalmi változások, a reformok ideje viszont csak nagyon ritkán, kivételes történelmi pillanatokban jöhet el. Ebből viszont az is adódik, hogy az ilyen ritka alkalmakat le lehet késni, és el lehet szalasztani.

A társadalmi alrendszereknek a változtatás iránti igénye különböző. Régtől tudjuk, hogy az alkotmányos jogállam közigazgatásának legkonzervatívabb szervezete a rendőrség, amely hagyományörző állandóságával nem csupán szolgáltatja, de jelképezi is a biztonságot.

A második világháború után három esemény befolyásolta a rendészet megreformálását. Az első az emberi jogok győzelme a világ demokratikus országaiban, a második jelenség a bűnözés váratlan és tartósan bizonyulónak emelkedése a 60-as évektől a 90-es évek derekáig, a harmadik fordulópontra az európai állampárti diktatúrák riasztó példái.

A nyugat-európai rendőrségi reformok feltétele volt az, hogy a közbiztonság megvédelmezésének perspektíváit sikerült egy időben választási programmá és politikai konszenzussá formálni. Ez azért volt lehetséges, mert a kormányzati szándékot stratégiai gondolkodás jellemezte, és az átalakítás programja törvényhozási aktusban öltött testet. Ezzel magyarázható, hogy az 1984-ben elkezdett francia rendészeti reform, illetve az 1990-es évek elején elindított belga és holland rendőrségi átszervezések több kormányváltáson keresztül is töretlenül haladhattak a maguk útján.

A kriminálpolitika és a közbiztonsági stratégia

A közbiztonsági stratégia a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyek kezelésének teljes igazgatási fegyvertárát fogja át és ennyiben valóban a végrehajtó hatalom, (esetleg az önkormányzatok) felelősségi körébe tartozó irányítási eszköz. A kriminálpolitika ezzel szemben a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szerveknek a jogellenességre adott büntetőjogi válaszainak az összessége, amelyben a központi és a helyi közigazgatásnak csak mérsékelt jogosítványai vannak. A kriminálpolitika meghatározó műhelye az igazságszolgáltatás, amelynek alakításában a végrehajtó hatalom kizárólag a törvénykezdeményezés jogával, közvetett módon vehet részt.

A kormányzatok általában ezt a felfogást nem osztják, ellenkezőleg magukat tekintik a kriminálpolitika egyedüli forrásának. Ezzel indokolják a rendészeti hatáskörök centralizációját, az ügyészség kormány alá rendelését és a bíróságok mérlegelési lehetőségeit szűkítő jogintézmények kialakítását egyaránt. Sőt, a kriminálpolitikáért vállalt kizárólagos kormányzati felelősséggel indokolják azt az alkotmányjogi megoldást, amely szerint a köztársasági elnök kegyelmezési jogkörének tényleges korlátja az igazságügy-miniszteri ellenjegyzés. Utóbbiról tudjuk, hogy konkrét ügyben valóban alkalmas volt az elnöki kegyelem megvétőzésára.¹⁷⁹

Az Országos Kriminológiai Intézet – előbbieken már idézett – vitaanyagának szánt koncepciója hangsúlyozza: „A kriminálpolitikának át kell fognia mind a már elkövetett bűncselekményekre adandó büntetőjogi válasz eszköztárát (a büntető törvényhozási, a bűnüldözési és büntető igazságszolgáltatási, valamint a büntetés-végrehajtási politikát), mind pedig a bűnmegelőzés büntetőjogi eszközeit és jelezni kapcsolódási pontjait a büntetőjogon kívüli bűnmegelőzési módokkal és lehetőségekkel.”¹⁸⁰

A rendszerváltás időszakának hangulatát idézi a bűnözés elleni küzdelem jogállami garanciáinak hangsúlyozása, az európai normákhoz való alkalmazkodás és a nemzetközi

¹⁷⁹ Finszter Géza: *Közbiztonsági stratégia, kriminálpolitika, rendőrség*, Belügyi Szemle 1995/6. szám, 13.

¹⁸⁰ Ügyészségi Értesítő, im.

kötelezettség vállalás kiemelése, továbbá annak elismerése, hogy szemben a korábbi korszak kriminalitást felszámolni remélő illúzióival, a bűnözés kontroll alatt tartása lehet az a reális cél, amit a gyakorlati kriminálpolitika felvállalhat.

A koncepció 1993-ban úgy látta, hogy „Európában egyre határozottabban a jogállamiság eszméjének megfelelő klasszikus (neoklasszikus) felfogás váltja fel a reszocializáló-kezelő büntetőjogot.” Ezután ismertette a kriminálpolitika két alapmodelljét, a korlátozó – beavatkozó és a segítő – támogató alternatívát. A korlátozó – beavatkozó modell előnyei között említhető a hagyományokra építő tradicionális büntetőjogi normák fokozott tisztelete, a lakossági támogatás elnyerése, a jogvédelmi apparátusok centrális felépítettsége és az ebből adódó végrehajtási fegyelem. A segítő – támogató modell erősségei között kiemelendő az emberi jogoknak az értékhierarchia csúcsára helyezése, a bűnözés társadalmi okaira vetülő fokozott figyelem, a szellemi és az anyagi energiák hatékony felhasználása, a társadalom aktív közreműködése, a lakosság alkalmassá tétele arra, hogy a kriminalitást a maga valóságában értelmezze, leszámolva azzal az illúzióval, amely azt a hitet táplálja, miszerint a börtön szigora alkalmas eszköz az egyén beállítódásának megváltoztatására. A koncepció részletesen szólt a két modell hátrányairól is, amit ehelyütt úgy lehetne összefoglalni, hogy ami az egyiknél előny az a másik alternatívában a hátrányok között jelentkezik. (Például a korlátozó – beavatkozó modell meglehetősen könnyű kézzel bánik az emberi jogokkal, míg a segítő – támogató modell hatékonyságát gyakran rontja az a tény, hogy a bűnről vallott felfogás nem találkozik a hagyományos közvélekedéssel, amely abban mindenekelőtt az egyéni felelőséget hangsúlyozó gonosztettet lát.)

A koncepció hitet tett a neoklasszikus büntetőjogi felfogás mellett, de különösen a bűnmegelőzésben a segítő – támogató rendszer elemeinek befogadását javasolta, majd a továbbiakban a kriminálpolitika alkotmányos alapelveit elemezte. Megállapította: „Egyedül csak a törvényhozói akaratként büntető jogszabályba foglalt kriminálpolitika áll összhangban az alkotmányos jogállam alaptételeivel, köztük a bírói hatalom autonómiájával, a bírák függetlenségével, akik csak a törvényeknek vannak alárendelve.”

A koncepció először hívta fel a figyelmet a kriminálpolitika olyan értelmezésére, amely szerint annak a bűnildőzés és az igazságszolgáltatás gyakorlatának kritikai elemzésén kell alapulnia, miként az általában a jogbölcselet keretei között művelt jogpolitika a helyes jogról vallott érték alapú tudományos felismeréseknek a foglalta.

A bűnözés legveszélyesebb megjelenési formái, a bűnszervezetek, a kábítószer-bűnözés valamint nyomatékkal a terrorizmus az elmúlt évtizedekben próbára tették az alkotmányos demokráciákat. Annak megválaszolása, hogy adható-e jogállami válasz ezekre a kihívásokra ugyancsak a kriminálpolitika feladata.

A büntetőeljárás reformjának fő vonalait a Koncepció helyesen jelölte ki, ugyanakkor nem voltak előre láthatóak azok a nehézségek, amelyek az új Be megalkotását és hatályba lépését övezték.

A biztonságpolitikai felfogás

„A biztonságpolitika nemzeti, európai és nemzetközi szinten olyan változásoknak van kitéve, amelyek feloldották a belső és a külső biztonság, az állami és a magánbiztonság, a prevenció és a represszió, valamint az ezekhez hozzárendelt, illetve tőlük elkülönülő intézmények egykor szigorú szétválasztását. Elsősorban a belső és a külső biztonság, valamint a rendőri és

katonai biztonság közti különbségek szűnnek meg, helyet biztosítva egy humanitárius intervenciókat is igazoló nemzetközi biztonságkonceptciónak. A humanitárius intervenció a bűnözés ellen, valamint a jog biztosítására irányul: az emberi jogok súlyos megsértésében, az emberiség elleni bűncselekményekben a nemzetközi biztonságot veszélyeztető tényezőket lát, és eltávolodik azon értelmezéstől, amely szerint a nemzetközi biztonság veszélyét kizárólag az államok közötti katonai agresszió jelenti.”¹⁸¹

A társadalmakra leselkedő globális veszélyek jogszempontú elemzését végzi el Irk Ferenc munkájában.¹⁸² A monográfia bevezető 1. fejezetének a címe: „*A globalizáció, a kozmopolitizmus és a rizikó fogalma, a társadalmi-gazdasági változások függvényében, a történelem kezdeteitől napjainkig*” arra utal, hogy valami alapvetően megváltozott a világban. Noha a szerző a történeti áttekintés során maga hangsúlyozza, hogy a globalizáció és következményei, a kockázat, a veszély, a megbomlott vagy feladott biztonság az emberré válás korától napjainkig a humán lét természetes velejárója, mégis a XX. századdal a veszélyeknek egy olyan eszkalációja kezdődött, ami a XXI. század hajnalára átrajzolta az emberi közösségek, a kultúrák, a civilizációk létfeltételeit. Beköszöntött „a világ-kockázat társadalom” kora.

A szerző szerint: „*A globalizáció legjobban a gazdasági szempontok alapján közelíthető meg, ezért a ... jelenség a maga legtisztább formájában, ebből a nézetből tárgyalható és értelmezhető.*” Ettől a gondolattól egyenes út vezet a multinacionális cégek államokkal szembeni „*hatalatlan nyomásgyakorló képességeinek*”¹⁸³ és a pénzügyi szektor „*extraprofit realizálásának*” olyan interpretációjához, ami a gazdaságnak ezeket a formációit nem a fejlődés eredményeinek, hanem a kialakult válságok okozóinak értelmezi. A globalizációról elsősorban már nem földrajzi vagy fizikai értelemben kell szólni, hanem mint „*sajátos funkcionális, politikai és értékmozzanatokot foglalatóról*”.

Irk Ferenc ennek a levezetésnek a végén Ulrich Becket idézi: „*Sokan vélik úgy, hogy a világban bekövetkező változások mozgatója a civilizációk harca. Ulrich Beck szerint ez tévedés. A valóság az, hogy a nemzetállamok határai bomlanak fel, s a jelen világot a különböző kultúrák versenyfutása jellemzi a hatalom megszerzése és megtartása érdekében. Más kérdés, hogy ez a folyamat nem más, mint a kultúrák öngyilkossága, amit az támaszt alá, hogy mindezidáig az uralom megtartásának – és jelen világunkban a túlélésnek is – egyetlen biztosítója a demokrácia.*”¹⁸⁴

Irk következő gondolata kulcs fontosságú: „*Amennyiben az ősemlerben nem lett volna elegendő kockázatvállalási készség és (mai fogalmainkkal élve) józan elszántság, mai leszármazottjai sem lennének, s már rég a korábban kihalt fajok sorsában osztozott volna.*”¹⁸⁵ Ez a megállapítás azonban kérdéseket vet fel.

Ha a globalizáció az emberi lényeg megjelenése, ezért, legalább potenciálisan, az emberré válás pillanatától, mint a jövőnek az ember számára egyedül lehetséges alternatívájaként értelmezhető, akkor kérdés, hogy ebben a szerves fejlődésben mikor és miért következett be

¹⁸¹ Albrecht, Hans-Jörg: *A biztonságkonceptció átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikára*, Belügyi Szemle, 2006/2. szám

¹⁸² Irk Ferenc: *Kétkedő kriminológia, A rizikótársadalom kriminálpszociológiája*, Bfbor Kiadó, Miskolc, 2012

¹⁸³ Irk F.: *Kétkedő kriminológia...*, im., 24.

¹⁸⁴ Irk F.: *Kétkedő kriminológia...*, im., 25-26.

¹⁸⁵ Irk F.: *Kétkedő kriminológia...*, im., 50.

olyan fordulat, ami a globalizációt, mint az emberi minőség megőrzésének és fejlesztésének ígéretét, az emberi lét megsemmisüléséhez vezető kockázat forrásává változtatta?

Ha a tőkés termelési módot nem a multinacionális vállalatok és a bankok profitéságával azonosítjuk, hanem a tulajdon szentségével, a szerződéses szabadsággal és a törvény előtti egyenlőséggel (ezek a burzsoá társadalom alappillérei), akkor a következőkre jutunk. Ennek a termelési módnak adekvát politikai rendszere (a polgári állam) a demokratikus jogállam (joguralom, hatalmi ágak megosztásának elve, emberi jogok tisztelete, a politikai szabadságjogokra alapuló parlamentarizmus). Ebben az esetben újabb kérdés fogalmazható meg: Amennyiben a tőkés termelés bukásra ítélt, akkor vajon annak politikai berendezkedésétől, a demokráciától is el kell-e búcsúznunk?

Nem kétséges, hogy a polgári jogállam nemzetállami keretek között jött létre. Van olyan nézet, miszerint a demokratikus szisztéma bizonyos nagyságrend alatt, illetve meghatározott társadalmi méretek felett nem működőképes.¹⁸⁶ Más megközelítések ezt egyáltalán nem igazolják. Bibó István pl. a szabadság kis köreiről beszélt, amikor arra utalt, hogy demokratikus értékeket akár néhány ember is hordozhat, és pedig még nagyon kedvezőtlen körülmények között is. Másfelől pedig, noha az Unió intézményeit, amelyek ténylegesen túlnőttek az egyes nemzetállamok keretein, egyáltalán nem lehet hibátlannak minősíteni (de a hibátlanság igényével egyébként is, csak a totális berendezkedések lépnek fel, mert a korlátlan hatalomgyakorláshoz az abszolút igazság birtokolásának a látszatát mindig fenn kell tartani), mégis igaz, hogy ez a közösség a demokrácia értékeinek megőrzésére jött létre, és eddigi teljesítménye ebből a szempontból egyáltalán nem rossz. A most kifejtettekkel kapcsolatban a kérdések a következők:

És most jutottunk el Beck idézett elemzésének utolsó fordulatához, ha a demokratikus társadalmi struktúra nemzetállami kereteket igényel, akkor minden olyan változás, ami ennek a struktúrának a felbomlásához vezet, magát a demokráciát veszélyezteti. Igazolható-e az a feltételezés, hogy a globalizáció a nemzetállami kereteket rombolja? Továbbá helyes-e az a megfigyelés, hogy a polgári demokrácia, a demokratikus jogállam intézményei csak nemzetállami keretek között működtethetőek eredményesen?

Mostanság ellenkező tendenciákat látunk: egyfelől a sikeres globalizáció a nemzetállam fennmaradásának útja, másfelől a globális folyamatokkal szembeforduló nemzetállami politika gyakori velejárója a demokratikus intézmények működésének erőteljes korlátozása. Vagyis a nemzetállami keretek féltő védelme egyáltalán nem jelent garanciát a demokratikus értékek megőrzéséhez, másfelől viszont a sikeres globalizáció éppen hogy védelmezi a demokráciát. (Mind a náciizmus, mind pedig a kommunizmus épített a nemzeti sovinizmusokra, amikor totális rendszereket hozott létre, ellenben a hitleri Harmadik Birodalommal szemben fellépő szövetséges hatalmak a saját nemzeti érdekeiken túli szolidaritással, mondhatjuk globális fellépéssel voltak képesek megvédelmezni a szabadságot.)

A nemzetet meghatározó közösségi értékeknek az egyénben rejlő értékek elé helyezése maga is demokratikus deficit. A polgári parlamentarizmus fundamentuma az egyes ember méltósága. Szabadság nélkül nincs emberi méltóság. Ha azonban olyan a gazdasági berendezkedés, ami az emberek egy részének elnyomódásához vezet (fogyasztási aszimmetria), akkor a szabadság elveszíti vonzerejét, és bekövetkezik az a helyzet, amikor a

¹⁸⁶ Dahl, Robert A.: *A pluralista demokrácia dilemmái*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996

demokrácia arra ad lehetőséget, hogy a többség a diktatúrára szavazzon, mert abban véli felfedezni biztonságának egyedüli garanciáját. Irk megállapítja: „*Mindezek a szabadságjogok fontosak, megbecsülendők és értékelendők, csak épp az emberek egy jelentős részét nem érdekli, mert nincs módja élni velük, épp ezért, érvként alkalmazva nem egyéb ostoba demagógiánál.*”¹⁸⁷ (Irk, im. 34. o.) Valójában nem a szabadságjogok érvként történő használata az ostoba demagógia, hanem az a politikai manipuláció, ami azt akarja elhitetni, hogy a szabadság az oka a bajoknak, és a biztonság csak szabadság elvonásával garantálható. Az viszont igaz, hogy minél nagyobbak a társadalmi egyenlőtlenségek, annál hatékonyabb ez a propaganda, olyannyira, hogy erre építve akár társadalmi támogatással is létre lehet hozni az állami önkény legújabb formációit. A kizárólagosságra törő hatalom ezért nem az egyenlőtlenségek csökkentésében, hanem azok növelésében érdekelt.

Jó irányba haladunk-e akkor, amikor a szocializmust a kapitalizmussal váltottuk fel? Kornai János figyelmeztet arra, hogy a válaszadás kötelessége elkerülhetetlen. Meggyőzően igazolja, hogy a dinamizmus és az innováció a kapitalista gazdaság rendszer-specifikus sajátosságai, amelyek elismerésre méltó erények.¹⁸⁸ Megjegyzem, hogyha ezt megértjük, akkor a világgazdaság, Európa és saját bajainkat nem fogjuk a nemzetközi nagytőke összeesküvésének minősíteni, hanem azt vizsgáljuk, hol sérültek a piacgazdaság és a polgári jogállam követelményei.

Vajon a kapitalista termelési mód ellentmondásainak feloldása lehetséges-e a polgári társadalom keretein belül, avagy csak új hatalmi mechanizmusok létrehozásától várhatunk eredményt? Vannak történelmi tapasztalatok, amelyek azt bizonyítják, hogy eddig minden olyan kísérlet, ami a polgári jogállam lerombolására alapult csúfos kudarcot vallott, ellenben minden olyan kísérlet, ami a demokratikus társadalom erőire épített jelentős eredményeket hozott, noha magát az alapvető ellentmondást teljességgel felszámolni nem sikerült. (Amint arra Irk rámutat, Kína példája az igazolja, hogy a piacgazdaság törvényszerűségeinek alávetve működteti a kommunista államát, ami mégis csak engedmény a szabadságnak ahhoz képest, ahogyan korábban az önkény rendszerét a gazdasági életben is alkalmazhatónak ítélte, és ez a gazdaság csaknem teljes összeomlásához vezetett.)

A veszélyforrások számbavétele rendjén szükségszerűen érkezünk el a bűnözéshez, és annak extrém formáihoz, mindenekeelőtt a terrorizmushoz. A szerző megállapítása meghatározó jelentőségű: „*Sokan a 20. század második felének bűnözésében bekövetkező újszerű jelenségeket: a terrorista akciókat és a túszerzést az érdekérvényesítés új megjelenési formájának tekintik. Ez a nézet tévesnek tűnik, mert – legalábbis ami a tartalmi lényegüket illeti – ezek az erőszakcselekmények sokkal régebbi időkben gyökereznek.*”¹⁸⁹

Az iménti kijelentésnek vannak konzekvenciái. Ha a bűnözés lényegében ma sem mutat más vonásokat, mint századokkal ezelőtt, akkor ennek legalább két következménye lesz:

Az egyik, hogy a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás humanizálódásának nevezhető közel két és fél évszázados folyamatai nem a bűnözés megszelídülésével, hanem a büntető hatalom értékrendjének megváltozásával magyarázható. A kegyetlenségre nem lehet válasz a hatalom kegyetlensége, a bűnöző gátlástalansága nem ad jogot a hatalom korlátlan gyakorlásához, a bűnözéstől való félelemre nem lehet gyógyír a hatalomtól való félelem, az

¹⁸⁷ Irk F.: *Kétkedő kriminológia...*, im., 34.

¹⁸⁸ Kornai János: *Gondolatok a kapitalizmusról*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011, 29.

¹⁸⁹ Irk F.: *Kétkedő kriminológia...*, im., 36

igazságszolgáltatás hatékonyságának kulcsa az igazság megállapítása és nem az, hogy eljárásai és az alkalmazott szankciók mekkora rettegés kiváltására alkalmasak. Ezekre az eszmékre épülhetett a joguralom elve (nullum crimen... és a nulla poena... szabálya), az eljárási garanciák rendszere (a tisztességes eljárás követelménye), az igazságszolgáltatás függetlensége és a büntetés-végrehajtás embersége.

A másik következtetés az, hogy a bűnözés új formáinak megjelenése valóban új büntetőjogi megoldásokat sürget, de ez a megújulás nem jelentheti a humánus vezéreszméinek feladását. A demokratikus jogállam büntetőjogát az jellemzi, hogy az nem veszi át a bűnözés logikáját és módszereit. Nem képzelhető el a veszélyeknek és fenyegetéseknek egy olyan szintje, ami a jogállami értékek feladását indokolhatná, minthogy ez utóbbi esetben maga az önkény állama jelentené a legnagyobb veszélyt és fenyegetést. A jogállami büntetőjog nem vált korszerűtlenné, de kétségtelen, hogy rendkívül kényelmetlen az olyan hatalmi ambíciók számára, amelyek nem tűrik a hatalom korlátozását és azt képzelik, hogy olyan tudás birtokában vannak, amivel semmilyen más politikai alternatíva nem rendelkezik.

A kockázat-társadalom képe ijesztő. Témánk szempontjából kétségessé válik, hogy a közbiztonság, mint létező társadalmi folyamatok jellemzésére alkalmas kategória egyáltalán fenntartható-e.

Ez a kétely az elmúlt évek néhány kormányzati dokumentumában is felfedezhető. Annak ellenére, hogy a rendészet elméleti és gyakorlati művelői hosszú évek óta sürgetik a közbiztonsági stratégia megalkotását, a központi adminisztráció inkább hajlott a fenyegetések általános víziójának elfogadására. Ennek terméke volt a 2073/2004. (IV. 15.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról, amelyet felváltott a Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat.¹⁹⁰

A komplex biztonság

A komplex biztonságot fenyegető, de minőségükben eltérő veszélyek, mint a nemzetközi terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközeik elterjedése, az államokon belüli instabilitás, a különböző térségekben jelentkező civilizációs gyökerű válságok kihívásai, az illegális és tömeges migráció, egymást erősítő hatások, ezért ezek kezelésére a katasztrófavédelemnek is folyamatosan felkészülnie kell lennie.

A centralizált polgári védelem és a helyi autonómiákhoz rendelt tűzoltóság integrált országos irányítása nem jellemző az uniós térségben, de arra több európai ország is mutatott példát, hogy a rendkívüli helyzetekre való felkészülés rendjén ezeknek az erőknél a koordinált igénybe vétele a leghatékonyabban az ügyeletek összevonásával, egységes bevetés-irányítási rendszereken keresztül történhet.

A komplex biztonsági szemlélet és a váratlan helyzetekre való azonnali beavatkozások igénye a hagyományos rendészeti igazgatást közelebb hozta a katasztrófavédelemhez. Amennyiben viszont minőségileg egymástól lényegesen különböző problémákat kapcsolunk össze a biztonsággal „határozottan fennáll annak a veszélye, hogy ezek a kérdések elbiztoságiasodnak, azaz átvesszük a hagyományos biztonsági intézmények fogalmazását és

¹⁹⁰Ehhez kapcsolódik a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról szóló 1009/2009. (I. 30.) Korm. határozat.

gondolkodásmódját, és ezzel az ellenségesség, nem pedig az együttműködés szemléletét erősítjük.”¹⁹¹

Az intelem a rendészeti igazgatás területi határainak a túlságosan szélesre nyitása ellen érvel.

Az új veszélyek megváltozott kezelési technikákat követelnek, amelyek a rendvédelmi-, a katonai- és a civil elhárító képességek integrációjára épülhet.

A veszélyelhárítás jog által szabályozható területeit célszerű elkülöníteni a jog által nem szabályozható, illetve a nem jogi, hanem más típusú normákkal (tudományos-műszaki fejlesztési követelmények, technológiai előírások, szakmai fogások) kezelhető területektől.¹⁹² További lehetőség a veszélyforrások megkülönböztetése annak alapján, hogy milyen az értékteremtő folyamat fenyegetettsége és sebezhetősége. E felfogás szerint a kockázat mértéke a fenyegetettség és a sebezhetőség arányával fejezhető ki.¹⁹³

A másik megközelítés, amit „reflexív modernizációnak” neveznek, azt a folyamatot kíséri figyelemmel, ahogyan a kezdetben nagy kockázatú tevékenység a technológia fejlődésével egyre biztonságosabbá válik. Végül a harmadik olvasat a veszélyek társadalmi fogadtatását elemzi, ahol a közösségi szolidaritástól eljuthatunk a teljesen kiszolgáltatott egyénig, aki kénytelen általa nem uralható fenyegetésekkel szembe nézni.¹⁹⁴

A modern kor legjelentősebb sikereit azzal éri el, hogy a technikai védekező mechanizmusok egész rendszerét alakítja ki. Ezáltal azok a tényezők, amelyek kezdetben a kockázatokat növelték, a védekezés eszközeinek a megteremtéséhez is hozzájárulhatnak. A veszélyek vállalásában nagy szerepe van a politikai reklámnak. A kormányzatok el tudják érni, hogy a saját felelőségi körükbe tartozó tevékenységeket alacsony kockázatúnak állítják be, míg bizonyos külső tényezőknek, amelyek rajtuk nem kérhetőek számon, magas rizikót tulajdonítanak.¹⁹⁵

A biztonság a társadalom és az egyén szükséglete. A veszély kizárólag olyan fenyegetés lehet, ami a társadalom értékeit támadja. A veszély forrása azonban lehet tisztán természeti eredetű, amely emberi közrehatás nélkül is elindít veszteségekhez vezető oksági folyamatokat. Az emberi beavatkozásoktól mentes természeti környezet csak annak jobb megismerésével és a természeti folyamatok előre jelzésével tehető biztonságosabbá.

A természeti veszélyek másik nagy csoportja már a természet-társadalom kölcsönhatásban keletkezik, ezért ezek a kockázatok lényegesen csökkenthetőek a természetes környezet megóvásával, a környezettudatos magatartással, azzal az elvvel, amely szerint a természet állapota tovább nem rontható. Ennek betartása minden állam, minden intézmény és minden ember kötelessége. A természet jelen állapotban való megtartása emberi jog, az élhető élet

¹⁹¹ Renner, Michael: *A biztonság új értelmezése, A világ helyzete 2005, újragondolt biztonság*, Föld Napja Alapítvány, 2005

¹⁹² Irk Ferenc: *Biztonságérzet a rizikótársadalomban?* Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. Évfordulójára, Pécs, 2004

¹⁹³ Vasvári György: *Adat- és vagyonbiztonság, A biztonságról, CO-NEX Könyvkiadó Kft., Budapest, 1997*

¹⁹⁴ Bukovics István-Kiss Ernő: *Beszélhetünk-e „kockázattársadalomról” Magyarországon*, Belügyi Szemle, 2004/7-8. szám

¹⁹⁵ Patrique Peretti-Watel: *Pourquoi et pour qui un risque est-il acceptable? Risque et démocratie*, IHESI, Paris, 1999

egyik fontos feltétele. Az Alkotmánybíróság 28/1994. (V. 20) határozata megállapítja: „A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatatlanságának feltételeit is.”¹⁹⁶ A természet-társadalom anyagcsere folyamatokból keletkező veszélyek egyfelől a természettudományok és a mérnöki apparátusok aktivitását, másfelől pedig a környezeti közigazgatás szolgáltató és hatósági korlátozó, szankcionáló közjogi intézményeinek a fejlesztését követeli meg.

A kormányzati stratégia számára a biztonság fogalom bevezetése értelmes absztrakció, de a közigazgatás napi teendőinek meghatározásához túlságosan széles általánosítás. Olyan törekvés ez, ami igyekszik az összes kockázati tényezőt felsorolni, de nem teszi világossá, hogy a kockázatok merőben eltérő minőségeket mutatnak, azok között pozitív- és negatív-, társadalmi- és természeti-, közjogi eszközökkel befolyásolható és a jog által nem kezelhető jelenségek jelölhetőek meg. A nemzeti biztonságról szóló határozatok homályban hagyják azt a tényt, hogy alkotmányos demokráciákban a rendszet közigazgatási hatósági- és büntetőügyi funkciókat teljesít, amelyekben maradéktalanul érvényesülnie kellene a jog úralmának. Ez a szemlélet is hozzájárul a *stratégiák inflációjához*. A jelenség alatt értjük, hogy miközben igényes – de az állami irányítás céljaira kevésbé alkalmas – tudományos fejtegetések jelennek meg különböző országgyűlési és kormányzati dokumentumok formájában (lásd biztonság- és védelempolitika, drogpolitika, bűnmegelőzési stratégia, nemzeti biztonsági stratégia), azonközben a szakigazgatási ágazatok egyre kevésbé kapnak segítséget a maguk sajátos követelményeinek megfelelő gyakorlati teendők kidolgozásához.

Hasonlóan homogenizáló szemlélet az, amelyik a közjog – magánjog megkülönböztetést tartja idejétműltnek. Annak ellenére, hogy a két terület között valóban mozgó határok húzódnak, ez a tény önmagában nem a különbségek zárjelbe vételét, hanem ellenkezőleg, az eltérések hangsúlyozását követeli meg. (Ennek jelentőségét különösen a közbiztonság és a magánbiztonság védelmi eszköztárának összevetése során érthetjük meg igazán.)

Az alkotmányos jogállam megszületésének feltétele volt a közjognak a magánjogról való leválása, ebből vezethető le mind a joguralom, mind a hatalmi ágak elválasztásának elve, és az, miszerint az állam elsőrendű kötelessége az emberi jogok védelme.

A közbiztonság nem elavult fogalom, Világosan elkülöníti a magán és a közélet terepeit. Fenntartja a különbségeket a közjog és a magánjog szabályozási megoldásai között, felelősséget vállal az egyes emberért, de nem vonja el az egyéni önvédelem lehetőségét, számol a közbiztonságot fenyegető veszélyekkel, és meghatározza azokat a jogellenes magatartásokat, amelyekkel szemben a közhatalom represszív eszközöket vehet igénybe. A fejlett gazdaság, a környezetvédelem, a szociális biztonság, az egészségügy, a kultúra és az oktatás rendszeti úton nem fejleszhető. A közbiztonság attól nyer értelmet, hogy hatósági eszközökkel történő oltalmazása ezeknek az értékeknek létrehozni képes rendszereknek a zavartalan működését segíti.

A közbiztonság a társadalmi jelenségek mérhető tartományába illeszkedik. A személy- és vagyonbiztonság objektív állapotát a bűnügyi statisztika tükrözi, a közbiztonságról kialakult közvélemény a szubjektív biztonságról tudósít. Ez utóbbi méréséhez rendszeres közvélemény

¹⁹⁶ Bándi Gyula: *A környezetjogi felelősségről*, Belügyi Szemle 2005/5. szám

kutatásokra van szükség. A közbiztonság kooperációs termék, amelyben az állam hatósági szolgáltatásai és az önvédelem egyéni és kollektív teljesítményei összegeződnek.

A jól megfogalmazott közbiztonsági stratégia a bölcs kormányzás hatékony eszköze. Minthogy pedig a közbiztonság felettébb alkalmas arra, hogy annak megőrzése a legkülönbözőbb politikai erők közös ügye lehessen, a közbiztonsági stratégia lehet a felelős politizálás egyik első terméke, amiben megjelenik a parlamenti erők konszenzusa, mint a hosszú távú, több cikluson átívelő rendészeti modernizáció nélkülözhetetlen feltétele.

A rendészet és a változó tételes jog

A jog fennhatósága alá került rendészet gyökereit a jog humanizálódásának XIX. századi folyamataiban találja meg. A társadalmi mozgások három területén következtek be olyan változások, amelyek a rendészeti igazgatás és a bűnüldözés (kriminalisztika) elméleti megalapozását sürgették.

Az első fordulat az értékek hierarchiájában jelentkezett, amikor annak csúcsára az egyes ember méltósága emelkedett. A modern büntető elmélet megalapozója, Cesare Beccaria híres könyvében arra figyelmeztetett, hogy az emberi mivoltától meg nem fosztott gyanúsított többé már nem lehet tárgya, hanem csakis alanya az eljárásnak, akit megillet a védelem joga.¹⁹⁷ A büntetőeljárás nem a bosszú eszköze, hanem az igazság feltárásának útja, a szankció a megsértett jogrend helyreállítója, amelyhez nem szolgálhat mintaként a bűn embertelensége. *„A szükséges felül a terheltet nem szabad terhelni; szóval: elvész a szabadság, de nem a humanitás.”*¹⁹⁸

Gyengébb lett a társadalom védelme az által, hogy az állam lemondott a nyers kegyetlenségről? Ellenkezőleg a humánus élehetőbb, biztonságosabb világot hozott el. Napjaink közbiztonságának jellemzése tele van felületes közhelyekkel, amelyeknek semmi közük a valósághoz, akkor sem, ha sokan hisznek benne. Akik szüntelenül a bűnözés növekvő veszélyeiről szólnak, elfelejtkeznek arról, hogy példának okáért Európa nagyvárosainak biztonsága napjainkban összehasonlíthatatlanul jobb, mint évszázadokkal előbb, amikor pedig nyilvánosak voltak a kivégzések, és kötelező a kínvallatás. Mit nyert a büntetőjog humanizálásával a társadalom? Egy büntető igazságszolgáltatást, amelyik magas erkölcsi tekintély birtokában képes becsületfosztó erejét érvényesíteni azokkal szemben, akik erre rászolgáltak. A polgári erények és a büntető jogtudományok közös teljesítménye, hogy az európai demokratikus átalakulása során, alig több mint kétszáz esztendő alatt, ha sokszor vargabetűkkel és fájdalmas úttévesztésekkel is, de sikerült ilyen igazságszolgáltatást felépíteni. Ez az erkölcsi felemelkedés kényszerítette ki a rendészet modernizációját, a joguralom kiterjesztését az állami kényszerre is.

Az új értékrend a jog világot azért tudta meghódítani, mert megszületett egy addig nem létezett normatan, a dogmatika, amelyik sikeresen fordította le a humánus eszméjét a jog nyelvére, és eközben a társadalomvédelmi célokról sem mondott le. Az igazságosság és a hasznosság egyesítése volt a XIX. századi kodifikáció vezéreszméje, *„a művelt világnak a tudomány és a törvényhozások által szentesített alapelve”*, (A Csemegi kódex I. kötet

¹⁹⁷ Beccaria, Cesare : *Büntett és büntetés*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967

¹⁹⁸ Vuchetich Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere, II. könyv Gyakorlati büntetőjog*, A magyar jogtudomány klasszikusai, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007

miniszteri indokolásából, Pesti könyv-nyomda részvénytársaság, Budapest. 1880, 29. o.) A több mint száz év előtt a magyar parlamentben megfogalmazott hitvallás az alkotmányos büntetőjog forrásának bizonyult.

A büntető anyagi jog tudománya a jogellenesség, a tényállásszerűség és a bűnösség fogalmainak kimunkálásával eszközt adott a törvényhozóknak ahhoz, hogy igazságos és a jogbiztonságot szolgáló büntető tilalmakat fogalmazzanak meg.

A jogalkotásnak vannak klasszikus erényei, amelyeknek egyik legszebb magyar példáját a Csemegi kódex megszületése szolgáltatja.

Az első megfontolás a társadalom igénye. Jogot akkor kell alkotni, ha társadalmi szükséglet csak ezen az úton elégíthető ki, és a kiválasztott jogi eszköz arra alkalmasnak mutatkozik. A büntetés ultima ratio, ezért csak ott indokolt igénybe venni, ahol a felelősségre vonás enyhébb útjai már nem járhatóak.

A második jellemző a tudományos megalapozás. Jogot a jogtudomány által feltárt törvényszerűségek figyelembe vételével érdemes alkotni.

A harmadik feltétel a jogbiztonságot nyújtó forma. A jogalkotás mesterség, a törvényírás technikáinak olyan birtoklása, ami közérthető, világos, betartható, a jogsértés következményeit előre vetítő szöveget eredményez.

Az eljárási szabályok megalkotása hasonló követelményeknek engedelmeskedik, kiegészülve néhány sajátossággal, amelyeket a büntető eljárási jog tudománya tárt fel.

„A büntetőeljárásban a megismerésnek vannak határai, amelyek részben a büntetőjogból és az eljárási jogból következnek, de részben ezektől függetlenek.” (Király Tibor: 1972, 107. o.)

A büntetőeljárási megismerés *főbb akadályai* a következők:

- a bűncselekmény egyszeri, egyedi triviális tény, amely az esetek egy jelentős részében nem rekonstruálható a büntető igazságszolgáltatás számára (*ismeretelméleti akadály*),
- a bűn rejtőzködő természete (a felelősség elhárítása *erkölcsi akadályt* jelent, ami különösen akkor leküzdhetetlen nehézség, ha a társadalom túlnyomó többsége maga sem azonosul a jogi tilalmat megalapozó erkölcsi felfogással),
- a jogi és az ismeretelméleti igazság eltérő természete, ami azt jelenti, hogy a jog által kínált eszközök nem mindig alkalmasak az anyagi igazság megismerésére (*a jogi eszközökből következő akadályok*).

Az utóbb jelzett probléma igen összetett. Felvetődik egyfelől a norma igazságossága, másfelől pedig a múltbeli tényekre vonatkozó kijelentések valósággal való megegyezése. A büntető jogalkalmazásnak is problémája, hogy abban együtt jelennek meg a múlttra vonatkozó megállapítások (tényállás) és jogi értékelés (minősítés). Király Tibor a téves ítéletekkel kapcsolatban figyelmeztet a következőkre: *„A jogi igazság igazságot és hamisságot egyaránt takarhat. Veszélyes álláspont az, amely az állami vagy más tekintéllyel fedezett tévedést vagy hamisságot igazságnak, akár jogi igazságnak tünteti fel.”* (Király Tibor, im., 221. o.)

A megismerés nehézségei tévútra terelhetik a büntető hatalmat. Ennek a kockázatnak a csökkentéséről az eljárási garanciák gondoskodnak:

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módon reagálhat... A jogbiztonság - az Alkotmánybíróság értelmezésében - az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára a büntetőjogban is előre láthatóak legyenek. A kiszámíthatóság és előreláthatóság elvéből a büntetőjogban közvetlenül is levezethető a visszamenőleges hatály tilalma, de különösen az ex post facto jogi rendezés, valamint az analógia alkalmazási tilalma... A jogállamiság és jogbiztonság elvéből fakadnak az eljárási garanciák. Ezek alapvető jelentőségűek az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatósága szempontjából. Csak a formalizált eljárás szabályainak követésével keletkezhet érvényes jogszabály, csak az eljárási normák betartásával működik alkotmányosan a jogszolgáltatás... A büntetőhatalom gyakorlására rendelt hatóságok mulasztása vagy a kézrekerítés eredménytelensége - mint kockázat - az államot terheli.” (11/1992. (III. 5.) AB határozat)

A kriminalisztika az a bűnügyi tudomány, amelyik azon fáradozik, hogy a nyomozást olyan taktikai és technikai eszközökkel ruházza fel, amelyek a bűnüldözés kudarcainak lehetőségét a minimálisra csökkentik, anélkül, hogy a jogszolgáltatást jogtíprássá silányítanák.

Amikor már úgy látszott, hogy a jog leküzdhetetlen akadálypályát épített az igazságszolgáltatás útjába, kiderült, hogy ezek az akadályok a bírói tévedés elhárítására nagyon is alkalmasak, de semmiben nem korlátozzák az államhatalmat abban, hogy a természettudományok által kínált lehetőségeket a büntető igény érvényesítésének a szolgálatába állítsa. A történelem harmóniájának szép példája, hogy amikor a büntető hatalom önkorlátozást hajtott végre, és lemondott az embert tárgynak tekintő eszközeiről, éppen akkor váratlan segítséget kapott azoktól a műhelyektől, amelyekben a természetről és az emberről szerzett tudományos ismereteink korábban példa nélküli minőségben és mennyiségben gyarapodtak.

A kriminalisztikai megismerés a múltban történt bűncselekmény-gyanús esemény rekonstrukciója abból a célból, hogy az igazságszolgáltatás dönthessen az állam büntető igényéről. Ennek a megismerésnek három szintjét érdemes megkülönböztetni: a mindennapi-, a szakmai- és a tudományos tájékozódást.

A mindennapi életben a bizonyítási folyamat spontán, amorf és autonóm módon megy végbe, mert nincsenek előre megtervezett receptek, nincs meghatározva annak formája és nincsenek az egyénre érvényes kötelezések sem. Szabadságunk van abban is, hogy mit fogadunk el bizalmi alapon, vagy miben kételkedünk a mégoly nyilvánvaló bizonyító tények ellenére is. Az ismeretek igazságtartalma a gyakorlatban ellenőrizhető ugyan, de nem valamennyi helyes felismerés igazolható azonnal, ehhez néha nagyon hosszú idő szükség. Nem ritka dolog, hogy a sikeres gyakorlat hamis ismeretekre épül és az sem kizárt, hogy a helyes cselekvést éppenséggel az ismereteink hiányának, a nem tudásnak köszönhetjük. Viszont a hétköznapokban a megismerést, mint a környezettel való kommunikációt, nem lehet abbahagyni, akkor is cselekedni kell, ha tárgyunkról nagyon keveset vagy éppenséggel semmit nem tudunk. (A jogsértésekkel szembeni védekezés valami hasonló természetparancsnak engedelmeskedik, ezért – amint azt a büntetőeljárás történeti formáinak tanulmányozása igazolja – akkor is működött valamilyen igazságszolgáltatás, amikor a múltbéli tények megállapítására csak kevés lehetőség kínálkozott.)

A következő szintet mondhatjuk *szakmai megismerésnek*, ami a hivatás szabályaihoz igazodó, technológiai rendet követő megismerés. A mesterség gyakorlása speciális felelősségvállalást is feltételez. Kialakulása társadalmi szükségleteknek köszönhető. Nem általánosan elterjedt tudás, hanem a közösség meghatározott részének a privilégiuma, azoké, akik a tanulásnak ezt az útját választják, és ez által megkülönböztetik magukat a többségtől, de egyúttal vállalják is a közösség kiszolgálását. (A nyomozói tudás, mint mesterség ugyancsak későn, a XVII. században a rendészeti hivatal megjelenésével kezdett formálódni, de valóságosan megtanulható hivatássá csak a XIX. század végén vált, éppen a kriminalisztika színre lépésének köszönhetően.)

A *tudományos megismerés* nem lehet spontán, hanem legalább a tárgy kiválasztásában és az ahhoz illeszkedő módszerek kimunkálásában tudatos, tervszerű tevékenység. A feltárt ismeretek igazolása gondosan kidolgozott módszertan szerint történik. Az elmélet metodikája nem csupán a kutatási tárgy külső jegyeire figyel, hanem nagymértékben támaszkodik annak felismert törvényszerűségeire, lényeges és tartós tulajdonságaira.

A tudományos rendőrség (la police scientifique), a rendőrségi laboratóriumok első csírái a XX. század elején jelentek meg, sikerük annak köszönhető, hogy állandóan követték a tudományos fejlődést és azt törekedtek összhangba hozni a változó képet mutató bűnözés elleni küzdelem szükségleteivel. Olyan új területek születtek, mint a hang- és szagazonosítás, a kábítószeranyagok vizsgálata. Forradalmian újnak számít a DNA (genetikai) minták alapján történő személyazonosítás. A legutóbbi időkben pedig a számítástechnika adott feladatot a krimináltechnika számára: a számítógépes rendszerek különösen a bűnügyi nyilvántartásban és az adatok keresésében jelentettek előre törést, másfelől pedig a számítástechnikával kapcsolatos bűnesetek nyomozása egy új szakértői ágazat, az informatikai szakértés megjelenéséhez vezetett. "Az ezredforduló idején hazánkban is előrelépés történt a korszerű tudományos, számítástechnikai és információátviteli módszerek (DNA adatbázis, automatikus ujjnyomat-nyilvántartás) alkalmazásában... A világ számos fejlett országában már több évtizede működő új bűnügyi tudományos intézetek, (így pl. a német Bundes Kriminalamt, az angol Forensic Science Service, az USA FBI Laboratory, stb.) rendszeres kapcsolatot tartanak a kutató és fejlesztő intézményekkel, szakszerűen közlik az alap kutatásokkal szemben támasztott sajátos igényeket, elvégzik a különböző természettudományos, műszaki területek új eredményeinek nyomozásbeli felhasználásához szükséges adaptációs kutatásokat, illetve a nyomozó szervek által igényelt szakértői vizsgálatokat."¹⁹⁹

Kérdés persze, hogy a természettudományos eszköztár nem teszi-e feleslegessé az eljárási garanciákat. Éppen ellenkezőleg, ezek az egzakt módszerek tették nyilvánvalóvá a tévedések veszélyét és azt, hogy a büntető igazságszolgáltatás nem birtokolja sem a mindentudás képességét, sem azt, hogy a megszerzett ismeretek helyességét jogi eszközökkel ellenőrizhetné. Mai tudásunk egyetlen utat tesz járhatóvá az állami büntető igény érvényesítéséhez, a tisztességes eljárást. „A *tisztességes eljárás*hoz való jog tehát *abszolút érvényű annyiban, hogy nincs olyan helyzet, amelyben bárkit e jogától meg lehetne fosztani.*”²⁰⁰

¹⁹⁹Katona Géza: *A bizonyítás és a nyomozás egyes kérdései az új Be tükrében*, Magyar Jog 2004/9. szám, 525

²⁰⁰Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 61.

Amint azt láttuk, a rendészeti igazgatásnak a jog uralma alá helyezésében három társadalmi-, jogi- és tudományos esemény játszott meghatározó szerepet:

- az emberi jogok felértékelődése, élükön az emberi méltóság korlátozhatatlanságával;
- a büntető tudományok alapjaira támaszkodó büntető anyagi- és eljárási jog megszületése;
- a természettudományok minden korábbi szintet meghaladó fejlődése.

A keletkezés történetet érdemes összefüggésben látni a kriminalisztika és a tételes büntető normák kapcsolatával. Ez a kapcsolat a felületes szemlélő számára konfliktusok sokaságát vetíti előre. A törvényi tényállások egyes elemeinek dokumentálása komoly bizonyítási nehézségekkel jár. A bűnösség, és különösen a célzat igazolása, az uszítás, mint a személyek elleni támadás érzelmi előkészítése, a kötelesség szegés, a hátrány okozása, a magatartás és az eredmény közötti oksági kapcsolat, megannyi nehéz feladvány a nyomozás számára. Ne feledjük azonban azt sem, hogy a büntető kódex olyan gondossággal határozza meg a bizonyítás tárgyát, ami tervezhetővé teszi a bűnüldözést, biztosítva a felderítési eszközök és módszerek sokaságának létrehozását.

A kiszámítható és jogbiztonságot kölcsönző anyagi jog iránymutatás a bűnüldöző apparátusok számára. Minél inkább jellemző a bűncselekményre az, hogy térben és időben változatlan és egyetemes alapértékeket támad, annál ősbibb a tilalmi parancs, amelynek stabilitását a felgyorsult társadalmi változások sem kérdőjelezhetik meg. Ha a jogalkotás kellő bölcsességgel valóban zárkózik tekintve a büntető felelősséget, akkor még az újabb kriminalizálási igények sem lazítják fel a büntetőjog szilárd alapjait.

A demokratikus jogállamnak rendelkeznie kell mindazon rendészeti és büntetőjogi eszközökkel, amelyekkel az alkotmányos alapértékek, a szabadság, a rend és a biztonság megóvható a jogsértésekkel szemben. Különösen nehéz kérdés, hogy hol vannak a szabadság határai, és hol kezdődik büntető felelősség? Ezeket a határokat gyakran sem a jogalkotásnak, sem a rendészeti igazgatásnak, sem a bűnüldözésnek, sem pedig az igazságszolgáltatásnak nem sikerült a jogbiztonság és az igazságosság épsége mellett kijelölni.

Ha azt vizsgálom, hogy az imént felsorolt állami funkciók közül melyiket milyen arányú felelősség terhel ezért a hiátusért, akkor első helyen nem a jogi szabályozás hiányosságait kell említeni. Bármilyen hevességgel folyik a büntető jogalkotás, az önmagában megoldást nem hozhat. Az írott jog absztrakt tilalmi csak az ítélkezési gyakorlat konkrétságában képesek érvényesülni. A bűnüldözés az igazságszolgáltatás előkészítése, ami nem nélkülözheti az ítélkezés iránymutatásait. A nyomozást a Btk. szüntelen módosításai elbizonytalaníthatják, ellenben az egységes és magas szakmai színvonalon működő igazságszolgáltatás magabiztossá, és ez által eredményesebbé teheti.

A nyomozó szakember, jól tudja, hogy a büntető norma célja nem a bizonyítás megkönnyítése, hanem a közösséget fenyegető legsúlyosabb magatartások megtiltása. Nem tart a jogdogmatika szigorú követelményeinek megfelelő törvényi tényállásoktól, mert felismeri, hogy saját bűnüldöző munkája is csak az igazságosság és a jogbiztonság talaján válhat értelmes küldetéssé. De nagyon is tart a kormányzati rögtönzésektől, a titkos műhelyekben összeállított egyéni képviselői indítványoktól, amelyek vagy abból a tévedésből születnek, hogy a közrend helyreállítása jogalkotással lehetséges, vagy arra építenek, hogy az

alacsony jogi kultúra a közvéleményt a szigorú hirdetőt támogatására készíti, és ezért érdemes a büntető-jogalkotást a politikai propaganda szolgálatába állítani.

A kriminalisztika számára az anyagi jog a bizonyítás tárgyának meghatározásához nélkülözhetetlen egyetlen hiteles forrás. Az eljárási jog viszont a bizonyítás formáját írja elő.

Van egy széles körben elfogadott felfogás, miszerint az eljárási törvények a bűnözők védelmében számtalan módon akadályozzák a bűnüldözést, ezért a tisztességes törvényhozóknak véget kell vetniük ennek az állapotnak. A büntetőeljárási törvénynek azok a módosításai, amelyek az ítélezés gyorsítását és hatékonyságának növelését célozták ezt az ideológiát tükrözik. A védelem jogának szűkítése, a szabadságkorlátozó kényszerintézkedések alkalmazásának kiterjesztése, a nyomozási bíró funkcióinak átértelmezése (az alapjogok védelme helyett a bűnüldözési érdekek kiszolgálása), a kiemelt ügyek külön eljárási szabályainak megteremtése, a legfőbb ügyész bíróságkijelölési joga ebben a szellemben fogant.

Érdekes lehet megismerni a kriminalisták véleményét. Vajon a bűnügyi szakemberek maguk is úgy tekintenek az eljárási törvényre, mint a munkájukat gátoló körülményre? Valóban, a bűnüldözés hatékonyabbá tehető a garanciák fellazításával?

A bűnüldözés számára felhatalmazást adó szervezeti törvények és az eljárási kódex tanulmányozása arról győzhet meg minden közbiztonságért aggódó polgárt, hogy a bűnügyi hatóságok nem eszköztelenek a bűnözés elleni küzdelemben. A büntetőeljárási jogviszonyok hatalmi jellege azt jelenti, hogy a felderítés számára a kényszerítő eszközök egész arzenálja áll rendelkezésre. Különösen a szabadságkorlátozó kényszerintézkedések jelentenek olyan jogkorlátozást, amelyekről csak némi cinizmussal állítható, hogy nem előrehozott büntetések, és végrehajthatók az emberi méltóság sérelme nélkül. (A médiában közvetített őrizetbe vételek, a bilincselés nálunk meghonosodott szabályai, a vezető szíj használata tovább fokozza kételyeinket.)

Ha pedig a titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés lehetőségeit is számba vesszük, akkor valóban elmondható, hogy szinte nincs olyan emberi jog, amelynek korlátozására ne kerülhetne sor annak érdekében, hogy az állam büntető igényét az elkövetőkkel szemben érvényesítse. Ráadásul az utóbbiak alkalmazása titokban történik, ezért ebben a szakaszban fel sem merülhet a védelemhez való jog gyakorlása, de a jogorvoslati jogosultság is csak utólag és nagyon korlátozott mértékben illeti meg azokat, akiknek a jogát az említett eljárások bármilyen fokban sértették.

A felderítés jellemzője, és ez különösen a nyomozás elrendelését megelőző szakaszra igaz, hogy a releváns múlt megismerése nem bizonyítással történik, ahol az eljárás más alanyait kívánjuk meggyőzni a megszerzett információk helyességéről, hanem feltárással, amikor a bűnüldöző hatóság tagjai, titokban, külső kontrollok nélkül, vagy nagyon is korlátozott ellenőrzés mellett teszik meg megállapításaikat. Ugyancsak a felderítés sajátossága, hogy szemben a nyomozás rekonstruáló jellegével, a rendelkezésre álló felderítési módszerek alkalmasak a jelen eseményeinek megfigyelésére. Ez látszólag a valóság közvetlen megismerését teszi lehetővé, de éppen ez a közvetlenség, és a megfigyelt magatartás befejezetlensége torzíthatja a megismert valóság jogi értékelését. A bűnüldözés számára nyitva állnak olyan eszközök is, amelyekkel az elkövetők tudta nélkül beavatkozhat a bűnösnek vélt folyamatokba, anélkül, hogy világos jogi iránymutatás lenne arra, hogy hol

vannak ennek a beavatkozásnak (a csapda állításának) a határai, és miféle büntetőjogi értékelést kaphat az a tényállásszerű magatartás, amelyet a hatóság titkos akciója váltott ki.

A most bemutatott arzenál lehet a társadalom védelmének hatékony eszköze a legelvetemültebb bűnelkövetőkkel szemben, de lehet forrása a hibás bűnüldözési gyakorlatnak. Felhasználása az alapvető emberi jogok olyan sérelmével is járhat, amelyek nem felelnek meg a szükséges és arányos jogkorlátozás követelményének, okozhatnak olyan joghátrányt, ami az igazságszolgáltatás erkölcsi alapjait teszi kockára, és végül eszközül szolgálhat a politikai önkénynek is. Nem ismerünk olyan diktatúrát, amelyik a büntetőjogot ne fokozta volna le saját hatalmi céljai kiszolgálójává.

A már idézett Bárd Károly könyvében arra is rámutat, hogy a tisztességes eljárás nem csupán az igazság kiderítésének azokat a kereteit határozza meg, amelyek segítségével a téves bírói ítéletek elkerülhetőek. „A szubsztantív értékeket nem az legitimálja, hogy tiszteletük növeli a helyes ténymegállapítás esélyét, de nem is az, hogy ily módon elkerülhető, hogy ártatlanokat sújtsa a büntetőjog.”²⁰¹ A tisztességes eljárás olyan abszolút tilalmakat is tartalmaz, amelyeket szűkebb értelemben felfogott eljárási garanciáknak hívunk, mindenkit megilletnek, függetlenül az igazság megismerésében játszott szerepüktől, mert egyedüli küldetésük az, hogy a demokratikus társadalmaknak a humánusot szolgáló értékrendjének épségét biztosítsák. A kriminalisztika tudománya olyan szakmai felkészültséget alapoz meg, amely megerősíti a tisztességes eljárásba vetett hitet. Az eljárási garanciákban nem akadályokat, hanem olyan támaszokat ismer fel, amelyek a bűnüldöző hatóságok tagjait megkímélik attól, hogy az igazsághoz vezető úton maguk kövessenek el értékrombolást, ezzel kockára téve a demokratikus társadalmak büntetési igényének erkölcsi alapjait és saját szakmai becsületüket.

A bűnüldözés fő eszköze az információszerzés. Az adatgyűjtés nem korlátlan, hiszen szigorú törvényességi feltételek határozzák meg, hogy a felderítés illetve a nyomozás keretében mikor, milyen eszközökkel és kikkel kapcsolatban történhet adatgyűjtés. A bűnügy szemlélete nem a jelenben zajló és a jövőben prognosztizálható bűncselekmények megszakítására és megelőzésére irányul, hanem a múltban történt jogellenes cselekmények feltárására, a történeti tényállás rekonstruálására, a bizonyítékok összegyűjtésére. Mindennek pedig egyetlen legitim célja lehet, az igazságszolgáltatás előkészítése. A nyomozás nem tekinthető harcnak, mert célja nem az elkövető legyőzése, hanem az állam büntetőjogi igényének az érvényre juttatása. A harc csak győzelem esetében lehet sikeres, az igazságszolgáltatás viszont az igazság megállapítására alapul, ezért gyakran a sikert az jelenti, hogy nem születik meg a marasztaló ítélet. Az alkotmányos jogállam igazságszolgáltatása nem vehet igénybe bármiféle eszközt és nem követelhető tőle a feltétlen eredményesség. A felderítés és a nyomozás önmagában a bűnügy megoldására nem alkalmas, tevékenysége csupán az igazságszolgáltatás kontrollja alatt lehet legitim.

Ha kriminalisztikai szempontból értékeljük a büntetőeljárás legutóbbi, a hatékonyság és az időszerűség javítását szolgáló módosításait, akkor azt találjuk, hogy ezek a változtatások ilyen célok megvalósítására nem alkalmasak, de jelentősen gyengítik a tisztességes eljárást biztosító garanciákat.

A nyomozó, aki rendszerint hosszú és fáradságos munkával jut el az elkövetői megalapozott gyanút alátámasztó információkig, abban érdekelt, hogy a gyanúokok minél előbb, és minél teljesebb körben kerüljenek a védelem kontrollja alá, éppen azért, hogy hiteleségük

²⁰¹Bárd Károly: *Emberi jogok...* im. 56.

megerősítését nyerjen, avagy a téves verziók nyilvánvalóvá váljanak. Taktikai cél továbbá az is, hogy a beismerést a bizonyítékok súlyával és ne a szabadságkorlátozás fenyegetésével érje el a nyomozás. Az utóbbi esetben megnő az esély a vallomás visszavonására, ami ugyancsak akadálya lehet a releváns múlt megismerésének, a büntető igény érvényesítéséhez szükséges ügyési és bírói meggyőződés kialakításának.

A kriminalisztikai megközelítés nem tudja értelmezni a kiemelt ügyek kategóriáját sem. Miféle ismérvek lehetnek egy olyan osztály kialakításánál, amelyben egyaránt beletartozik a hivatali visszaélés és a minősített emberölés.

A nyomozástan természetesen megalkotta a maga kategóriáit, amelyek az egyes bűncselekménytípusok *felderíthetőségére és bizonyíthatóságára* mutatnak rá.

A *felderíthetőség* arra ad választ, hogy milyen feltételek mellett juthat a kriminális cselekmény a hatóság tudomására, és milyen további műveletek szükségesek ahhoz, hogy a hatóság a maga számára sikerrel tárja fel a bűnös magatartás valamennyi mozzanatát.

Jól felderíthetőek azok a cselekmények, amelyek bűnüldözési eszközökkel könnyen feltárhatóak és megismerhetőek. Ebbe a kategóriába tartoznak azok a deliktumok, amelyeknek természetes személy sértettjük van, ahol jellemző az elkövetés helyszínének körülhatárolhatósága, ahol a véghezviteli magatartás világosan megkülönböztethető a mindennapi élet jogszerű cselekményeitől, amelyek felismerhetően visszatükröződnek a tárgyi környezetben, és amelyekről harmadik személyek számára pontos és jól reprodukálható ismeretek szerezhetőek. Általában jól felderíthetőek azok a bűncselekmények, amelyeknél a jogi tilalom egybe esik a társadalom erkölcsi elítélésével, rosszul felderíthetőek mindazok, amelyeknél az előbb felsorolt feltételek közül egy vagy több hiányzik.

A *bizonyíthatóság* arra ad választ, hogy milyen mértékben állnak rendelkezésre a bírósági tárgyaláson felhasználható bizonyítékok, amelyek megfelelnek a perrendszerű bizonyítás követelményeinek. Ezek a következők: a bizonyíték beszerzése megfelel az eljárás formai szabályainak és a tényállásszerűség, a jogellenesség, a bűnösség megállapításához elegendő bizonyíték áll rendelkezésre, a releváns bizonyítékok kiállják a védelem kontrollját és alkalmasak az ügy elbírálásához szükséges belső meggyőződés kialakítására. Könnyen bizonyíthatóak azok a bűncselekmények, ahol nagyszámú, előbbiekben említett tulajdonsággal rendelkező adat áll rendelkezésre, ezek a büntetőeljárásban szabályozott módszerekkel felkutathatóak és biztosíthatóak, az eljárási szabályok betartásával, a bizonyítási cselekmények utólag reprodukálhatóak, a bizonyítékok eredetisége ellenőrizhető és a hatóság eljáró tagjai felderítő cselekményeikről a bíróság előtt pontosan számot tudnak adni.

Az állami büntető igény kielégítésére akkor van jó esély, ha *az ügy könnyen felderíthető és könnyen bizonyítható*. Ebben az esetben rendszerint nincs szükség előzetes felderítésre, és a nyomozás sem igényel titkos adatgyűjtést. Mindez az időszerűsége is jótékony hatással van. A *könnyen felderíthető és nehezen bizonyítható ügyek* kategóriájába sorolható minden olyan jogeset, amikor szükséges az ismeretlen tettesek személyazonosságának a megállapítása és az elrejtett tárgyi bizonyítékok felkutatása. Ebben a körbe tartozik számos élet elleni és erőszakos bűncselekmény. A nyomozáson belül végzett titkos adatgyűjtés rendszerint nélkülözhetetlen eszköze a sikernek.

A nehezen felderíthető, de könnyen bizonyítható bűncselekmények sorába illeszkednek a gazdasági bűncselekmények különböző változatai. Ezekben az esetekben a gazdasági és a pénzügyi élet legális kontroll mechanizmusai és a hatékony szakértői közreműködés sokkal eredményesebb lehet, mint az esetleg évekig folytatott titkos nyomozás. Megfelelő szakértő támogatás mellett a nyomozáson belül sincs szükség titkos szakasz beiktatására.

A nehezen felderíthető és nehezen bizonyítható ügyek kategóriájába tartoznak a szervezett bűnözés különböző erőszakos változatai, a korrupció, valamint a bűnöző vállalkozások, amelyek rendszerint titkos információgyűjtéssel ismerhetők meg, de gyakran még a titkosszolgálati módszerek sem képesek megalapozni a nyílt bizonyítást.

A most bemutatott kategorizálás olyan kriminálstratégia kialakítását alapozhatná meg, amelyik csakugyan hatékonyabbá teheti a bűnüldözést, növelheti a társadalom védelmét, javítja az időszerűséget, anélkül, hogy a tisztességes eljárás egyetlen garanciális követelményéről le kellene mondani. Az viszont tény, hogy ez a stratégiai szemlélet a bűnüldözés professzionalizmusát, az ügyész autonómiáját, az ítélezés függetlenségét és szakszerűségét is növeli, mindez pedig annak veszélyét csökkenthetné, hogy az állami büntető igényt bárki politikai törekvéseinek kiszolgálására használja fel.

Ilyen stratégiával a hazai bűnüldözés és igazságszolgáltatás nem rendelkezik. Jó lenne a politikának, a szakmának és a társadalomnak összefogni egy távlatos program kialakítása érdekében.

Irodalomjegyzék

- Albrecht, Hans-Jörg: *A biztonságkonceptió átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikára*, Belügyi Szemle, 2006/2. szám
- Bándi Gyula: *A környezetjogi felelősségről*, Belügyi Szemle 2005/5. szám
- Bárd Károly: *A büntető hatalom megosztásának buktatói*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987
- Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007
- Beccaria, Cesare : *Büntett és büntetés*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967
- Belovics-Molnár-Sinku: *Büntetőjog, Különös Rész*, hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2005
- Bukovics István-Kiss Ernő: *Beszélhetünk-e „kockázattársadalomról” Magyarországon*, Belügyi Szemle, 2004/7-8. szám
- Concha Győző: *A rendőrség természete és állása a szabad államban*, Értekezések a társadalomtudományok köréből, MTA, Budapest, 1903
- Csath Magdolna: *Stratégiai tervezés és vezetés*, „Leadership” Vezetés- és Szervezetfejlesztési és Tanulást Segítő Kft., 1993
- Dahl, Robert A.: *A pluralista demokrácia dilemmái*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996
- Durkheim, Émile: *A társadalmi munkamegosztásról*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001
- Finszter Géza: *Közbiztonsági stratégia, kriminálpolitika, rendőrség*, Belügyi Szemle 1995/6. szám
- Földvári József : *Kriminálpolitika*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987
- Freeman, Richard B.: *Miért követ el sok amerikai férfi bűncselekményt?* Esély, 2000/6. szám
- Fukuyama, Francis: *Poszthumán jövőnk*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003
- Hack Péter: *A semmisségi törvények*, 2011/7-8. szám
- Horváth Balázs: *A civil Belügyminisztérium a jövő rendőrségéért*, Belügyi Szemle, 1990/10. szám
- Irk Ferenc: *Biztonságérzet a rizikótársadalomban? Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. Évfordulójára*, Pécs, 2004
- Irk Ferenc: *Kétkedő kriminológia, A rizikótársadalom kriminálszociológiája*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2012

- Katona Géza: *A bizonyítás és a nyomozás egyes kérdései az új Be tükrében*, Magyar Jog 2004/9. szám,
- Katona Géza: *Az angol rendőrség reformja*, Belügyi Szemle, 2002/9. szám
- Kerezsi Klára: *A kriminológiai és a büntetőpolitika kapcsolata*, Kriminológiai Tanulmányok, 40. szám, kiadja az Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2003
- Kertész Imre: *Befejezhetetlen háború. A Belügyminisztérium és a COLPI kiadása*, Budapest, 2000
- Király Tibor : *Legalitás a büntetőeljáráásban*, Jogtudományi Közlöny, 1986/5. szám
- Kiss Petra (2012): *A magyar stratégiai gondolkodás változása a nemzeti biztonsági stratégiák tükrében*, Hadtudomány, XII. évfolyam 2012/3-4. szám
- Kornai János: *Gondolatok a kapitalizmusról*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011, 29.
- Krémer Ferenc :*Rossz döntések kora, Rendészetszervezési tévelygések a rendszerváltás első húsz évében*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2010
- Ligeti Katalin: *Kriminálpolitika és pönológia*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Kézirat
- Ligeti Miklós (2008): *Gondolatok a rendszerváltás utáni magyar rendőrségről*, Rendészeti Szemle 2008/7-8. szám,
- Magyar Gábor : *Közrendvédelmi politika 1990-1998*. Belügyi Szemle 1998/1. szám
- Patrique Peretti-Watel: *Pourquoi et pour qui un risque est-il acceptable? Risque et démocratie*, IHESI, Paris, 1999
- Renner, Michael: *A biztonság új értelmezése, A világ helyzete 2005, újragondolt biztonság*, Föld Napja Alapítvány, 2005
- Samu Mihály: *Általános jogpolitika, A jog depolitizálása*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003
- Sárközy Tamás : *Államszervezetünk potenciázavarai...* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2006
- Sólyom László: *A jogállami forradalomtól az EU csatlakozásig. Az alkotmányfejlődés keretei, És mi lesz az alkotmánnyal?* Szerk.: Majtényi László, Miklósi Zoltán, Eötvös Károly Intézet, Budapest, 2004
- Somogyvári István: *Javaslat a központi kormányzat hatékony szervezeti felépítésére*. In: Ágh Attila – Somogyvári István (szerk.): *A közigazgatási reform új perspektívái*, Stratégiai kutatások – Magyarország 2015. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest, 2006
- Stangl, Wolfgang : *A rendőrképzés gyakorlati és tudásszociológiai problémái*, Belügyi Szemle, 2001/10. szám

Szigeti Péter: *A kormányzás, mint társadalmi tevékenység – a különböző szaktudományokban*, Trendváltások, Tanulmányok, szerk.: Bayer József, Kiss Balázs, MTA Politikatudományok Intézete, Budapest, 2003

Vasvári György: *Adat- és vagyonbiztonság, A biztonságról*, CO-NEX Könyvkiadó Kft., Budapest, 1997

Vermes Miklós: *A kriminológia alapkérdései*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971

Vuchetich Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere, II. könyv Gyakorlati büntetőjog*, A magyar jogtudomány klasszikusai, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007

Wacquant, Loic: *A nyomor börtönei*, Helikon Kiadó, Budapest, 2001